

უდიდესი ჯაფარიძე

ევროინტეგრაციის სათავეებთან

გამომცემლობა „ანივარსალი“
თბილისი 2019

ნაშრომში დოკუმენტური წყაროების, უნიკალური საარქივო მასალების, რომელთა უმეტესი ნაწილი პირველად შემოდის სამეცნიერო ბრუნვაში, ქართული და უცხოური ნარატიული სამეცნიერო ლიტერატურის გათვალისწინებით კომპლექსურადაა შესწავლილი მეოცე საუკუნეში მოღვაწე პირველი ქართველი ევროპოლოტიკოსების მიხედვით მუსხელიშვილის და ალექსანდრე ნიკურაძის ცხოვრება და მოღვაწეობა ემიგრაციაში. ნაჩვენებია მათი ღვაწლი და დამსახურება ევროინტეგრაციის და ევროპოლოგიის იდეის განვითარება – ჩამოყალიბებაში. შეფასებულია მათი ადგილი და როლი ევროპაში. ცალკე ადგილი ეთმობა ქართულ-ევროპული ურთიერთობების ფენომენის განხილვას.

ნაშრომი განკუთვნილია, როგორც სპეციალისტების, ასევე დიპლომატებისთვის, ქართულ-ევროპული ურთიერთობის და ევროინტეგრაციის საკითხებით დაინტერესებული მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორი: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
აკადემიკოსი დავით მუსხელიშვილი

რეცენზენტები: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი იგორ კვესელაგა
პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი ვაჟა შუბითიძე
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი აგთანდილ სონდულაშვილი
ისტორიის დოქტორი, ლელა სარალიძე

© ე. ჯაფარიძე, 2019

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2019

თბილისი, 0186, ა. პოლიბაოვსაიას №4, ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversal@gmail.com

ISBN 978-9941-26-447-4

EDISHER JAPHARIDZE

**AT THE OUTSET OF EUROPEAN
INTEGRATION**

Publishing House "UNIVERSAL"

Tbilisi 2019

In the work according to documentary sources, unique archive materials, most part of which enters science the first time as well as according to Georgian and foreign scientific literature, a complex study of XX century first Georgian Euro politicians' life in immigration is made such as Mikheil Muskhelishvili and Alexandre Nikuradze. **Their contribution and merit is shown in development of the idea of Euro integration.** Their place and role in Europe is evaluated. Separately is discussed the phenomenon of Georgian-European relations.

The work is intended for specialists as well as diplomats, for a wide range of readers interested in Georgian-European relations and European integration issues.

Editor: Dr. of Historical Sciences,
Academician **David Muskhelishvili**

Reviewers: Dr. of History, Professor **Igor Kveselava**,
Dr. of Political Sciences, Professor **Vazha Shubitidze**,
Dr. of History, Professor **Avtandil Songulashvili**,
Dr. of History, **Lela Saralidze**

© E. Japharidze, 2019

Publishing House "UNIVERSAL", 2019

4, A. Politkovskaia st., 0186, Tbilisi, Georgia ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversal@gmail.com

ISBN 978-9941-26-447-4

მადლიერების ნიშნად

წიგნზე მუშაობა, ბუნებრივია მარტივი პროცესი არ არის და იგი დიდ ძალისხმევას მოითხოვს. ავტორი მუშაობდა სხვადასხვა ახალ ნარატიულ მასალებზე და მთელი ამ დროის განმავლობაში თითოეული ადამიანის თუ დაწესებულების თანადგომას ძალიან დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. მონოგრაფიის აღნიშნულ ნაწილში განსაკუთრებით გულწრფელ მადლიერებას გამოვხატავთ აკადემიკოს დავით მუსხელიშვილისა და პროფესორ გიორგი მუსხელიშვილის მიმართ, ორმხრივი თანამშრომლობისათვის და იმ დახმარებისათვის, რომელიც მათ გაგვიწიეს მიხეილ მუსხელიშვილის პირად არქივზე მუშაობის პროცესში, რომელთა საარქივო მასალების უმეტესი ნაწილი პირველად შემოდის სამეცნიერო ბრუნვაში. გვინდა, ასევე, გულწრფელი მადლიერება გამოვხატოთ საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის ქართული ემიგრაციის მუზეუმის, თანამშრომლების ქალბატონ რუსუდან კობახიძის და ღოდო კორსანტიას მიმართ, რომ არა ისინი, ჩვენ ვერ გავეცნობოდით გურამ შარაძის კოლექციის უნიკალურ საგანძურს, ასევე, საქართველოს კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის თანამშრომელის ქალბატონ ქეთი პატარიძის, საქართველოს სახელმწიფოს ცენტრალური არქივის ლევილისა და ჰარვარდის კოლექციებში, სტრასბურგის არქივებსა და ესპანეთის კორონას უნივერსიტეტის წიგნსაცავებში მომუშავე თანამშრომლების მიმართ, რომ არა მათი ტექნიკური მხარდაჭერა და თანადგომა აღნიშნულ მონოგრაფიაში ასახული ფოტო მასალები და პირველადი საარქივო წყაროები სრულყოფილად ვერ იქნებოდა წარმოდგენილი.

ჩვენ გვსურს, მადლობა ვუთხრათ რეცენზენტებს: იგორ კეესელავას, ვაჟა შუბითიძეს, აეთანდილ სონღულაშვილს და ლელა სარალიძეს, რომლებმაც კრიტიკული მეთვალყურეობა გაგვიწიეს და დაგვეხმარნენ წიგნის გამოსაცემად მომზადებაში.

რედაქტორისაგან

ქართული ემიგრაციის პრობლემა საბჭოთა კავშირის არსებობის პირობებში, გასაგები მიზეზების გამო, ყადაღადადებული იყო და ამდენად მისი საქმიანობაც (თუ საქართველოში დაბრუნებული დიდი ექვთიმე თაყაიშვილის ყველასთვის ცნობილ ღვაწლს არ ჩავთვლით) ჩვენთვის არსებითად უცნობი რჩებოდა. ამჟამად, მას შემდეგ რაც კომუნისტური იმპერია წარსულს ჩაბარდა, ჩვენი ისტორიკოსების, პოლიტოლოგების და ჟურნალისტების ძალისხმევით თანდათან ცხადი ხდება თუ საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის ხანმოკლე არსებობის დროს საზღვარგარეთ განათლების მისაღებად და ქვეყნის ავტონომიური გასაბჭოების გამო იქ დარჩენილი ჩვენი ახალგაზრდა თანამემამულენი შემდგომში რა ცხოველ სამეცნიერო თუ პოლიტიკურ და, რაც მთავარია, პატრიოტულ მოღვაწეობას ეწეოდნენ.

ედიშერ ჯაფარიძის წინამდებარე მონოგრაფია სწორედ ორი ასეთი, ევროპაში კარგად ცნობილი პიროვნების, მიხეილ მუსხელიშვილის და ალექსანდრე ნიკურაძის სამეცნიერო და პოლიტიკური საქმიანობისადმი მიძღვნილი, რომელთაგან პირველი საფრანგეთში, ხოლო მეორე გერმანიაში მოღვაწეობდა.

მიხეილ მუსხელიშვილი (მიშელ მესხელი) საერთაშორისო სამართალმცოდნე გახლდათ. იგი დღეს არსებული ევროკავშირის ერთ-ერთ ძირითად შემოქმედად ითვლება. მის ნეკროლოგში (1964 წ.) ფრანგული გაზეთები წერდნენ, რომ მან ამ დიდ პროცესში პირველხარისხოვანი როლი შეასრულა (Le professeur Mouskhely a joué au sien du Mouvement fédéraliste européen un rôle de tout premier plan) და იყო დიდი მებრძოლი ამ საქმისათვის (c'était un grand militant de l'Europe

fédéraliste.) ამავე დროს სტრასბურგის უნივერსიტეტში, სადაც იგი მოღვაწეობდა, მან დაარსა „საბჭოთა კავშირისა და აღმოსავლეთ ევროპის შემსწავლელი ცენტრი“ (Centre Mouskhely), რომელიც დღესაც მოქმედია.

ალექსანდრე ნიკურაძე – ფიზიკა-მათემატიკის ეროვნებაში ცნობილი სპეციალისტი-გერმანიაში, მიუნხენში აარსებს კონტინენტური ევროპის კვლევა-ძიების ინსტიტუტს. იგიც ევროინტეგრაციის მქადაგებელია და შემოაქვს „ევროპოლოგიის“ ცნება. წერს სტატიებს მსოფლიოს ისტორიული საეკონომიკური განვითარების, კერძოდ, ევრაზიული საეკონომიკური ურთიერთობების ეტაპების შესახებ. მაგრამ განსაკუთრებით აღსანიშნავი ის არის, რომ ამ ორი დიდი პიროვნების მოღვაწეობის გლობალური მასშტაბების კონტექსტში სრულიად აშკარაა მუდმივი ფიქრი საქართველოზე და მის მომავალზე.

მიხეილ მუსხელიშვილი სამართლიანად თვლიდა, რომ რუსეთი არ არის ევროპა, ხოლო საქართველო ევროპული ქვეყანაა და „მხოლოდ ევროპის თავისუფლად დემოკრატიულ სახელმწიფოთა ასოციაციაში გაწევრიანების შემდეგ შეძლებს ქართველი ერი დაიცვას თავისი ინდივიდუალობა, თავისი კულტურა და თავისი ტრადიციები და თავი დააღწიოს გიგანტურ რუსულ-აზიურ იმპერიაში შთანთქმის საშიშროებას“.

ალექსანდრე ნიკურაძე კი ასევე სრულიად სამართლიანად ფიქრობდა, რომ ევრაზიული საეკონომიკური და კულტურული განვითარებისათვის კავკასია და, კერძოდ, საქართველო ისტორიულად სტრატეგიულ ხიდს წარმოადგენდა და წარმოადგენს ამჟამადაც, რაც უნდა გაითავისოს ევროპამ და სათანადოდ წარმართოს თავისი პოლიტიკა ამ მიმართულებით.

როგორც ვხედავთ მიხეილ მუსხელიშვილის და ალექსანდრე ნიკურაძის კონცეფციები დღესაც ფრიად აქტუალურია. ამდენადვე აქტუალურია და ღირებული ედიშერ ჯაფარიძის ეს ნაშრომი, რომელშიც გაშუქებული და შეფასებულია ამ ორი ჩვენი დიდი მამულიშვილის ღვაწლი.

დავით მუსხელიშვილი
საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული
აკადემიის აკადემიკოსი

სარჩევი

შესავალი.....	11
პირველი თავი – მიხეილ მუსხელიშვილი და	
ევროინტეგრაციის საკითხები.....	29
§ 1. მიხეილ მუსხელიშვილის ცხოვრება და	
მოღვაწეობა	29
§ 2. მიხეილ მუსხელიშვილი – ევროინტეგრა	
ციაში შეტანილი ქართული წვლილი	
(ევროინტეგრაციის სათავეებთან).....	49
§ 3. ქართულ-ევროპული მოძრაობა	60
§ 4. მიხეილ მუსხელიშვილი კავკასიის	
კონფედერაციის იდეის შესახებ	93
მეორე თავი – მიხეილ მუსხელიშვილის შრომები	
ქართულ-ევროპულ ურთიერთობებისა და	
პარალელების შესახებ.....	102
§ 1. სახელმწიფოთა კონფედერაციული და	
ფედერაციული კავშირი	102
§ 2. სახელმწიფოთა კონფედერაცია და	
ფედერაციული სახელმწიფო.....	106
§ 3. ფედერალური სახელმწიფო	110
§ 4. საქართველო და ევროპა	113
§ 5. რუსეთი არ არის ევროპა	119
§ 6. ერთა თვით-გამორკვევის უფლებისათვის	124
§ 7. დამონებულ ერთა წარმომადგენლობი-	
სათვის	129

მესამე თავი – მიხეილ მუსხელიშვილის იდეის რეალიზაცია თანამედროვე საქართველოში (ვიზალიბერალიზაცია).....	133
მეოთხე თავი – ალექსანდრე ნიკურაძე და ევროპო- ლოგიური კვლევები	147
§ 1. ალექსანდრე ნიკურაძის ცხოვრება და მოღვაწეობა	147
§ 2. ალექსანდრე ნიკურაძე – პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწე.....	163
§ 3. ალექსანდრე ნიკურაძე – ევროპოლოგიის სათავეებთან.....	169
მეხუთე თავი – ალექსანდრე ნიკურაძის შრომები ქართულ – ევროპული ურთიერთობებისა და პარალელების შესახებ.....	173
§ 1. იაზონის მემკვიდრეობის გარშემო.....	175
§ 2. ხალხთა მიმდინარეობანი აღმოსავლეთ ევროპაში.....	181
§ 3. ევროპულ სახელმწიფოთა აღმავლობის საფუძვლები.....	192
დასკვნა	202
გამოყენებული წყაროებისა და ლიტერატურის სია.....	208
Summary	220

შესავალი

ტერმინით „ინტეგრაცია“ (ინგლისურად-Integration) აღინიშნება სახელმწიფოთა გაერთიანების პროცესი პოლიტიკური თანამეგობრობის შექმნის მიზნით. ინტეგრაცია ნებაყოფლობითი პროცესია და კონსენსუსს ემყარება. მას ახასიათებს ისეთი გადაწყვეტილებების მიმღები სტრუქტურებისა და პოლიტიკური პროცესების არსებობა, რომელიც თავიანთი ხასიათით უფრო ზეეროვნულია, ვიდრე სახელმწიფოთაშორისი. ინტეგრაციის პროცესის წარმატებისათვის აუცილებელია უსაფრთხოების, თანამეგობრობისა და ეკონომიკური ურთიერთდამოკიდებულების არსებობა. ტრადიციული (ევროპული) სქემით ინტეგრაციის საფეხურებია საბაჟო კავშირის, საერთო ბაზრის, საერთო პოლიტიკური სტრუქტურების და იდენტურობის შექმნა. ინტეგრაცია, როგორც წესი, რეგიონალიზმის საფუძველზე ვითარდება. დღევანდელ მსოფლიოში რეგიონული ინტეგრაციის ყველაზე წარმატებული მაგალითი ევროკავშირია [1]. ხოლო ევროინტეგრაცია არის სახელმწიფოების მთლიანი ან ნაწილობრივი სამრეწველო, პოლიტიკური, სამართლებრივი, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული ინტეგრაციის პროცესი ევროპაში. ევროინტეგრაცია, პირველ რიგში, ევროკავშირისა და მისი პოლიტიკის მეშვეობით ხორციელდება [2]. უნდა აღინიშნოს ასევე ისიც, რომ სიტყვა „ევროინტეგრაციის“ ნაცვლად ხშირად იყენებენ მის სინონიმ ტერმინს ევროპეანიზმს, თუმცა მისი სემანტიკური მნიშვნელობა განსხვავებულია, რაც მდგომარეობს შემდეგში: ევროპეანიზმი/ევროპულობა (Europeanism) არის საერთო ევროპული კულტურის

პოლიტიკური დოქტრინა, პოლიტიკური ნეოლოგიზმი, რომელიც მიზნად ისახავდა ევროინტეგრაციის პროცესის იდეოლოგიურ მხარდაჭერას ევროინტეგრაციის პროცესში [3]. მაშ ასე, ევროინტეგრაცია ევროპულ ქვეყნებს შორის ნებაყოფლობითი პოლიტიკური გაერთიანების პროცესია, რომელიც ეკონომიკურ ინტეგრაციას და კონსენსუსს ემყარება.

ევროინტეგრაცია და ევროპული სტრუქტურებისაკენ სწრაფვა უპირველესი თუ არა ერთ-ერთი უმთავრესი სახელმწიფოებრივი საკითხია საქართველოსთვის. ჩვენი ქვეყნის ევროპაში ინტეგრაციის სურვილი არ წარმოადგენს რომელიმე პოლიტიკური ძალის ან ჯგუფის „ახირებას“ – ეს არის ქართველი ხალხის ისტორიული და პოლიტიკური არჩევანი საუკუნეთა მანძილზე, რამაც პრაქტიკული გამოხატულება ჰპოვა მეოცე საუკუნეში, რა თქმა უნდა, სხვადასხვა ქრონოლოგიურ მონაკვეთში განსხვავებულად. 1991 წელს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ კი ეს პროცესი უფრო ინტენსიური და აქტუალური გახდა და გარკვეული ნაბიჯები გადაიდგა ქართულ-დასავლური ურთიერთობის განსამტკიცებლად. უნდა აღინიშნოს, რომ ქართულ-დასავლური ურთიერთობის გამოხატულება მხოლოდ პოლიტიკური ან ეკონომიკური კუთხით არ არის ასახული. გარდა იმისა, რომ დასავლეთისკენ სწრაფვა ქართული სახელმწიფოს და ქართველი ერის საუკუნოვანი მისწრაფებაა, ხშირ შემთხვევაში იდეური თუ იდეოლოგიური მიმართულებით ქართული საზოგადოებრივი და პოლიტიკური აზროვნება განიცდიდა ევროპულ გავლენას, იყო პირიქითაც (XI-XIII საუკუნეებში). ამ მიმართულებით პრობლემის შესწავლის აუცილებლობა არაერთხელ დასმულა ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში და მრავალი საინტერესო გამოკვლევაა შექმნილი. ამჯერად, ჩვენი მიზანია

საკითხის განსხვავებული კუთხით დასმა და შეფასება, კერძოდ, ქართული პოლიტიკური ელიტის წვლილის წარმოჩენა ევროინტეგრაციის პროცესში. განსაკუთრებით აღნიშვნის ღირსია ქართველი ემიგრანტი მეცნიერების მიხეილ მუსხელიშვილისა და ალექსანდრე ნიკურაძის ღვაწლი ევროკავშირის იდეის შექმნასა და მის ჩამოყალიბებაში.

მიხეილ მუსხელიშვილი იყო პირველი ქართველი ევროპელი, რომელიც, ევროკავშირის შექმნის მისეულ იდეას და ევროპულ ქვეყნებს შორის საზღვრების წაშლას ქადაგებდა. სტრასბურგში მან შექმნა ევროპული ცენტრი მეცნიერული კვლევა-ძიებისა „მუსხელის ცენტრის“ სახელწოდებით (იგი დღესაც ამ სახელწოდებით ფუნქციონირებს), რომელიც იკვლევდა ევრო ინტეგრაციის საკითხებს. მან ომის შემდგომ, ევროპის გაერთიანების და მისი ფედერაციის იდეა წამოაყენა და დაიცვა, მისი აზრით, ევროპული ფედერალიზმი – ეს არის არა მარტო „სასიცოცხლო აუცილებლობა ევროპელი ერებისათვის, არამედ მშვიდობის განმტკიცებისა და ევროპაში საერთო აყვავების, ადამიანთა თავისუფლებისა და ღირსების დაცვის გარანტია...“ – წერდა ის თავის ნაშრომში „ევროპის ფედერალიზმის სტრუქტურა“.

მ. მუსხელიშვილი ემიგრაციაში 1921 წელს წავიდა, როცა მოხდა საქართველოს ანექსია საბჭოთა რუსეთის მიერ. იგი ვერ ეგუებოდა წითელი არმიის შემოჭრას საქართველოში და სრულიად დაუფარავად აკრიტიკებდა ბოლშევიკებს. საინტერესოა მისი იურიდიული შეფასება, სადაც მან 1783 წლის რუსეთ-საქართველოს ტრაქტატს საქართველოს დამოუკიდებლობის დასასრული უწოდა, რამაც შემდგომ გამოიწვია მ. მუსხელიშვილის პოლიტიკური დევნა და მისი ისტორიოგრაფიის გაქრობა. პოლიტიკური დევნის მიუხედავად, მას არასოდეს შეუწყვეტია ქართულ-ევროპული საქმიან-

ნობა და იგი კვლავ სიცოცხლის ბოლომდე აგრძელებდა თავისი ევროპული პოლიტიკის გატარებას. მისი შემოქმედებიდან გამოვარჩეული რამდენიმე მნიშვნელოვან ახალ ფაქტებს: 1) 1948 წელს მან ფრანგ კონსტიტუციონალისტ გასტონ სტეფანთან ერთად შექმნა ევროპის ფედერალური კონსტიტუციის პროექტი, რომლის მნიშვნელოვანი დებულებანი საფუძვლად დაედო თანამედროვე ევროპული კავშირის სამართალს, და დღეს ევროპის სამართალში არსებული ადამიანის უფლებების და თავისუფლებების დაცვა სწორედ რომ მისი კონსტიტუციიდანაა ტრანსფორმირებული და გამოყენებული. ასევე, იგი გამოდიოდა ინციატივით რომ: 2) შექმნილიყო ერთიანი ევროპული ბაზარი და მომხდარიყო ევროპული ქვეყნების გაერთიანების ინსტიტუციური ჩამოყალიბება, რაც მერე განხორციელდა ევროპარლამენტის, ევროკომისიის, ევროკავშირის საბჭოს და სხვათა შექმნით. 3) წინა პლანზე წამოწეულიყო ევროპული საგანმანათლებლო სივრცის მოდერნიზაცია და ევროპულ საგანმანათლებლო სისტემების და პროგრამების პარმონიზაცია, რაც მერე განხორციელდა ე.წ. „ბოლონიის პროცესის“ სახით და ა.შ. 4) შექმნილიყო ქართულ-ევროპული მოძრაობა საფრანგეთში, რომელიც უზრუნველყოფდა ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის კონსოლიდაციას ევროპაში. 5) მომხდარიყო ევროპულ ქვეყნებს შორის საზღვრების ფაქტობრივი მოშლა, რაც მოგვიანებით განხორციელდა ე.წ. შენგენის ვიზის სახით, რამაც ევროკავშირში ფაქტობრივად საზღვრები მოშალა. ყოველივე ზემოხსენებული ფაქტების დასამტკიცებლად მოვიშველიებთ იმ საარქივო ცნობებს, რომელიც ადასტურებს ევროპოლიტიკოსის ზემოჩამოთვლილ ინიციატივებს, რომელთაგან გამოვარჩევდით შემდეგს: 1950 წლის 6 აგვისტოს სტრასბურგში, ევროკონფერენციის გახსნის წინა დღეს, ევ-

როპის 8 ქვეყნის და 300 ზე მეტმა სტუდენტმა, ევროგაერთიანების მგზნებარე ინიციატორის მიშელ მუსხელისა და სამი სხვა მომხრე პროფესორის წინამძღოლობით, მოშალა საფრანგეთ-გერმანიის სასაზღვრო ინფრასტრუქტურა და აღმართა ერთიანი ევროპის დროშა, „ჩვენ მხოლოდ პატარა კოცონი დავანთეთ, დიდი ცეცხლი ეხლა სტრასბურგში უნდა გაჩაღდეს, რომ ევროპული გულებიც აინთოს....“ [15], -თქვა მაშინ მიშელ მუსხელმა.

მიშელ მუსხელის გარდა ევროინტეგრაციის სათავეებთან იდგა გერმანიაში მოღვაწე სახელგანთქმული ქართველი მეცნიერი ალექსანდრე ნიკურაძე. მის მნიშვნელოვან ინიციატივებს შორის გამოვარჩევდით, კერძოდ; ცნება-ტერმინის „ევროპოლოგიის“, „European Studies“ შემოღების შესახებ, რომელიც გულისხმობდა ევროპული სამეცნიერო დარგების თავმოყრას და ერთ სწავლებად ჩამოყალიბებას. მისი ინიციატივა იყო, ასევე შექმნილიყო და ჩამოყალიბებულიყო ცალკე დარგი „Volkswirtschaft“ ეკონომიკა, სადაც შევიდოდა ეკონომიკური სწავლების საკითხები; რაც ევროპული საბაზრო ეკონომიკის ცალკე მიმართულებად გამოყოფას და ინტერდისციპლინარულ დარგად ჩამოყალიბებას გულისხმობდა.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ქართველი მეცნიერების მოღვაწეობა უცხოეთში და მათი დამსახურება, ევროინტეგრაციაში შეტანილი ქართული წვლილი ძალიან დიდია. თანამედროვე მსოფლიოში მიმდინარე არამდგრადი გეოპოლიტიკური პროცესების მიუხედავად, დღევანდელი საქართველო სავსებით სწორად და საფუძვლიანად ადგას დასავლეთის ორიენტაციის გზას. ამ და სხვა მნიშვნელოვანი საკითხების ნარატიულ მასალებზე დაყრდნობით შესწავლა შესაძლებლობას იძლევა საფუძ-

ვლიანად იქნას წარმოჩენილი ქართველი მეცნიერების საქმიანობა ევროპაში, მათი ქართულ-ევროპული ურთიერთობის პროცესებისადმი პოლიტიკური ნააზრევის შესატყვისობის დონე. პრობლემის ამ კუთხით კვლევა, იმითაც არის საინტერესო და აუცილებელი, რომ ვახვენოთ ფართო საზოგადოებას, ჩვენ ევროპაში ცარიელი ხელებით კი არ შევდივართ, არამედ დიდი წვლილი შევიტანეთ ევროპული ღირებულებების შექმნაში, პროპაგანდასა და მის დღევანდელ საქართველომდე მოტანაში.

კვლევის ობიექტს წარმოადგენს ქართულ-ევროპული ურთიერთობების წარმოჩენის და ანალიზის ფონზე, კონკრეტული პიროვნებების მოღვაწეობის გაშუქებით, რომლებმაც აღნიშნული მიმართულებით ისტორიული მისია იტვირთეს და გარკვეული ფუნდამენტი შექმნეს, სამეცნიერო საზოგადოებას და მკითხველთა ფართო წრეს აჩვენოს ქართულ პოლიტიკურ და კულტურულ ელიტაში ევროინტეგრაციისკენ საყოველთაოდ ცნობილი მისწრაფების პრაქტიკული გამოვლინების დადებითი მხარეები. აქვე ხაზგასმით გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ზემოთხსენებულ პიროვნებათა მოღვაწეობა უკავშირდება საბჭოთა პერიოდის ხანას, ამიტომ იმ იდეოლოგიური წნეხის ფონზე, რასაც განიცდიდა არა მხოლოდ საქართველოში მცხოვრები საზოგადოება, არამედ ქართული ემიგრაცია, ორმაგად დასაფასებელი, მნიშვნელოვანი და აქტუალურია ქართულ-ევროპული კავშირის შემდგომი გაღრმავების მიზნისა და პერსპექტივისთვის უკვე არსებული ფუნდამენტის განმტკიცება და სათანადოდ დაფასება.

სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთხელ არის ყურადღება გამახვილებული ქართულ-ევროპული ურთიერთობის ისტორიულ კონტექსტში განხილვასა და სამომავლო კავშირის განვითარების აუცილებლობაზე, ამ ფონზე

მნიშვნელოვნად გვეჩვენება კონკრეტული მაგალითების არგუმენტირებული მსჯელობით წარმოჩენა და იმ საარქივო მასალის საზოგადოების ფართო წრეებისათვის გაცნობა, რომელიც თვალნათლივ წარმოაჩენს ქართული პოლიტიკური და კულტურული ელიტის არა მხოლოდ სურვილს ევროპისკენ მისწრაფებისა, არამედ აღნიშნული მიზნის პრაქტიკულ გამოხატულებას.

წყაროები და ისტორიოგრაფია: ქართული ემიგრაციის მეცნიერული კვლევა ჯერ კიდევ მეოცე საუკუნეში დაიწყო. ამ საქმეში დიდი როლი შეასრულეს ცნობილმა ქართველმა მოღვაწეებმა: რეზო თაბუკაშვილმა და გურამ შარაძემ, რომლებმაც საფუძველი ჩაუყარეს ქართული ემიგრაციის ღვაწლის წარმოჩენის საქმეს, ძირითადად, პოლიტიკური და კულტურული თვალსაზრისით. აღნიშნული საქმიანობა წარმატებით განაგრძეს ცნობილმა ქართველმა მეკვლევარებმა: ილია ტაბაღუამ, გიორგი მამულიამ, რუსუდან დაუშვილმა, გელა სულაძემ, ლელა სარალიძემ, იგორ კვესელავამ, ვაჟა შუბითიძემ, ზაზა კალანდიამ და სხვებმა, რომლებმაც დაამუშავეს ქართული ემიგრაციის ცალკეული ასპექტები, თუმცა კომპლექსურად ეს თემა დღემდე შეუსწავლელია და გამოსაკვლევია. წინამდებარე ნაშრომი იმითაა ახალი და საინტერესო, რომ მასში პირველად, კომპლექსურადაა შესწავლილი ქართულ და უცხოურ დოკუმენტურ მასალებზე დაყრდნობით, მსოფლიოში ცნობილი მეცნიერების მიხედვლ მუსხელიშვილის და ალექსანდრე ნიკურაძის მეცნიერული, პოლიტიკური და კულტურული საქმიანობა ევროპის კონტინენტზე. კვლევის დროს გამოყენებული იქნა, როგორც საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკის, ლევილისა და ჰარვარდის კოლექციებში, ქართული ემიგრაციის მუზეუმში, საქართველოს კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელ-

ნაწერთა ეროვნულ ცენტრში, სტრასბურგის უნივერსიტეტის არქივებსა და ესპანეთის კორონას უნივერსიტეტის წიგნსაცავებში დაცული საარქივო დოკუმენტური მასალები, ასევე, გამოჩენილი პოლიტიკური მოღვაწეების კერძო და პირადი ფონდები, რომლებიც ჩვენამდე მოღწეული მიხეილ მუსხელიშვილის და ალექსანდრე ნიკურაძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ პერიოდული გამოცემებისა და მათი ნაშრომების სახით.

ქართველი მეცნიერების პოლიტიკური საქმიანობის ისტორიის საფუძვლიანად შესწავლის და ობიექტური შეფასების ძირითად საფუძველს ლევილისა და ჰარვარდის კოლექციებში დაცული დოკუმენტური მასალების გულდასმით შესწავლა წარმოადგენს: „ფონდი მ. მუსხელიშვილი“ აქტები, კომენტარები, ნაშრომები და პირადი მიმოწერები, ასევე პირველი ქართულ-ევროპული მოძრაობის მემორანდუმი („საქართველო და ევროპა“, 1953 წ., პარიზი), სადაც ძალზედ საინტერესო დებულებებია გატარებული ქართულ-ევროპული პარალელების და „ქართულ-ევროპული მოძრაობის“ შექმნისა და ჩამოყალიბების შესახებ, მოცემულია მნიშვნელოვანი ინფორმაცია ევრო-გაერთიანების შექმნის აუცილებლობაზე, ევროპული კავშირის სამართლებრივ ასპექტებზე, ადამიანის უფლებებზე და თავისუფლებებზე, საქართველოს ევროპასთან დაახლოების პერსპექტივებზე, ასევე, ისტორიულ, პოლიტიკურ და კულტურულ ასპექტებზე საქართველოსა და ევროპის დანარჩენ სამყაროს შორის. გარდა ამისა, მ. მუსხელიშვილის პირადი არქივი მოიცავს ქართული ემიგრაციის მუზეუმში არსებულ ფონდებში ბევრ საინტერესო და ახალ მასალას, რომელიც დღემდე არაა ცნობილი ფართო საზოგადოებისათვის, თუ არ ჩავთვლით ქარ-

თველი მეცნიერების მიერ გამოქვეყნებულ რამდენიმე ცალკეულ სტატია.

საკელევი თემისთვის მეტად მნიშვნელოვან სარწმუნო ცნობებს იძლევა ალექსანდრე და ივანე ნიკურაძეების დღემდე გამოუქვეყნებელი დოკუმენტები და საარქივო მასალები გერმანულ ენაზე, რომელიც დაცულია საქართველოს კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში, (ა. ნიკურაძის არქივი დამუშავების პროცესშია, რომელსაც მინიჭებული აქვს დროებითი ნუმერაცია) მათ შორისაა: საქმე №105, ფურც.1 და საქმე №104, ფურც. 4, სადაც მოცემულია ალექსანდრე და ივანე ნიკურაძეების ბიოგრაფიული მონაცემები და ალექსანდრე ნიკურაძის ემიგრაციაში საქმიანობის მოკლე მიმოხილვა, კერძოდ, ლექციები, კვლევები ფიზიკაში, ნაშრომები, აკადემიური ხარისხი და სხვ., რომელიც შესრულებულია მანქანაზე ნაბეჭდი ტექსტით ალ. ნიკურაძის მიერ, მისივე ხელმოწერით, (1945 წლის ნოემბერი). საქმე №22, ფურც.10, პარიზი, 1952 წელი. „საქართველო-ევროპა“ – ქართულ-ევროპული მოძრაობის მიერ გამოცემული ნაშრომი.

საინტერესო მოსაზრებებია გატარებული, აგრეთვე, ევროპის უნივერსიტეტების ფორმირების და სწავლების ახალი მეთოდების დანერგვის შესახებ შემდეგ საარქივო დოკუმენტებში: (საქმე №32, ფურც. 56 და საქმე 19, ფურც. 97), სადაც აღწერილია სხვადასხვა პროფესორის მოხსენებები და დისკუსიები, მათ შორის ალ. ნიკურაძის მოხსენება, (Kreis - Münchner Gespräche (მიუნხენური დისკუსიები) და სხვადასხვა ქვეყნის პროფესორების (დემპი, ოპიულსი, ბიულერი, პირში, შნაიდერი, დოიმლინგი, ჰაიგერი, ფრანცისი, ნიკურაძე) დისკუსიები, კვლევისა და განათლების პერსპექტივების შესახებ ევროპის პოლიტიკური წრეების თვალთახედვით

(1962 წლის 6 ივნისი). საქმე №55, ფურც.141. სხვადასხვა პროფესორის მოხსენება თემაზე – ევროპული უნივერსიტეტი ახალ სიტუაციაში, (1962 წლის 8 მარტი).

ა. ნიკურაძის არქივში მოიპოვება აგრეთვე საინტერესო მასალები ევროპის კონტინენტური კვლევების ინსტიტუტის და იქ გამართული აკადემიური ღონისძიებების შესახებ, კერძოდ: საქმე № 33, ფურც. 31, ევროპის კონტინენტური კვლევის ინსტიტუტის ოქმი. (1957 წლის მაისის სხდომა. პროგრამა, მონაწილეები, მათ შორის ალ. ნიკურაძის მოხსენება თემაზე – ფიზიკა და ისტორია), სადაც მოცემულია მნიშვნელოვანი დებულებები ტექნიკის გამოყენების შესაძლებლობებზე რეალურ ცხოვრებაში.

ა. ნიკურაძის ქართულ-ევროპული პარალელების კვლევის შესახებ ვიგებთ შემდეგი საარქივო დოკუმენტებიდან: საქმე № 63, ფურც. 170 და საქმე №69, ფურც. 40. დასავლეთ ევროპასა და საქართველოს შორის გავლებული პარალელები რომანული ხეროთმოძღვრების თვალსაზრისით, ასევე, საქმე №70, ფურც 10. სადაც აღწერილია ქვის, ბრინჯაოს და სპილენძის ხანის დასავლეთ ევროპა და კავკასია, პარალელები არქეოლოგიური გათხრების თვალსაზრისით, მათი მსგავსება და განსხვავება დასავლეთის და კავკასიის ხალხებს შორის.

ემიგრაციის მუზეუმში დაცული მასალებიდან განსაკუთრებით გამოვარჩევდით გურამ შარაძის კოლექციას „ა. ნიკურაძის“ შესახებ, რომელიც 1990-იან წლებში მან მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებიდან საქართველოში ჩამოიტანა (ქართველი ემიგრანტების პირადი არქივები და უამრავი სხვა დოკუმენტური მასალა). ერთობ ფასდაუდებელი და აღსანიშნავია, ესოდენ სასიკეთო და დიდი საქმის ასე უანგაროდ გაკეთება. რომ არა გურამ შარაძე, დღეს ქართველი ემიგრან-

ტების უმეტესი ნაწილის (მათ შორის ა. ნიკურაძის და მ. მუსხელიშვილის) მოღვაწეობას, მათ მიღწევებს და დამსახურებებს უცხოეთის ცის ქვეშ სრულფასოვნად ვერასოდეს ეზიარებოდა ქართველი საზოგადოება, ვინაიდან ქართველი ემიგრანტების ნაკადები განფენილია მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში და ძნელი წარმოსადგენი არაა, თუ რაოდენ დიდ სირთულეს წარმოადგენდა მათი ერთ სივრცეში თავმოყრა და საქართველოში ჩამოტანა.

ა. ნიკურაძის ნაშრომი, „აღმოსავლეთ ევროპა“ „Osteuropa“, რომელიც ეძღვნება კონტინენტური ევროპის კვლევებს, მის წარსულს, აწმყოსა და მომავალს, წამოადგენს გეოპოლიტიკური შინაარსის ნაშრომს. იგი შედგება ორი ნაწილისაგან: პირველი მოიცავს პერიოდს უძველესი დროიდან მონღოლთა გამოჩენამდე. სწორედ, პირველ ნაწილშია შესული საკითხები კავკასიის შესახებ. „კავკასია“ (1938, 1942, 1944 „Kaukasien“), წარმოადგენს ისტორიული ხასიათის მონოგრაფიას, მასში კონცეპტუალურადაა განხილული კავკასია, როგორც ერთიანი გეოგრაფიული, ისტორიული და პოლიტიკური ერთეული. პროლოგში საუბარია კავკასიაზე, როგორც ევროპის სამხრეთ აღმოსავლეთზე, კავკასიის ხალხების რასობრივ კუთვნილებაზე, ინდოგერმანული ტომების მოგზაურობაზე ოკეანიდან ოკეანისკენ. ავტორი ხაზს უსვამს კავკასიის პოლიტიკურ როლს და მის გეოპოლიტიკურ მდგომარეობას, საქართველოს მნიშვნელობას და ადგილს კავკასიის რეგიონში. მასში, აგრეთვე, მოცემულია კავკასიის წინა და ადრეული ისტორიის მნიშვნელოვანი მასალები, მისი არქეოლოგია, უძველესი ცნობები კავკასიაზე და მის ურთიერთობაზე საბერძნეთთან და რომთან. აღწერილია ქრისტიანობის გავრცელება კავკასიაში, ალბანეთის, სომხეთის, ჩრდილო კავკასიელი ხალხების ისტორია და მათი ევო-

ლუციის ეტაპები. განხილულია დავით აღმაშენებლის მეფობის პერიოდი, როგორც კავკასიის გაერთიანების დასრულებული პროცესი, ხოლო თამარ მეფის ეპოქა კი, როგორც კავკასიის კულტურული აყვავების ხანა. ასევე, რუსეთის იმპერიის ბრძოლა კავკასიისთვის, ევროპის ინტერესები კავკასიაში და საბჭოთა რუსეთის შემოსვლის ისტორია კავკასიაში, რომელიც შეფასებულია, როგორც ოკუპაცია. მასში მხილებულია საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკური ზრახვები და მისწრაფებები საქართველოსთან მიმართებაში.

ა. ნიკურაძის გერმანულენოვანი ნაშრომებიდან აღსანიშნავია: „გადაწყვეტილებათა მიღების ჟამი“, „ევროპის ფორმირებისათვის“, „დიდი ბრიტანეთის მემკვიდრეობის შესახებ“, „დასავლეთ ევროპა და კავკასია პარალელების სახით“, რომლებიც ეძღვნება კონტინენტური ევროპის ისტორიულ კვლევებს, ქართულ და ევროპულ პარალელებს, წარსულს, აწმყოსა და მომავალს. გამოჩენილი მეცნიერების ურთულესი ცხოვრების შტრიხებს ეხება გურამ შარაძის ნაშრომი „ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორიის“ რვა ტომეული, რომელიც დაწერილებით განიხილავს ემიგრანტული პრესის ორგანოებს და მის ფურცლებზე დაბეჭდილ ქართველ პუბლიცისტთა ნააზრევს და მსოფლმხედველობას. ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორიის II ტომი (2001 წ.) მიმოიხილავს 1926 წლიდან მეორე მსოფლიო ომის დაწყებამდე უცხოეთში გამოცემულ შემდეგ ჟურნალ-გაზეთებს: გაზეთი „მამულიშვილი“ (1926-28 წწ), გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“ (1926-39 წწ), ჟურნალი „ახალგაზრდა სოციალ-დემოკრატი“ (1927-31 წწ), ჟურნალი „ახალი ივერია“ (1927-1939 წწ), გაზეთი „საქართველო“ (1929-1938 წწ), „საქართველოს რესპუბლიკა“ №131 (2012), №236 (2010). აღნიშნული პრესის ფურცლებზე გამოქვეყნებული მრავალი

პუბლიკაცია თუ სტატია ჩვენი თემისთვის მეტად საინტერესო მასალებს მოიცავს.

ცნობილი პროფესორების საქმიანობას ეხება ასევე გურამ შარაძის სამტომეული: „უცხოეთის ცის ქვეშ“, სადაც საუბარია ცნობილი ქართველი ემიგრანტების, პოლიტიკოსების, სამხედრო მოღვაწეების, მეცნიერების მწერლების, ხელოვნებათმცოდნეების ბიოგრაფიების შესახებ. ჩემს მიერ საკელეფად აღებული თემის ერთ-ერთ დამხმარე პირველწყაროს ემიგრაციის წლებში გამოცემული ჟურნალ-გაზეთები წარმოადგენს, კერძოდ: „ბედი ქართლისას“ შემდეგი ნომრები: №10 (1951 წ.), №15 (1953 წ.), №17 (1954 წ.) და სხვა, სადაც საუბარია ა. ნიკურაძის და მ. მუსხელიშვილის გამოსვლებზე ევროპის საერთაშორისო მეცნიერთა კონგრესებსა და ფორუმებზე. მათი ნააზრევი გვხდება, აგრეთვე, გაზეთ „დამოუკიდებელ საქართველოს“ (1926-1939 წწ.), „კავკასიონის“ ტ. 10 (1965 წ. პარიზი) და „მამულის“ №1, №2, №3, №4, №5 (1951 წ.) ფურცლებზე, სადაც თარგმნილია მათი ნაშრომების მოკლე ანოტაციები კალისტრატე სალიას მიერ, რომელიც საინტერესოდ წარმოაჩენს მეტად მნიშვნელოვან საკითხებს ქართულ-ევროპულ ღირებულებათა შესახებ; „საისტორიო მოამბის“ №73-74 (2000-2001 თბ.) სათაურით: „სამშობლოს მოშორებით (ივანე ნიკურაძის წერილები)“ და „გაზეთ ივერია ექსპრესის“ №62 (1993) ფურცლებზე, სადაც იგი დეტალურად განიხილავს 1924-1928 წლების ივანე ნიკურაძესა და საქართველოს ახლად გახსნილ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორს შორის მიმოწერას და მადლობის წერილებს გიოტინგენიდან პეტრე მელიქიშვილისადმი იმ ფინანსური თანადგომის უზრუნველყოფისათვის, რომელსაც მხცოვანი მეცნიერი საზღვარგარეთ მყოფ თანამემამულეთა დასახმარებლად იჩენდა; „განთიადის“ №1-2, (1996 წ.) ნომერ-

ში სათაურით „უცნობი მასალები ივანე ნიკურაძის შესახებ“, რომელშიც საუბარია ძმები ნიკურაძეების სწავლა-განათლების მიღების და მათი მიღწევების შესახებ გერმანიის უმაღლეს სასწავლებლებში. სტატიაში ნაჩვენებია, აგრეთვე, თუ როგორ იქცა თბილისის ახლადგახსნილი უნივერსიტეტის სტაუიორი აღექსანდრე ნიკურაძე „გერმანელ“ მეცნიერად; „კვირის პალიტრის“ №50. (2010 წ), „ტაბულას“ №9. (2010 წ), „ქართული უნივერსიტეტის“ №62. (2010 წ), „პრაიმ ტაიმის“ №4. (2011 წ) და „თბილისის“ №44. (2000 წ) ფურცლებზე, სადაც მოცემულია მათი მოღვაწეობა და საქმიანობა უცხო ქვეყნის ცის ქვეშ, სამშობლოდან მოშორებით.

ქართული ემიგრაციის მკვლევარი გვერდს ვერ აუვლის გიორგი მამულიას ნაშრომს „Борьба за Свободу и независимость Кавказа (1921-1945)“ (2012 წელს პარიზში გამოცემული რუსულ ენაზე), სადაც ავტორი განიხილავს ემიგრაციაში მყოფი საქართველოს ეროვნული მთავრობის წევრთა მოღვაწეობას ევროპაში, საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტების ჩამოყალიბების ეპოპეას და ანტიბოლშევიკური წინააღმდეგობების დასაწყისს, სანიტარული კორდონის პოლიტიკას და მის სტრატეგიულ მნიშვნელობას კავკასიის საკითხისათვის, ასევე, საფრანგეთის პრემიერ-მინისტრ ბრიანის საგარეო პოლიტიკურ საქმიანობას კავკასიასთან მიმართებაში და საქართველოს საკითხს კანის, გენუის, ლოზანის კონფერენციებსა თუ ფორუმებზე, საფრანგეთის მთავრობისადმი წარდგენილ ჩხენკელის მემორანდუმს, რომელიც გამოქვეყნებულია ფრანგულ საარქივო მასალებზე დაყრდნობით, საფრანგეთის მთავრობის რაიმონდ პუანკარეს დამოკიდებულებას საქართველოს საკითხისადმი, საქართველოს 1924 წლის ანტიბოლშევიკური აჯანყების საკითხს, მის გავლენას და პერიპეტციებს ევროპაში, 1924 წლის აჯანყების

შემდგომ პოლონეთის როლს საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში, პრომეთეისტულ მოძრაობას და ჟურნალ „პრომეთეს“ დაარსების და ჩამოყალიბების ისტორიას, რომელიც უმნიშვნელოვანესი მონაპოვარია ქართული ემიგრაციის ისტორიისათვის და ასევე, გიორგი მამულიას 2014 წელს პარიზში დღემდე უცნობ საარქივო მასალებზე დაყრდნობით რუსულ ენაზე გამოცემულ გამოკვლევას ქართულ-ფრანგულ-აზერბაიჯანულ პოლიტიკურ და დიპლომატიურ ურთიერთობებზე (Мамулия Г., Абуталынов Р., „Страна огней В борьбе за свободу и независимость. Политическая история азербайджанской эмиграции 1920-1945 гг.“, Париж-Баку, 2014), სადაც ავტორი მკაფიოდ ასახავს სამივე ქვეყნებს შორის არსებულ პოლიტიკურ და დიპლომატიურ ურთიერთობას, მათ როლს და ადგილს კავკასიაში.

კვლევისთვის საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ილია ტაბაღუას წიგნები: „საქართველოს საგარეო ურთიერთობათა ისტორიიდან (სალექციო კურსი, 1994 წ.)“, „საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან“ (1995) ტ. II, III, IV-V, რომელშიც გაშუქებულია ა. ნიკურაძის და მ. მუსხელიშვილის უცხოეთში მოღვაწეობის ცალკეული ფრაგმენტები, ნაშრომთა გარკვეული ჩამონათვალი და მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები. ქართველი მეცნიერების შესახებ ცნობებს ვპოულობთ, ასევე, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის მიერ 2008-2010 წლებში გამოცემულ კრებულებში „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“ ტ. I (3), I (5) I (9) და ტ. II (4), II (8), სადაც დამუშავებულია ა. ნიკურაძის და მ. მუსხელიშვილის ცალკეული ბიოგრაფიული ასპექტები.

ნაშრომზე მუშაობისას გამოყენებულია რუსუდან და-
უშვილის წიგნი „ქართული ემიგრაცია ევროპაში 1921-1939
წლებში“, სადაც გაანალიზებულია პოლიტიკური მთავრო-
ბის და პარტიების მრავალმხრივი მოღვაწეობა, ქართული
საელჩოების და კომიტეტების საქმიანობა ევროპაში. ჩვენ
თემასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდის
ლელა სარალიძის ნაშრომები: „ევროინტეგრაციის საკითხი
და ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია“ (2014), „დასავლურ-
დემოკრატიული ღირებულებები და ქართული ემიგრაცია“
(2008), „ქართული ანტისაბჭოთა ემიგრაციის მოღვაწეობის
ისტორიიდან“ (2011) „ახალი და უახლესი ისტორიის საკით-
ხები), სადაც ავტორი საფუძვლიანად განიხილავს ქართული
ემიგრაციის საინტერესო ეპოპეას, მათ შორის ევროინტეგრა-
ციისაკენ მიმავალ გზაზე ქართველი ემიგრანტების ცხოვრე-
ბას და შემოქმედებას, ასევე, ევროპასა და საქართველოს
შორის პოლიტიკურ ურთიერთობებს და ქართული ემიგრა-
ციის როლს და მნიშვნელობას საერთაშორისო ასპარეზზე.

საკვლევი თემის ირგვლივ საინტერესო ცნობებს გვაწ-
ვდის იგორ კვესელავა თავის ნაშრომებში „საქართველოს
უახლესი ისტორიის ქრონიკები“ (წიგნი II. თბ. 2007) და
„ქართული ემიგრაცია და ამერიკა“, (ჟურნალი „საისტორიო
ვერტიკალები“ №27), ავტორი განიხილავს საქართველოს
უახლესი ისტორიის მოვლენებს და ქართული ემიგრანტული
ნაკადების ამერიკის კონტინენტზე გადინებას. იგი დეტალუ-
რად აშუქებს ქართული ემიგრაციის ისტორიის წარმოშობას
ამერიკაში და ახდენს ემიგრანტული ნაკადების დიფერენცი-
რებას, რაც გულისხმობს შემდეგს: ამერიკაში ემიგრანტთა
პირველ ნაკადის გადინების საწყისად 1921/30 – იან წლებს
ასახლებს, მეორე ტალღისთვის 1939/45 წლებს – მეორე
მსოფლიო ომის პერიოდს, ხოლო მესამე ნაკადისთვის კი –

1999/92 წლებს მიიჩნევს. ავტორი სიღრმისეულად აშუქებს ამერიკაში მოღვაწე ქართველების კულტურულ, პოლიტიკურ და ეკონომიკური საქმიანობის სფეროებს და მათ მიღწევებს, სადაც განსაკუთრებულ ხაზს უსვამს მათ დამსახურებებს და ღვაწლს ამერიკის კულტურის განვითარებაში.

ქართული ემიგრაციის შესწავლაში მნიშვნელოვანი წვლილი აქვს შეტანილი ვაჟა შუბითიძეს, რომელმაც მრავალი სამეცნიერო სტატია და მონოგრაფია მიუძღვნა ემიგრაციის თემას, განსაკუთრებით გამოვარჩევდით 2013 წელს გამოცემულ ნარკვევს „ნოე ჟორდანიას და ეროვნული მთავრობის ევროპეიზაციის კონცეფცია“, ავტორი განიხილავს ნოე ჟორდანიას როგორც, ერთ-ერთ გამორჩეულ და პირველ პოლიტიკოსს, ევროპული სოციალ-დემოკრატიული იდეების პირველ დამნერგავს საქართველოში, პირველი ქართული პოლიტიკური პარტიის შემქმნელსა და თეორეტიკოსს ქართულ პოლიტიკურ ისტებლიშმენტში. საინტერესოა, ასევე, მისი ნაშრომები: „ევროპეიზაცია და ქართული პოლიტიკური აზროვნება“ (საქართველოს ევროპული იდენტობა, თბ. 2013), „საქართველო ევროპულ სივრცეში“ (თბ. 2010). „ევროინტეგრაცია და საქართველო“ თანამედროვე აქტუალური სამეცნიერო საკითხები. აღნიშნულ ნაშრომებში განხილულია ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ორი თვალსაჩინო წარმომადგენლის ა. ნიკურაძის და მ. მუსხელიშვილის ევროპოლოგიასა და ევროინტეგრაციაში შეტანილი ქართული წვლილი, სადაც ავტორი მიმოიხილავს ემიგრაციაში მოღვაწე პროფესორთა ბიოგრაფიულ ცნობებს და მათ დამსახურებებს ევროინტეგრაციის ჩამოყალიბება-განვითარების პროცესში [4, 141].

მნიშვნელოვან ფაქტებსა და მოსაზრებებს შეიცავს იმ პერიოდის მოღვაწეთა მიერ ემიგრაციის ცხოვრების შესახებ

დაწერილი მემუარული ლიტერატურა. ამ მხრივ განსაკუთრებულ ყურადღებას ვახტანგ ჯობაძის მოგონება „ჩემი თავგადასავალი“ (თბ., 2009) იქცევს. ავტორი იწყებს მისი თავგადასავლის მოყოლას სტუდენტობის წლებიდან, მეორე მსოფლიო ომის დროს ტყვედ ჩავარდნის და ემიგრაციაში ყოფნის პერიოდამდე, იგი მიმოიხილავს გერმანიაში მოღვაწე ქართველი ემიგრანტების პოლიტიკურ დაპირისპირებებს, ასევე, ა. ნიკურაძის შემოქმედებას და მისი სამეცნიერო ცენტრის პოლიტიკურ და კულტურულ საქმიანობას მიუნხენში. ქართველი ემიგრანტების ისტორიის საკითხებს მიეძღვნა ვ. პარკაძის „მოგონებები ქართველ მეცნიერებზე“, (თბ., 1994), რომელიც აშუქებს ა. ნიკურაძის დამოკიდებულებას ემიგრაციაში მყოფ ქართველ ემიგრანტებთან და გერმანიის მაღალი ეშელონების წარმომადგენლებთან, ასევე, ევროპოლოგიასა და ევროინტეგრაციულ პროცესებთან დაკავშირებით საინტერესო საკითხებს. იმავე პრობლემატიკის ზოგიერთი აქტუალური საკითხებია გაშუქებული, რუსუდან დაუშვილის, იგორ კეესელავას, ავთანდილ სონღულაშვილის, მურმან პაპაშვილის, ზ. ავალიშვილის, ნოე ჟორდანias, ეკატერინე ანთიას, ლაშა ბაქრაძის, გელა საითიძის, გელა სულაძის, შორენა მურუსიძის და სხვების შრომებში.

პირველი თავი

მიხეილ მუსხელიშვილი და პროინტელექტუალური საპროგრესო

§ 1. მიხეილ მუსხელიშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა

მსოფლიოში ცნობილი მეცნიერი, იურისტი, ისტორიკოსი, ალბინისტი, პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწე, პირველი ქართველი ომბუდსმენი ევროპაში¹, ევროპის ხალხთა კონგრესის პრეზიდენტი, „ფედერალური ევროპის მოძრაობის“ ცენტრალური კომიტეტის წევრი, ევროპის ფორმირების ინტერნაციონალური ცენტრის ბიუროს ვიცე-პრეზიდენტი, ევროპის უნივერსიტეტთა ასოციაციის დამაარსებელი და გენერალური მდივანი, „აკადემიური პალმის“ ჯილდოს კავალერი² მიხეილ მუსხელიშვილი³ „მიშელ მუსხელი“ [5] დაიბადა 1903 წლის 8(21) ივლისს ქალაქ თბილისში.

¹ მ. მუსხელიშვილი იყო პირველი ქართველი საერთაშორისო სამართლის დარგის სპეციალისტი და პირველი ქართველი, ადამიანის უფლებათა დამცველი ევროპაში.

² „აკადემიური პალმის“ ორდენი უძველესი ორდენია საპატიო ლეგიონის ორდენის შემდეგ საფრანგეთში. იგი ნაპოლეონ ბონაპარტემ 1808 წელს დააწესა, თუმცა მისი განახლება 1955 წელს მოხდა და მას გადასცემენ, როგორც ფრანგ, ისე უცხოელ მოქალაქეებს განათლების სფეროში განსაკუთრებული დამსახურებისა და მსოფლიოში ფრანგული კულტურის აქტიური პოპულარიზაციისათვის. ორდენს აქვს სამი ხარისხი: კავალერი, ოფიცერი და კომანდორი. ერთი ხარისხიდან მეორეზე გადასვლა შესაძლებელია მხოლოდ 5 წლის შემდეგ, რაც ძალზედ იშვიათად ხდება.

³ საფრანგეთის რესპუბლიკის ოფიციალურ გაზეთშია ცნობა, სადაც წერია, რომ ქაიროს ფრანგული სკოლის პროფესორმა Michel Mouskhelishvili-მა მიმართა ქაიროში იუსტიციის სამინისტროს, მისი ფსევდონიმის აღების თაობაზე. უნივერსიტეტის პროფესორმა მიხეილ მუსხელიშვილმა მიიღო ფსევდონიმი და ის იწოდება დღეიდან მიშელ მუსხელი, Michel Mouskhely.

მიხეილ მუსხელიშვილი (1903-1964), პარიზი

მიხეილ მუსხელიშვილის მშობლები ძველ თბილისში განთქმული ოჯახი ყოფილა. მამა – ვახტანგ¹ სოლომონის ძე მუსხელიშვილი, ცნობილი ოფთალმოლოგი და აკაკი წერეთლის პირადი ექიმი იყო. დედა – ნატალია მირზაშვილი მეტად კეთილი, სათნო და ღამაში ქალი ყოფილა. ექიმის ოჯახში ოთხი ვაჟი იზრდებოდა. ოთხივემ უმაღლესი განათლება საზღვარგარეთ მიიღო: ლევან მუსხელიშვილი (ცნობილი ისტორიკოსი და არქეოლოგი იყო, გიორგი მუსხელიშვილი ცნობილი ინჟინერი, რომელიც სამხრეთ აფრიკაში პროფესიული მუშაობისას დაიდუპა, ხოლო სოლომონ მუსხელიშვილი (ცნობილი ექიმი გახდა, რომელიც 1934 წლამდე პარიზში მოღვაწეობდა.

¹ აკადემიკოს ღავით მუსხელიშვილის თქმით, ვახტანგ მუსხელიშვილი გახლდათ ცნობილი თეალის ექიმი, რომელიც ივ. ჯავახიშვილმა სპეციალურად მიიწვია თბილისის ახლადგახსნილ სახელმწიფო უნივერსიტეტში სამედიცინო ფაკულტეტზე ოფთალმოლოგიის მიმართულებით. მან დააარსა თბილისში პირველი ოფთალმოლოგიური კლინიკა, რისთვისაც თეალის მკურნალობისთვის სპეციალური ხელსაწყოები და დანადგარები უცხოეთიდან საკუთარი სახსრებით ჩამოიტანა.

მიშელ მუსხელიშვილის მშობლები და ძმები, მარცხნიდან
პირველი ვახტანგი, სოლომონი, გიორგი, მიხეილი და ნა-
ტალია მუსხელიშვილები, პარიზი, 1924 წელი.

მიხეილი ზის მეორე რიგში მარცხნდან პირველი ძმასთან ერთად, 1910 წელი.

ვახტანგ მუსხელიშვილის ოთხივე ვაჟი თბილისში, ლევანდოსკის გიმნაზიაში სწავლობდა და ოთხივემ წარჩინებით დაამთავრა. გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ (18 წლის) მიხეილ მუსხელიშვილი მიდის 1921 წლის ოქტომბრიდან ჯერ გიორტინგენისა და მიუნხენის, შემდგომ კი პარიზის და ლიონის უნივერსიტეტებში სასწავლებლად, სადაც იღებს უმაღლეს იურიდიულ განათლებას.

მარჯენიდან მარცხნივ ლევანი, გიორგი, მიხეილი და სოლომონ მუსხელიშვილები. ფოტოები პირადი არქივიდან ექსკლუზიურად მოგვაწოდა აკადემიკოსმა დავით მუსხელიშვილმა.

მარცხნიდან მარჯვნივ სოლომონი, ლევანი, მისი მეუღლე ელენე (ბაიკო) ხუნდაძე და მიხეილი, გერმანია, 1922 წელი.

1929 წელს დაასრულა სორბონის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი საერთაშორისო სამართლის სპეციალობით. სორბონის უნივერსიტეტშივე დაამთავრა ერთწლიანი „აგრეგასინ“ (საკანდიდატო გამოცდები) და მიიღო კანდიდატის ხარისხი, სადაც მუშაობას იწყებს ამავე უნივერსიტეტის საერთაშორისო სამართლის ინსტიტუტის პრეპარატორ-დოცენტად, ხოლო პარალელურად 1932-33 წლებში იგი ლექციებს კითხულობდა პარიზის უნივერსიტეტის საერთაშორისო გამოკვლევათა უმაღლეს ინსტიტუტში.

მიხეილ მუსხელიშვილის პირადი ოჯახის შესახებ ბევრი ცნობები არ მოგვეპოვება. თუმცა ნეკროლოგთა ცნობებიდან ვგებულობთ, რომ მიხეილ მუსხელიშვილის მეუღლე ულამაზესი უკრაინელი ქალბატონი სახელად ნინა იყო, რომელიც ბრწყინვალედ საუბრობდა რუსულად, ცნობილია ავ-

რეთვე, რომ მათთან ერთად ცხოვრობდა ნინას ასაკოვანი დედა ნატალია ლისენკოც. მათ საკუთარი შვილი არ ჰყავდათ, თუმცა ჰყავდათ ფრანგი შვილობილი ნიკოლა სამბარი, რომელიც დაოჯახებული იყო. (მ. მუსხელიშვილის გარდაცვალების შემდგომ სამძიმარს აცხადებდნენ გაზეთებში ქალბატონი ნინა მუსხელი, ქალბატონი ნატალია ლისენკო და ნიკოლა სამბარი მეუღლით).

როგორც უკვე ზემოთ აღვნიშნეთ, მ. მუსხელიშვილი ემიგრაციაში 1921 წელს წავიდა, როცა მოხდა საქართველოს ოკუპაცია და ანექსია საბჭოთა რუსეთის მიერ. იგი ვერ ეგუებოდა არსებულ მდგომარეობას და სრულიად დაუფარავად აკრიტიკებდა ბოლშევიკური რუსეთის პოლიტიკას. საინტერესოა მისი იურიდიული შეფასება, სადაც მან 1783 წლის რუსეთ-საქართველოს ტრაქტატს საქართველოს დამოუკიდებლობის დასასრული უწოდა [6, 22/26]. ამან გამოიწვია მ. მუსხელიშვილის პოლიტიკური დევნა და მისი ისტორიოგრაფიის სრულად გაქრობა-ამოძირკვა საქართველოში ბოლშევიკთა მიერ. თუმცა მასზედ ფრაგმენტულად მაინც მოიპოვება გარკვეული სახის ინფორმაციები ემიგრანტულ ჟურნალებში, სადაც წერია მისი პიროვნული დახასიათება, რომ მ. მუსხელიშვილი იყო მუდამ მგზნებარე, ფიცხი ტემპერამენტის კაცი, დაუღალავი მკვლევარი და მაძებარი, მჩხრეკავი, რაც გამოიხატება იმაში, რომ იგი ვერ კმაყოფილდებოდა იურისპრუდენციით და აქტიურ მონაწილეობას იღებდა პოლიტიკურ საქმიანობაშიც [7, 166].

მ. მუსხელიშვილის პიროვნულ დახასიათებას ვხვდებით, აგრეთვე, ილია ტაბაღუას ნაშრომში, სადაც მას დეტალურად აქვს აღწერილი მათი პარიზში, 1961 წლის მაისში პროფესორ მიხეილ მუსხელიშვილთან შეხვედრა. იგი წერს, რომ მ. მუსხელიშვილი იყო მაღალი, ახოვანი, სიმპატიური

და რაინდული შესახედაობის კაცი. მუსხელიშვილს პირადად ვიცნობდი, როდესაც 1961/62 სასწავლო წლებში, პარიზის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში სამუშაოდ ჩავედი. ერთხელ საღამოს მას ბინაზე დავეურეკე, მოვახსენე ვინც ვიყავი და შეხვედრა ეთხოვე. პასუხი, რომელშიც დიდი სითბო იგრძნობოდა, იყო მოკლე, „თუ გნებავთ, ახლავე გელოდებით“. მივედი, დამხვდა თვითონ და მისი მეუღლე. მიღება იყო ძალიან გულთბილი, ვახშამი, საუბარი..., ბატონი მიხეილი აღმოჩნდა უაღრესად სასიამოვნო, მომხიბლავი პიროვნება, მრავალი ენის მცოდნე (ქართული, რუსული, ფრანგული, ინგლისური, გერმანული), საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო პოლიტიკის ნამდვილი დიდი სპეციალისტი, ღრმად ერუდირებული. დავესწარი მის ლექციებს სტრასბურგის უნივერსიტეტში ფრანგულ და ინგლისურ ენებზე. ამ ენებზე ისე თავისუფლად, მჭევრმეტყველურად და ორატორულად კითხულობდა ლექციებს, რომ თითოეული ამ ენის ქვეყნის მკვიდრი გეგონებოდათ. ლექციებს ზეპირად ყოველგვარი ჩანაწერების გარეშე, ორატორულად სასიამოვნო მანერით კითხულობდა. ჩვენი საუბრის დროს სულ დეტალებში მეკითხებოდა საქართველოს ამბებს. მას ყველაზე მეტად უფრო აინტერესებდა ქართველის (საბჭოთა მოქალაქის) უფლებრივი მდგომარეობა. ჩემში გაოცება გამოიწვია საბჭოთა კანონმდებლობის მისმა ღრმა ცოდნამ. ვისაც მ. მუსხელიშვილთან ურთიერთობა ჰქონდა, ყველა მიუთითებდა მის მაღალ კულტურაზე, ელევანტურობაზე, გულწრფელობაზე, საქმისადმი ერთგულებაზე, მაღალ ერუდიციაზე, ადამიანებთან საერთო ენის გამონახვის იშვიათ თვისებაზე, კეთილშობილებაზე და მის თბილ დამოკიდებულებაზე კოლეგებთან და სტუდენტებთან [8,129].

მიხეილ მუსხელიშვილი 1935-48 წლებში ეგვიპტეში ქაიროს სამართლის ფრანგული სკოლისა და ქაიროს ფუადის უნივერსიტეტის ჯერ ექსტრაორდინალურ, შემდგომ კი ორდინარულ პროფესორად მუშაობდა.

1946-48 წლამდე იგი იყო ამავე უნივერსიტეტის სამართლის კათედრის გამგე და ასევე, ეგვიპტის ხელისუფლების მრჩეველი საერთაშორისო სამართლისა და პოლიტიკურ მეცნიერებების მიმართულებით. ამის შემდგომ მიხეილი ბრუნდება საფრანგეთში და 1948 წლიდან სიცოცხლის უკანასკნელ წლებამდე სტრასბურგის უნივერსიტეტის იურიდიულ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის წამყვანი პროფესორი იყო.

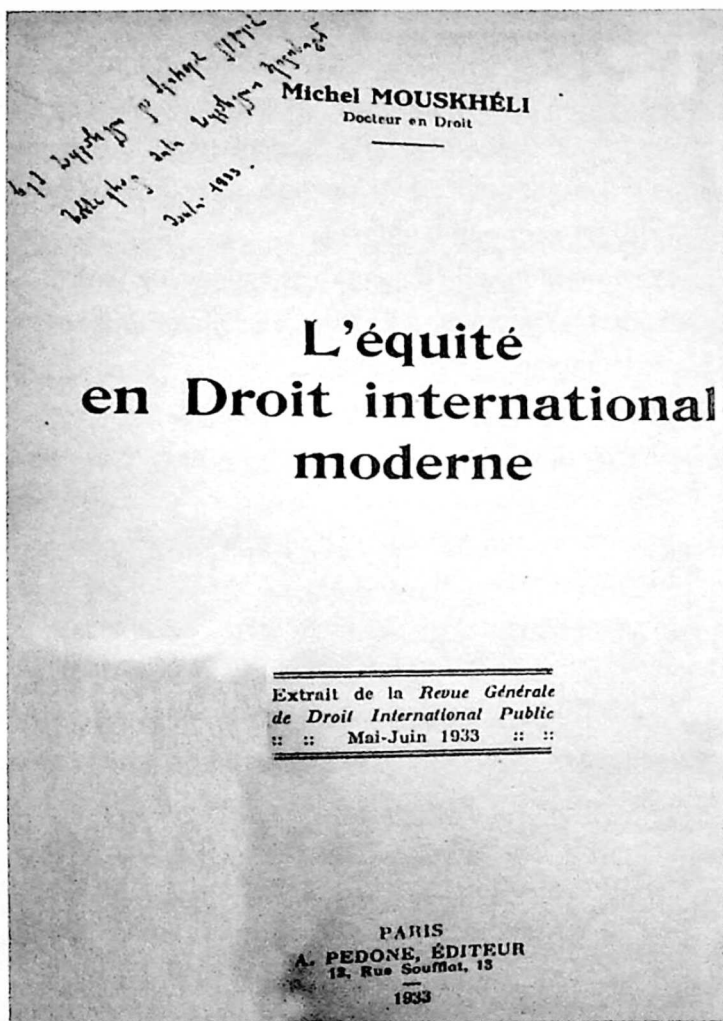
ცნობილ მეცნიერს ხშირად იწვევდნენ ლექციების წასაკითხად მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში, მათ შორის ნორვეგიაში, იტალიაში, აშშ-ში, სკანდინავიის ქვეყნებში, პოლანდიაში, შვეიცარიაში და სხვა.

მ. მუსხელიშვილი 1954 წელს მიწვეული იყო The American Friends Service Committee-ს მიერ აშშ-ში ლექციების წასაკითხავად. პროფესორმა წაიკითხა მოხსენებები ჩრდილოეთ ამერიკის ყველა დიდ ქალაქში და უნივერსიტეტში, პოლიტიკურ და დიპლომატიურ წრეებში, რელიგიურ საზოგადოებებში. მის ლექციებს ყველგან უამრავი ხალხი ესწრებოდა. ვაშინგტონში ერთ მის მოხსენებაზე მოვიდნენ მოელი დიპლომატიური წარმომადგენლობის კულტურულ სექციათა ხელმძღვანელები. იქედან დაბრუნების შემდეგ იგი გაემგზავრა სკანდინავიაში ოსლოსა და უპსალას უნივერსიტეტების მიწვევით. მოხსენების თემა იყო ევროპის ცივილიზაციის კრიზისი და ევროპის კულტურის გაცოცხლების აუცილებლობა [9, 30].

მ. მუსხელიშვილის სტატიები და ნაშრომები იბეჭდებოდა ფრანგულ, გერმანულ, ინგლისურ ენებზე. „Monde Nouveau“, „Travaux et Enquetes“ კრებულებში, ასევე, ნინო და კალისტრატე სალიას პარიზში გამომავალ ქართულ ჟურნალში „ბედი ქართლისა“, მათ შორის აღსანიშნავია:

1. „რუსეთი არ არის ევროპა“;
2. „ერთა თვითგამორკვევის უფლებისათვის“;
3. „დამონებულ ერთა წარმომადგენლობისათვის“;
4. „საქართველო და ევროპა“;
5. „სსრკ ანუ მითი ბედნიერ ერებზე“;
6. „პროლეტარიატის დიქტატურა სახელმწიფო ლევი-ათანში“;
7. „საბჭოთა ფედერალიზმი“, „ეროვნებები და ლინგვისტიკა სსრკ-ში“;
8. „იურიდიული ბუნება საბჭოთა კავშირში“ და მრავალი სხვა.

მიხეილ მუსხელიშვილის პირველი, ყველაზე ცნობილი და პოპულარული მონოგრაფიებია გამოცემული ფრანგულ ენაზე, მათ შორისაა:

მიშელ მუსხელის პირველი სამეცნიერო ნაშრომი „(საერთა-შორისო სამართლის თანამედროვე მიდგომები), რომელიც პარიზიდან დედას საჩუქრად გამოუგზავნა თავისივე ხელწერით „ჩემ საყვარელ და ძვირფას დედიკოს სახსოვრად მისი საყვარელი შვილისგან“, 1933 მაისი, პარიზი.

AUTONOMIE TERRITORIALE.

I. GÉNÉRALITÉS. — Les Grecs appelaient *politeia* et les Romains, *autonomia* un État qui, se gouvernant par des lois qu'il avait faites lui-même, n'était soumis à aucun pouvoir étranger. Dans l'empire romain, ce titre était conféré aux cités sujettes qui avaient conservé le droit d'avoir leur propre législation et d'être leurs magistrats. Il semble ainsi que les deux caractères qui, à notre sens, constituent les éléments les plus importants de l'autonomie à savoir : 1° une certaine indépendance; 2° l'élection des organes propres (ce second caractère renforçant le premier), se retrouvent déjà en Grèce et à Rome.

Dans la science juridique moderne, la notion de l'autonomie s'est singulièrement obscurcie. On a voulu (cf. Carré de Malberg, *Contribution à la théorie générale de l'État*, t. 1, p. 169 sq.; voir également Laband, *Le droit public de l'empire allemand*, éd. franc., t. 1, p. 172-173, n. 1) distinguer l'autonomie de la décentralisation administrative d'une part, du fédéralisme de l'autre. Il y aurait ainsi une différence de nature essentielle entre une commune ou une province autonome et l'État membre d'un État fédéral, en ce que ce qui caractérise l'administration propre (*Verwaltung*), c'est une faculté d'administration, fondée sur une concession émanant de la collectivité supérieure qui englobe la collectivité ayant la *Verwaltung*. Il y aurait là une sorte de délégation de la collectivité supérieure à la collectivité inférieure, délégation toujours révocable, et dont les limites pourraient toujours être modifiées. Au contraire, dans le cas de l'État membre d'un État fédéral, il y aurait plus que de l'auto-administration. Cet État se gouvernerait non pas en vertu d'une délégation en venant de l'État fédéral, mais par sa puissance et sa volonté. Son pouvoir d'organisation lui serait propre, car il le détiendrait à titre originaire; la commune, au contraire, n'aurait que des pouvoirs délégués et toujours révocables. Vis-à-vis de cette dernière, l'État supérieur aurait des pouvoirs juridiquement sans limites, tandis que sa puissance trouverait des bornes juridiques précises dans les droits autonomes de l'État membre. Telle serait la grande différence, qualitative et non pas quantitative, entre une commune ou une province autonome et un État membre d'un fédéralisme.

Un autre auteur d'une opinion contraire (Lahand, sur la décentralisation administrative), insiste sur la nécessité de séparer la décentralisation administrative du fédéralisme. Il oppose, en effet, la décentralisation administrative à la décentralisation politique, car il considère que la décentralisation administrative n'est qu'une déléguée de plusieurs autres ouvrages, tandis que la décentralisation politique est une déléguée de tous les autres. Cette distinction est-elle justifiée? On ne peut que répondre que la décentralisation administrative n'est qu'une déléguée de plusieurs autres ouvrages, tandis que la décentralisation politique est une déléguée de tous les autres.

Un autre auteur d'une opinion contraire (Lahand, sur la décentralisation administrative), insiste sur la nécessité de séparer la décentralisation administrative du fédéralisme. Il oppose, en effet, la décentralisation administrative à la décentralisation politique, car il considère que la décentralisation administrative n'est qu'une déléguée de plusieurs autres ouvrages, tandis que la décentralisation politique est une déléguée de tous les autres.

différenciation qui devient ainsi un critérium essentiel de l'organisation étatique (cf. *Traité*, t. 1, p. 512 sq.). L'auteur conclut de là à la distinction nécessaire entre le fédéralisme et la décentralisation, entre l'autonomie fédérale et l'autonomie administrative. Ce qui caractérise la première forme, c'est à dire l'autonomie fédérale, c'est : 1° l'existence de deux groupes de gouvernants; 2° une certaine répartition des prérogatives gouvernementales, répartition dont la modification n'est possible qu'avec le consentement de ces deux groupes de gouvernants. Il en est tout autrement de l'autonomie administrative; dans ce cas, il n'y a qu'un groupe de gouvernants, ceux de l'État supérieur, les autorités locales n'étant que des agents d'exécution, dépourvus d'initiatives gouvernementales. De plus, différence encore plus importante, la compétence des agents décentralisés ne leur appartient pas en propre; elle leur est dévolue par les gouvernants et peut toujours être modifiée, ou même supprimée, par ces derniers, unilatéralement, sans aucune atteinte au droit.

Avec des nuances plus ou moins accentuées, toutes ces doctrines tendent à établir une antinomie profonde entre la décentralisation, l'autonomie et le fédéralisme. Pour prouver la différence essentielle de ces trois phénomènes, on fait appel à la possession du pouvoir originaire, à l'existence de deux ordres des gouvernements, ou bien encore à la « diversité des lois ». Que valent ces critères?

On est-ce, d'abord, que la notion de « pouvoir originaire » ou de « pouvoir de domination propre » (*eigene Herrschaftsgewalt*, Lahand, Jellinek, Carré de Malberg) de cette idée, on a commencé par soutenir que le pouvoir de domination propre est celui qui, historiquement, existait primitivement dans la collectivité dont il s'agit (Lahand). Mais, alors, il faut reconnaître ce pouvoir à la commune en premier lieu, puisque, historiquement, la commune a préexisté à l'État.

Sentant la faiblesse de cette explication, on a fait intervenir l'idée du droit propre (Jellinek); seul l'État aurait le droit de domination en propre; la commune ne l'exercerait que par délégation de l'État dont elle fait partie. Cette conception est encore plus critiquable, car elle ne fait que déplacer la question; il faudrait maintenant, en effet, établir le caractère propre d'un droit; montrer quand on peut dire qu'une collectivité exerce une attribution en vertu de son droit propre. C'est, on le voit, remplacer la difficulté par une autre, plus insoluble encore. (Pour plus de détails, consulter mon ouvrage, *La théorie juridique de l'État fédéral*, p. 70 sq.)

Le second critérium proposé, l'existence de deux groupes de gouvernants (Duguit), n'est pas non plus tout à fait satisfaisant. Il n'y a pas que dans l'État fédéral qu'on rencontre, à côté des gouvernants de la collectivité centrale, ceux de la collectivité inférieure. Ce fait se constate également dans les colonies dotées de provinces autonomes ou ayant des colonies dotées de *self-government*. Peut-on, d'autre part, considérer dans tous les cas les autorités locales d'une simple commune, ou d'une autre circonscription administrative, exclusivement comme des agents des gouvernants de l'État? La réponse n'est pas douteuse si l'on songe qu'en France le maire a une double qualité; au tantôt il agit comme agent de l'État, tantôt, au tantôt il agit comme représentant de la commune. En cette qualité, il a des fonctions entièrement distinctes de celles qu'il exerce en tant qu'agent de l'État. S'il agit par le conseil municipal, il est personnellement responsable du pouvoir central, et les limites de sa compétence, comme représentant de la commune, il est proprement un gouvernement de la

მიშელ მუსხელის წარწერით „ნემ საყვარელ და მშენებელ დელას“, 1934, 21 სექტემბერი, პარიზი.

1) Michel Mouskheli. L'equite en Droit International Modern. Paris. 1933. (საერთაშორისო სამართლის თანამედროვე მიდგომები);

2) Michel Mouskheli. Autonomie. 1934, (ავტონომია);

3) Michel Mouskheli. Le Plebiscite de la Sarre. 1933. (პლებისციტი საარის მხარეში); (პირველი სამი ნაშრომი გამოსვლისთანავე მიშელ მესხელიმ დიდი სიყვარულითა და ენთუზიასმით 1933 წლის მაისში გამოუგზავნა თავის დედას წარწერით: „ჩემ საყვარელ და ძვირფას დედიკოს სახსოვრად მისი საყვარელი შვილისაგან“, რომელიც დაცულია მესხელიშვილების პირად არქივში).

4) Michel Mouskheli. La theorie juridique de l'Etat federal: 60 fr. (J. Pedone) 1931. (პარიზის სამეცნიერო ჟურნალში – „ახალი ლიტერატურა“. (1931 წლის 18 ივლისის №457 ნომერში) კვითხულობთ, რომ გამოვიდა მ. მუსხელიშვილის მნიშვნელოვანი მონოგრაფია „ფედერალური სახელმწიფოს სამართლის თეორია“).

5) Michel Mouskhely, Gaston Stefani, „Draft of a European Federal Constitution“ 1948, (ევროპის ფედერალური კონსტიტუციის პროექტი).

მ. მუსხელიშვილი აქტიურად მონაწილეობდა საფრანგეთში „ერთიანი ევროპის წარმომადგენელთა არჩევნებში, იყო ჟურნალ „ევროპის ფორმირება“-ის რედაქციის კომიტეტის წევრი და ჟურნალ „სოციალისტური აზრის“ დამაარსებელი და რედაქტორ-გამომცემელი.

1948-51 წლებში მ. მუსხელიშვილი საუნივერსიტეტო-შორისო ფედერაციის პრეზიდენტ-დამაარსებელია.

1952 წლიდან იგი იყო ევროპელ პროფესორთა ასოციაციის დამაარსებელი და გენერალური მდივანი.

1952 წელს მიშელ მუსხელი „ევროპის საბჭოს საკონსულტაციო ასამბლეის წარმომადგენლის მანდატის“ მფლობელი ხდება და იგი აქტიურად ერთვება ევროპის საბჭოს საქმიანობაში. ევროპის საბჭო არის საერთაშორისო ორგანიზაცია, რომელიც 1949 წელის 5 მაისს ლონდონში დასაფლეთ ევროპის ათი სახელმწიფოს მიერ შეიქმნა და დღეს ის ევროპის 47 ქვეყანას აერთიანებს, რომელთა შტაბ-ბინა სტრასბურგში მდებარეობს. საქართველო 1999 წლის 27 აპრილს გახდა ევროპის საბჭოს წევრი რიგით 41-ე ქვეყანა. ევროპის საბჭო, როგორც ინსტიტუციურად, ასევე, თავისი დანიშნულების მიხედვით განსხვავდება ევროკავშირის ინსტიტუტების „ევროპული საბჭოსა და ევროკავშირის საბჭოსაგან“. „ევროპის საბჭოს“ მიზნებია ადამიანის უფლებების, პლურალიზტულ დემოკრატიის და კანონის უზენაესობის დაცვა, ევროპის კულტურული მრავალფეროვნების შესახებ ცოდნის ამაღლება და განვითარება, ევროპული საზოგადოების წინაშე მდგარი პრობლემების გადაწყვეტის ძიება (უმცირესობათა დისკრიმინაცია, ქსენოფობია, შეუწყნარებლობა. შიღისი, ნარკოტიკები ორგანიზაციული დანაშაული და სხვა). ევროპის საბჭოს მიზნებიდან გამომდინარე მიშელ მუსხელი, როგორც საერთაშორისოდ აღიარებული ადამიანის უფლებათა დამცველი, აქტიურად ერთვება საბჭოს საკონსულტაციო ჯგუფის მუშაობაში და აქტიურ პროპაგანდას და ლობირებას უწევს ქართველი ემიგრანტების და არა მარტო ემიგრანტების უფლებების დაცვას ევროპის საერთაშორისო არენაზე, რომელიც გამოწვეული იყო იმ პერიოდისათვის დამახასიათებელი ავბედითი ჟამიანობით.

1953 წლის 10 აგვისტოს მ. მუსხელიშვილის ინიციატივითა და ძალისხმევით ოფიციალურად სტრასბურგში დაარსდა პირველი „ქართულ ევროპული მოძრაობა“.

MICHEL MOUSKHÉLY

PROFESSEUR A LA FACULTÉ DE DROIT ET DES SCIENCES POLITIQUES DE STRASBOURG

LE MANDAT DES REPRÉSENTANTS A L'ASSEMBLÉE CONSULTATIVE DU CONSEIL DE L'EUROPE

EXTRAIT DE LA

Revue de Droit Public et de la Science politique en France et à l'Étranger

JUILLET-SEPTEMBRE 1952

PARIS

LIBRAIRIE GÉNÉRALE DE DROIT & DE JURISPRUDENCE

R. PICHON et R. DURAND-AUZIAS

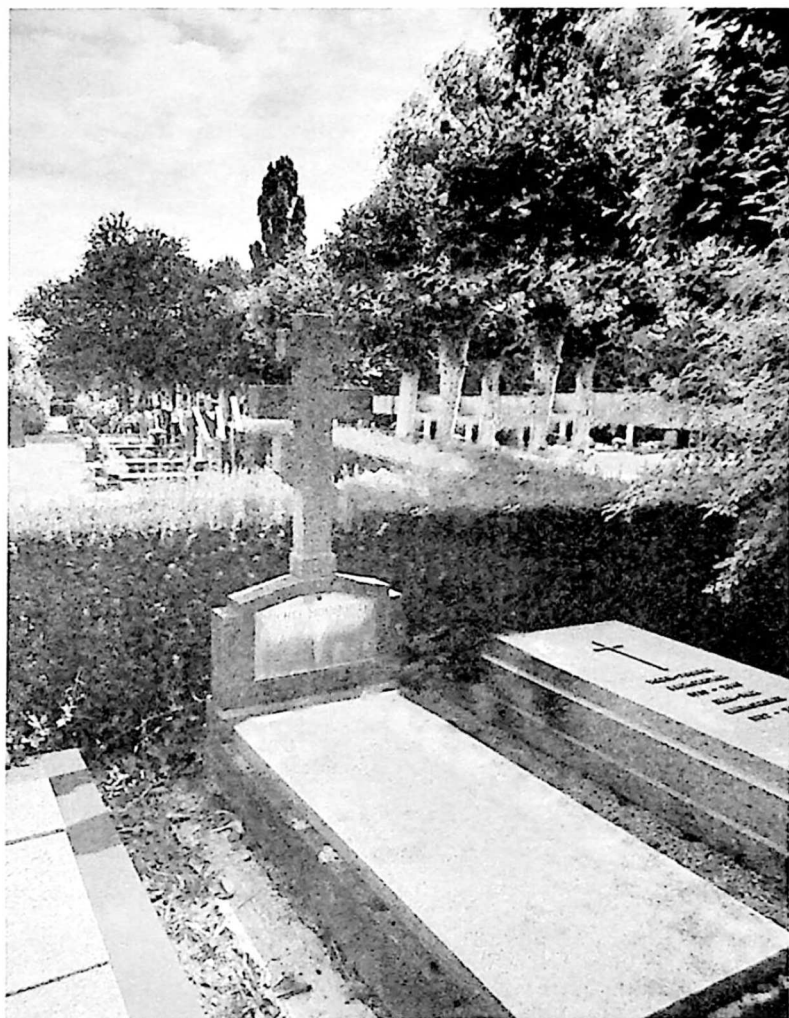
29, RUE SUEFFLOT (2e arr^t)

(1952)

მიშელ მუსხელი „ევროპის საბჭოს საკონსულტაციო ასამბლეის წარმო-
მადგენლის მანდატი“, 1952წ. პარიზი

მ. მუსხელიშვილი 1954 წლიდან იყო ევროპის უნივერსიტეტთა ასოციაციის დამაარსებელი და ორჯერ არჩეული გენერალური მდივანი. ამავე წლებში პოლიტიკურ მეცნიერებათა საერთაშორისო საზოგადოების დამაარსებელი, მეცნიერული პრესის საერთაშორისო კავშირის (ამ კავშირის ვიცე პრეზიდენტი იყო კალისტრატე სალია) და სხვა უამრავი სამეცნიერო თუ საზოგადოებრივი გაერთიანების წევრი. მ. მუსხელიშვილი გატაცებული იყო ალპინიზმით, ის ხშირად დადიოდა სალაშქროდ. 1964 წლის 16 ივლისს ერთ-ერთი ასელის დროს იტალიის ალპებში, დ 'აოსტას ხეობაში მწვერვალ სეკინის დაპყრობის შემდეგ, დაშვებისას იგი კლდიდან ჩამოვარდა და ტრაგიკულად დაიღუპა. გარდაცვალების მიზეზი დეტალურად აღწერილია ფრანგულ ნეკროლოგში, რომლის თარგმანი ასეთია: მ. მუსხელი 1964 წლის ივლისის დასაწყისში გაემგზავრა სტრასბურგიდან ვალე დ'აოსტაში ხეობაში იტალიაში, ევროპის ფედერალისტური კვლევების საუნივერსიტეტო კოლეჯში ლექციების წასაკითხად. იგი ამას ყოველწლიურად აკეთებდა არდადეგების დროს. მან გადაწყვიტა, რომ ჯერ ასულეიო იტალიის ალპებში, სერვენის მასივში „დიდი ტორნალინის მწვერვალზე (3.378 მ), ხოლო შემდეგ ნახულიო და ლექციები წაეკითხა ქალაქ აოსტაში, რომელიც მდებარეობს ჩრდილოეთ იტალიის ალპებში საფრანგეთისა და შვეიცარიის საზღვართან. მას ახლდა სამი ექსპედიციის წევრი: თავისი შვილობილი ნიკოლა სამბარი, პოლანდიელი მეგობარი ჟან ვესტერნბროეკი, რომელიც ასევე ლექციებს კითხულობდა ქალაქ აოსტას უნივერსიტეტში და ერთი გერმანელი სტუდენტი. „1964 წლის 11 ივლისს დილით მ. მუსხელიშვილი ავიდა მწვერვალზე და უკან დაბრუნებისას ფეხი დაუსხლტა და გადაიწეხა კლდეზე. ძალზედ საინტერესოა ამ უბედური შემთხვევის აღწერა ბატონი ჟან

ვესტერნბროუკის მიერ, რომელიც დეტალურადაა ასევე ფრანგულ ნეკროლოგში გადმოცემული. სამშაბათს ჩვენ დილით დავტოვეთ ვალტურმანში. „დიდი ტორნალინის“ მწვერვალზე ასვლის შემდგომ ვისაუზმეთ და სურათები გადავიღეთ. ამინდი ისეთი კარგი იყო, რომ სამწუხაროდ უკან დაუბრუნდით მხოლოდ დღის სამ საათზე, როდესაც უკვე ეინულს დნობა დაეწყო. ჩვენ ვიყავით ნახევარ გზაზე, ტორნალინის დიდ და პატარა მწვერვალებს შორის, როდესაც გზაზე პროფესორი წაბორძიკდა და ფეხი დაუსხლტა. რამდენადაც ჩვენ თოკებით უკვე აღარ ვიყავით ერთმანეთთან გადაბმული, ჩვენ არაფრის გაკეთება აღარ შეგვეძლო, თუ არა მარტო გვეყვოდა, „ბუჩქებს მოუჭიდეთ“, მან ვერაფერს მოსჭიდა ხელი და პირდაპირ გადაეშვა 150 მეტრიდან ციკაბო „შიშველ კლდეზე“. პროფესორის მხლებელნი მაშინვე გაეშურნენ ვალტურმანთან ახლოს მდებარე პატარა სოფელ შენეილისაკენ და უხმეს მაშველებს. მაშველების მობილიზებას და იქ მისვლას ათი საათი დასჭირდა, რა დროსაც პროფესორი უკვე გარდაცვლილი იპოვეს და მისი ცხედარი აოსტაში ჩამოასვენეს. ამ უბედური შემთხვევის გაგების შემდგომ მუსხელიშივილის მეუღლე ნინა მუსხელიშივილი ჩამოვიდა აოსტაში და მისი ცხედარი სტრასბურგში გადაასვენა, სადაც მისი დასაფლავება მოხდა 17 ივლისს პარასკევს, 16 საათზე სტრასბურგ-რობერტსოს ჩრდილოეთ სასაფლაოზე. აღსანიშნავია ისიც, რომ მისი დასაფლავება მოხდა ორთოდოქსული წესით და ამ მისიას ხელმძღვანელობდა მამა ჟან არნე. ვინაიდან მუსხელიშივილს საკუთარი შვილი არ ყავდა (თუ არ ჩავთლით მის ფრანგ შვილობილს), ტრადიციისამებრ მისი კუბო ჩაასვენა საფლავში მისმა ყოფილმა უახლოესმა ექვსმა სტუდენტმა [10, 184-185].

მიშელ მუსხელიშვილი დაკრძალულია სტრასბურგ-რობერტსოს ჩრდილოეთ სასაფლაოზე

მ. მუსხელიშვილის დაკრძალვას მთელი უნივერსიტეტი დაესწრო, სამგლოვიარო სიტყვა წარმოსთქვა სტრასბურგის უნივერსიტეტის რექტორმა დ. ფ. ანუელოსმა, პროფესორმა ა.

ვიელმა და იურიდიული ფაკულტეტის დეკანმა პროფესორ რუაერმა. ასევე ევროპის საბჭოს გენერალური მდივნის მოადგილემ პოლ მოდინმა. ორივე პროფესორმა განსაკუთრებით აღნიშნა მიშელ მუსხელის სიკეთე, სისადავე, სულიერი კეთილშობილება, ინტელიგენტობა, ცოცხალი ხასიათი და მგზნებარება, რაც ნამდვილად ახასიათებდა ამ ქართველ კაცს, რომელიც ვერ მოესწრო თავისი მშობლიური უნივერსიტეტი დაემშვენებინა [10, 186]. 61 წლის მეცნიერის დაკარგვამ დიდი სინანული გამოიწვია მთელ ევროპაში. ეს ნანს ფრანგული წამყვანი გაზეთების „მონდის“ და „ფიგაროს“ ფურცლებიდან, სადაც ვკითხულობთ... „პირადი ვაჟკაცობა და შემართება, გასაოცარი ენთუზიაზმი, ინტელექტუალური სიმდიდრე შეადგენდა ხასიათის სიძლიერესა და ნებისყოფის სიმტკიცესთან ერთად, ამ შესანიშნავი პიროვნების თვისებებს. ევროპის უნივერსიტეტთა და ევროპული მოძრაობისთვის ეს აუნაზღაურებელი დანაკლისია, მიშელ მუსხელის დაკრძალვამ გვიჩვენა, თუ რაოდენ დიდი პატივისცემით და სიყვარულით სარგებლობდა იგი კოლეგებსა და სტუდენტებში. მისი სახით ჩვენ დავკარგეთ ნათელი გზის და მაღალი კვალიფიკაციის პროფესორი, სულიერებით, კეთილშობილებით და გონიერებით გამორჩეული [11]. ასევე ვკითხულობთ გაზეთ „ფიგარო“-ს ფურცლებზე, რომ ნიჭიერი პროფესორის სიყვარული და პატივისცემა იმდენად დიდი იყო, რომ მუსხელიშვილის გარდაცვალების წლისთავზე ორმა რომაელმა სტუდენტმა 23 წლის ჯანი რუტმა და 22 წლის კარლო გრაციანიმ მონ ბლანზე ერთიანი ევროპის დროშა აღმართა, ერთიანი ევროპისათვის მხურვალე მებრძოლის სახელის უკედევსაყოფად. მათ ეს დიადი ქცევის აქტი, საყვარელი სტრასბურგელი პროფესორის ხსოვნისადმი მიუძღვნიათ [12].

§ 2. მიხეილ მუსხელიშვილი – ევროინტეგრაციაში შეტანილი ქართული წვლილი (ევროინტეგრაციის სათავეებთან)

საქართველოში ცოტამ თუ იცის, რომ ევროინტეგრაციის სათავეებთან მსოფლიოში ცნობილი პირველი ქართველი ევროპოლოგიკოსი მიხეილ მუსხელიშვილი იდგა, რომელმაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ევროკავშირის ჩამოყალიბება-განვითარებაში. რომ არა საქართველოში 1918-1921 წლებში საბჭოთა რუსეთის წითელი არმიის შემოჭრა და ქვეყნის ოკუპაცია, საქართველო დღეს ნამდვილად იქნებოდა იმ ქვეყნების ჩამონათვალთა სიაში, რომლის სიაშიც არიან ევროკავშირის დამფუძნებელი და წევრი ქვეყნები, ასე რომ, ჩვენ ევროპაში ცარიელი ხელებით კი არ შევდივართ, არამედ მნიშვნელოვანი პოლიტიკური და კულტურული წვლილი შევიტანეთ თანამედროვე ევროპული ღირებულებების პროპაგანდასა და მის საქართველომდე მოტანაში.

ჯერ კიდევ მაშინ, ვიდრე ევროკავშირი შეიქმნებოდა, როცა რობერტ შუმანი და ჟან მონე საუბრობდნენ ევროპის გაერთიანების იდეაზე, მ. მუსხელიშვილი მანამდე ევროპის წამყვან ჟურნალ-გაზეთებში აქვეყნებდა ამავე თემაზე სტატიებს და აქტიურად მონაწილეობდა ევროგაერთიანების შექმნის პროცესებში. სწორედ, რომ მ. მუსხელი იყო ევროგაერთიანების იდეის ერთ-ერთი ყველაზე პირველი აპოლოგეტი.

1948-1949 წლებში, მ. მუსხელიშვილმა შექმნა სსრკ-ისა და აღმოსავლეთ ევროპის (ე.წ. სოციალისტური) შემსწავლელი სამეცნიერო კვლევითი ცენტრი, რომელსაც შემდგომ მას „მუსხელის“ „Michel Mouskely Centre“ ცენტრი უწოდეს (დღესაც ასე ჰქვია) [5]. „მუსხელის“ ცენტრი წარმოადგენდა პოლიტოლოგიისა და საერთაშორისო სამართლის, სოვეტო-

ლოგიის დარგის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ცენტრს საფრანგეთში, სადაც მუშავდებოდა ევროინტეგრაციის და ევროპული საზღვრების მოშლის იდეა. იგი იყო პირველი ქართველი და ერთ-ერთი პირველი პოლიტიკური მოღვაწე ევროპაში, რომელმაც ევროგაერთიანების და ევროპული საზღვრების მოშლის იდეა წამოაყენა და დაიცვა. მისი პოლიტიკური და სამართლებრივი ხედვა ასახულია მის მონოგრაფიაში „ევროპის ფედერალიზმის სტრუქტურა“. ამავე ცენტრში დააარსა საერთაშორისო სამეცნიერო კრებული, რომელშიც აქტიურად თანამშრომლობდნენ მსოფლიოში ცნობილი მეცნიერები მათ შორის იყვნენ: ეორუ კედელი, რობერ მოსსე, გუიერო, ანრი შამბრი და მრავალი სხვა. პროფესორმა ამავე ცენტრში გამოსცა ორი კრებული, რომელსაც უძღვის მისი ვრცელი წინასიტყვაობა, ორივე ტომმა მალევე ჰპოვა საერთაშორისო გამოხმაურება მსოფლიოს წამყვან მეცნიერთა წრეებში [13], შესაბამისად მ. მუსხელიშვილი დღემდე რჩება პოლიტოლოგიის ფრანგული სკოლის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან და წამყვან ლიდერად, ხოლო მუსხელის ცენტრში მისი რედაქციით და თანაავტორობით გამოცემული პოლიტოლოგია-სამართალმცოდნეობის დარგის ფუნდამენტური ორტომიანი მონოგრაფია (ევროპის ფედერალიზმის სტრუქტურა), დღესაც დასავლეთის პოლიტოლოგთა სამაგიდო წიგნად ითვლება.

ჯერ კიდევ 1948 წელს მიშელ მუსხელიმ, ფრანგ კონსტიტუციონალისტ გასტონ სტეფანთან ერთად ევროპის ფედერალური კონსტიტუციის პროექტი დაწერა „Michel Mouskhely, Gaston Stefani, „Draft of a European Federal Constitution“ (1948), სადაც დეტალურად გაწერილია პოლიტიკური და სოციალური დემოკრატიის პრინციპები, რაც დაფუძნებულია მშვიდობაზე და სოციალურ სამართალზე ფედერაციის ერ-

თიანობაში და ფედერაციული სახელმწიფოების სხვადასხვაობაში. აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ თანამედროვე ევროპული სამართალი დღესაც საზრდოობს მიხეილ მუსხელიშვილის მიერ ინიცირებული სამართლის პრინციპებით (განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი ფუნდამენტალური ნაშრომები, აღამიანის ძირითად უფლებებზე და თავისუფლებებზე). აღნიშნული ნაშრომი მიშელ მუსხელიმ მიუძღვნა ევროპის გაერთიანების იდეას, სადაც დეტალურად გაწერილი იყო გასაერთიანებელი ევროპის ქვეყნების პოლიტიკური მმართველობის ფორმა „ფედერაციის ან კონფედერაციის“ სახით. მასში დასაბუთებულია და გაანალიზებულია პოლიტიკური და სამართლებრივი მხარე, გამყარებულია და ახსნილია მისი იურიდიული ბუნება, რომელიც ეფუძნებოდა საერთაშორისო სამართლის პრინციპებს და ისტორიულ გამოცდილებას. დიახ, ეს გახლავთ ევროპის ფედერალური კონსტიტუციის პროექტი, ქართველი მეცნიერისა და იურისტის მიერ დაწერილი, რომელიც შემდგომ საფუძვლად დაედო ევროპული ქვეყნების გაერთიანებას და ევროკავშირის სამართალს, თუმცა არა მისი პირვანდელი, არამედ რანჟირებული სახით, რომელიც ტრანსფორმირდა, როგორც უან მონესა და რობერტ შუმანის, ასევე, სხვა ევროკავშირის დამფუძნებელი მამების მიერ და მოხდა მათ შრომებთან გაერთიანება, რის შედეგადაც საბოლოო სახით შეიქმნა თანამედროვე ევროკავშირის სამართალი, რომელიც ეფუძნება აღამიანის ძირითად უფლებებს და თავისუფლებებს, და სწორედ ეს ის საერთაშორისო სამართლის პრინციპებია, რომელთა დამკვიდრებისათვის თავის დროზე მიშელ მუსხელი იბრძოდა.

Attention, votre Internet Explorer n'est pas à jour !

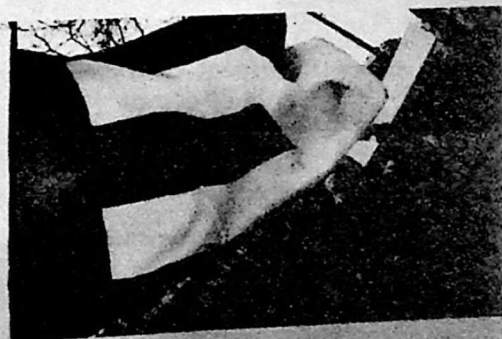
Pour naviguer de façon plus satisfaisante sur ce site et le reste du Web, nous vous recommandons d'actualiser votre Internet Explorer ou d'essayer un autre navigateur populaire comme Firefox, Chrome, Opera ou Safari.

Le Taurillon, magazine eurocitoyen

Michel Mouskhely, confédération et fédération : l'antithèse

mercredi 20 juin 2012, par Jonathan Lescage

Alors que l'Union européenne traverse une grave crise et que seul le fédéralisme pourra l'en sortir, il est opportun d'étudier certains auteurs qui se sont posés la question de la future forme de la fédération européenne. Jean-Francis Billion et Jean-Luc Prevel, ont réuni des textes de Michel Mouskhely, ancien professeur de droit. Dans cet ouvrage, *Confédération et fédération : l'antithèse*, nous appréhendons plus facilement les bases du fédéralisme.

Le drapeau fédéraliste - <http://www.taurillon.org>

<http://www.taurillon.org/Michel-Mouskhely-Confederation-et-federation-l-antithese>

სტატიის ავტორი ჯონათან ლევეგლი 2012 წლის 20 ივლისის ნომრის (La Taurillon ევრომოქალაქის ჟურნალი) ფურცლებზე გეამცნობს, რომ „იმ დროს, როცა ევროკავშირი მნიშვნელოვან კრიზისის განიცდის და მხოლოდ ფედერალიზმს შეუძლია მისი ამ კრიზისიდან გამოყვანა, საჭიროა შევიხსნათ ზოგიერთი ავტორი, რომლებმაც დასვეს საკითხი ევროპული ფედერაციის მომავალი ფორმირების შესახებ“ ფრანგმა გამომცემლებმა ჟან ფრანსის ბიიონმა და ჟან ლუკ პრეველმა 1930-40-50-იან წლებში მ. მუსხელიშვილის მიერ დაწერილი სტატიები მოიძიეს, შეკრიბეს და ერთ წიგნად გამოსცეს, საერთო სათაურით „კონფედერაცია და ფედერაცია ანტითეზა“. ფოტო მასალას გავუცანით აკადემიკოს დავით მუსხელიშვილის პირად არქივში

სწორედ ამ მნიშვნელოვანი ინფორმაციის საფუძველზე 2012 წლის 20 ივლისს ფრანგმა გამოცემლებმა ჟან ფრანსის ბიონმა და ჟან ლუკ პრეველმა 1930-40-50-იან წლებში მ. მუსხელიშვილის მიერ დაწერილი სტატიები მოიძიეს, შეკრიბეს და ერთ წიგნად გამოსცეს, საერთო სათაურით „კონფედერაცია და ფედერაცია“, რომლის ანოტაცია გვამცნობს ფედერალიზმის რაობას: ფედერაცია ეს არის სუვერენიტეტის ცნება, რომელიც ასაფუძვლებს განსხვავებას ფედერაციასა და კონფედერაციას შორის. კონფედერაცია ეფუძნება ხელშეკრულებას, ფედერაცია კი – კონსტიტუციას. კონფედერაცია ქვეყნების გაერთიანებაა, ფედერაცია კი ამასთან ერთად – ინდივიდების საზოგადოება. ფედერაციაში კანონი დომინირებს ძალაზე. ფედერაცია აღჭურვილია უფლებამოსილებით, რომლის განხორციელება არ არის მიზანშეწონილი ფედერირებულ სახელმწიფოსათვის (თავდაცვა, საგარეო პოლიტიკა, ეკონომიკური პოლიტიკა და ა.შ.). უფლებამოსილებათა გადანაწილება ხდება სუფსიდიარულ პრინციპებზე: ფედერირებული სახელმწიფოები ფლობენ ყველანაირ უფლებამოსილებას, ეს უფლებები განეკუთვნება ნაციონალურ, რეგიონალურ, კანტონალურ (შვეიცარია) საქმეებს, რომელთა განგება თვით მათ სრულყოფილად შეუძლიათ (განათლება, სამოქალაქო და სისხლის სამართლის კანონმდებლობა, საქველმოქმედო დაწესებულებები, საყოფაცხოვრებო მომსახურება და ა.შ.). მუსხელიშვილი თავის ნაშრომში წერს, რომ ფედერალიზმში „ძალასა და თავისუფლებას შორის ნაციონალური ავტონომია მორგებულია საზოგადო წესრიგის მორჩილებასთან. წევრ-სახელმწიფოების საკონსტიტუციო ავტონომიის, სამთავრობო დაწესებულებების, ზემდგომლობის, კავშირის სურვილების ფორმირებაში მონაწილეობის, კომპეტენციების გადანაწილების და არბიტ-

რალური ხასიათის ფედერალური სასამართლოს დაწესების საშუალებით. მიშელ მუსხელი, ასევე, საუბრობს ფედერალურ კონსტიტუციაზე და აღნიშნავს, რომ იგი უნდა იყოს მოკლე და შემოგუთავაზოს „საერთო იდეალი“. რა იქნება ეს იდეალი ევროკავშირისათვის?! მ. მუსხელიშვილი განმარტავს, რომ თუ „კონსტიტუციამ მიიღო გარკვეული ეკონომიკური და სოციალური ლოგიკა, ის შემოიტანს ფედერაციაში განხეთქილების სხვადასხვა მოტივებს, რომელთაც შეეძლება ფატალური დისკუსიების პროვოცირება კავშირის შენარჩუნებაზე“. მართლაც ძნელი წარმოსადგენია, რომ ფედერაციის კონსტიტუცია იღებს გარკვეულ ეკონომიკურ და სოციალურ იდეოლოგიას წევრ-სახელმწიფოების მთავრობების დაპირისპირების რისკის ფასად, ევროპელი ხალხის დემოკრატიული კონტროლის ქვეშ მყოფ ფედერალურ მოძრაობაზეა დამოკიდებული ისეთი არჩევანის გაკეთება, რომელსაც შეეძლება შემდგომი არჩევნების მიმდინარეობის შერყევა. დღეს იმ სიძნელის წინაშე, რასაც ევროპის დონეზე გადაწყვეტილების მიღება ჰქვია, კავშირის კონფედერალური ბუნების გამო, მთავრობები ცდილობენ გადაწყვეტილებათა კონსტიტუციონირებას, მაგალითად საბიუჯეტო ხელშეკრულების შემთხვევაში, რომელიც არ უნდა იყოს კონსტიტუციური ხასიათის. ჩვენ მოხარული ვიქნებით დავრჩეთ მაასტრიხტის შეთანხმების ფარგლებში. ეს მდგომარეობა ფაქტობრივად არის აღიარება უმწეობისა, რომელიც, პირველყოფლისა, გამოწვეულია კავშირის ცუდი მმართველობისაგან. დასასრულს იგი წერდა, რომ „უნდა გამოვიდეთ ევროპული რეალობებიდან და ფედერალიზმი შევუთავსოთ ამ რეალობებს. ევროპა კი არ უნდა დაექვემდებაროს ფედერალისტურ პრინციპებს, არამედ უფრო ფედერალისტური პრინციპები უნდა მოერგოს ევროპულ რეალობას“. ეს ხომ არ ნიშ-

ნავს იმას, რომ ევროპული ფედერალიზმის ფორმა კიდევ გა-
მოსაგონებელია?. ნაშრომის დასასრულს იგი ხაზგასმით
აღნიშნავს ფედერაციული პრინციპის მოქნილობას და სიმ-
დიდრეს, რომელიც ითვალისწინებს ყველა რთულ და
მგრძნობიარე დე ფაქტო სიტუაციებს. ეჭვს გარეშეა, რომ ევ-
როპული ფედერაცია არ მიიღებს ფორმას, ადაპტირებულს
ძლიერ ინდივიდუალიზმთან და მისი შემქმნელი ნაციონა-
ლური სახელმწიფოების ხანგრძლივ ისტორიასთან. ამიტომ
შეიძლება აპრიორი ითქვას, რომ ევროპული ფედერაცია არ
იქნება არც ერთი მანამდე არსებულ ფედერალური სისტემის
მსგავსი. ეს იქნება ფაქტობრივად ერთი სუვერენული სახელ-
მწიფო სხევებს შორის, ერთი ეტაპი მსოფლიო ფედერაციისა-
კენ, რომელიც ერთდერთი საშუალება იქნება ფედერალიზ-
მის სრული რეალიზაციისა ომის ლოგიკის უნივერსალური
გადაჭრის გზით, რომელიც შედეგია სახელმწიფოების სუ-
ვერენიტეტისა, მისი უსასრულო მშვიდობის ლოგიკით შეც-
ვლა და სამართლის გაბატონება ძალმომრეობაზე [14]. იგი
ხაზგასმით ამბობდა, რომ ევროპის ფედერაციული მოწყობა
ევროპას გააძლიერებდა და თავისი იურისპრუდენციის გამო-
ყენებით ასაბუთებდა, რომ ამ შემთხვევაში სახელმწიფოს
სუვერენიტეტი არ დასუსტდებოდა.

მაშასადამე, კრებულში ასახულია კონცეფცია ევროპუ-
ლი ფედერაციის მომავალი ფორმის და მისი გაერთიანების
შესახებ. მასში იმდენად საინტერესო მოსაზრებები და დებუ-
ლებებია წამოჭრილი, რომ ის კვლავ გახდა თანამედროვე
პოლიტიკოსთა და ექსპერტთა კვლევის საგანი.

მიხეილ მუსხელიშვილი აქტიურად მონაწილეობდა ად-
გილობრივ და საერთაშორისო კონფერენცია – კონგრესებ-
ში. იგი ყოველთვის საინტერესო და ვრცელი მოხსენებებით
გამოდიოდა ევროინტეგრაციის და ერთიანი ევროპული საზ-

ღერების მოშლის ინიციატივით, ევროპის საერთო ბაზრის შექმნის და ერთიანი ევროპული განათლების სისტემის მოდერნიზაციის იდეით. მისი ერთ-ერთი ასეთი მნიშვნელოვანი ისტორიული გამოსვლა განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს 1950 წლის 6 აგვისტოს ევროკონფერენციაზე სტრასბურგში, რომელიც ჩატარდა მისი უშუალო ინიციატივით. ევროკონფერენციის გახსნის წინა დღეს, ევროპის 8 ქვეყნის 300-ზე მეტმა სტუდენტმა, ევროგაერთიანების მგზნებარე ინიციატორის მიხეილ მუსხელიშვილის და სამი სხვა მომხრე პროფესორის წინამძღოლობით, მოშალა საფრანგეთ-გერმანიის სასაზღვრო ინფრა-სტრუქტურა და აღმართა ერთიანი ევროპის დროშა „ჩვენ მხოლოდ პატარა კოცონი დავანთეთ, დიდი ცეცხლი ეხლა სტრასბურგში უნდა გაჩაღდეს, რომ ევროპული გულებიც აინთოს....“ – თქვა მაშინ მ. მუსხელიშვილმა [15].

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია, აგრეთვე, მისი გამოსვლა და ინიციატივა საერთო ევროპული ბაზრის შექმნის შესახებ ბელგიაში. 1958 წლის 23-27 აპრილს, ბრიუსელში მსოფლიო გამოფენის C.E.C.A-ს პაველიონში შედგა ევროპელ პროფესორთა ასოციაციის მორიგი კონგრესი, რომლის მუშაობის დღის წესრიგში იყო ორი საკითხი: ევროპის საერთო ბაზარი და ევროპის საერთო დაწესებულებები. მოხსენებები ეხებოდა ევროპის ეკონომიკური მთლიანობის იურიდიულ ბუნებას და მის საერთო ასპექტს, მის ფსიქოლოგიურ მხარეს. მ. მუსხელიშვილმა კი ვრცელი მოხსენება წაიკითხა, ევროპის საერთო ბაზრის შექმნის, მისი ინტეგრაციის (მთლიანობის) შესახებ და მის სამართლებრივ ასპექტებზე, რომელმაც დიდი გამოხმაურება ჰპოვა, როგორც ადგილობრივ, ისე საერთაშორისო პრესა-პუბლიკაციებში. იგი მიიჩნევდა, რომ ევროპის გაერთიანების შემდგომ უნდა მოხ-

დეს ევროპის ბაზრის გაერთიანება, რაც გააადვილებდა სავაჭრო კავშირებს ქვეყნებს შორის და შექმნიდა ერთიან საბაზრო სისტემას ევროპის კონტინენტზე. ევროპის საერთო ბაზრის სისტემის შექმნა ხელს შეუწყობდა ევროპული ქვეყნების გაერთიანებას და გაერთიანების შემდგომ მის საერთო სიმტკიცის შენარჩუნებას [16, 43-44].

1952 წლიდან იგი ხდება ევროპელ პროფესორთა ასოციაციის გენერალური მდივანი. 1952 წლის 25 სექტემბერს პარიზში შეიქმნა სპეციალური კომისია, რომლის შემადგენლობაში შევიდნენ მ. მუსხელიშვილი, მ. ორე, ს. ბერგსტონი, ა. ნიკურაძე, გ. მიშო, ალ. მარკი. რ. ნორთი და სხვა. ამ კომისიას უნდა შეემუშავებინა დებულება ევროპელ პროფესორთა ასოციაციის შესაქმნელად, ხოლო 1955 წლის სექტემბერში ქ. ტრიესტში მოიწვიეს კონგრესი, რომელშიც წარმოდგენილი იყო 18 ქვეყნის 120 წარმომადგენელი. აქ შეიქმნა ევროპელ პროფესორთა ასოციაცია, რომლის მიზანი იყო ევროპული ინტელექტუალური და კულტურული ერთიანობის ორგანიზაციის და განვითარების ხელშეწყობა. ტრიესტის კონგრესზე მთავარმა მომხსენებელმა მიშელ მუსხელიმ განაცხადა, რომ ახლა დადგა საკითხი ევროპელთა ინტელექტუალური და კულტურული გაერთიანების შესახებ. აღსანიშნავია ისიც, რომ ტრიესტის კონგრესის მიზანი იყო ევროპის ქვეყნების უმაღლეს სასწავლებლებში, სწავლების მეთოდების ჩამოყალიბება, ევროპის უმაღლესი სასწავლებლების პროფესორ-მასწავლებელთა და სტუდენტთა დაახლოება, გონიერული ურთიერთობების განვითარება. ანუ მიშელ მუსხელი ჯერ კიდევ მაშინ გამოდიოდა ინიციატივით, რომ მომხდარიყო ევროპის ქვეყნების უმაღლეს სასწავლებლებში, სწავლების საერთო მეთოდების შემუშავება-ჩამოყალიბება, ევროპის უმაღლესი სასწავლებლების პროფესორ-მასწავ

ლებელთა და სტუდენტთა მობილობა და გონივრული ურთიერთობების განვითარება. ეს იგივეა, რასაც დღეს ბოლონიის პროცესი გულისხმობს, რომლის მიზანია ევროპული ქვეყნების განათლების სისტემების დაახლოება და ჰარმონიზაცია, ერთიანი ევროპული სივრცის შექმნა უმაღლესი განათლებისათვის. ტრიესტის კონგრესზე შეიქმნა ევროპელ პროფესორთა ასოციაცია და დადგენილი იქნა საკითხების საფუძვლიანად შემუშავებისათვის კომისიები. ასოციაციის პრეზიდენტად არჩეულ იქნა პროფესორი ე. არანჯო-რუიზი-ლინჩეის ეროვნული აკადემიის პრეზიდენტი იტალიიდან, ვიცე-პრეზიდენტად პროფესორი ს. დემპფი-მიუნხენიდან, ასევე, პროფესორთა საბჭოს წევრი ალ. ნიკურაძე გერმანიიდან და გენერალურ მდივნად პროფესორი მ. მუსხელიშვილი საფრანგეთიდან [17].

აქ წარმოდგენილი პოლიტიკური ინიციატივები მოწმობს იმას, რომ ევროპის კავშირის შექმნის იდეის პირველი აპოლოგეტი სწორედ მიშელ მუსხელი იყო. აქედან გამომდინარე შეგვიძლია თამამად ვთქვათ, რომ ცნობილი ევროპოლიტიკოსის მიხედვით მუსხელიშვილის შემოქმედების ანალიზის საფუძველზე გამოვლინდა მის მიერ ინიცირებული შემდეგი ახალი მნიშვნელოვანი ფაქტები, რაც დასკვნის სახით შეიძლება ასე ჩამოვაყალიბოთ: კერძოდ, ა) 1948 წელს მან ფრანგ კონსტიტუციონალისტ გასტონ სტეფანთან ერთად შექმნა ევროპის ფედერალური კონსტიტუციის პროექტი, რომლის მნიშვნელოვანი დებულებანი საფუძველად დაედო თანამედროვე ევროკავშირის სამართალს. ბ) მას ეკუთვნის ერთიანი ევროპული ბაზრის შექმნისა და ევროგაერთიანების ინსტიტუციების დაარსების იდეა (რაც მერე განხორციელდა ევროპარლამენტის, ევროკომისიის, ევროკავშირის საბჭოს და სხვათა შექმნით). გ) ევროპაში საზღვრების მოშ-

ლის კონცეფცია (რაც დღეს განხორციელდა ე.წ. შენგენის ვიზის სახით, რამაც ევროკავშირში ფაქტობრივად საზღვრები მოშალა). დ) ევროპულ საგანმანათლებლო სივრცის მოდერნიზაცია და ევროპულ საგანმანათლებლო სისტემების და პროგრამების ჰარმონიზაცია (რაც მერე განხორციელდა ე.წ. „ბოლონიის პროცესის“ სახით და ა.შ). ე) მიხეილ მუსხელიშვილი „ევროპის საბჭოს საკონსულტაციო ასამბლეის წარმომადგენლის მანდატს“ ფლობდა, რომელიც დათარიღებულია 1952 წლით, ხოლო აღნიშნული საბჭო შეიქმნა 1949 წლის 5 მაისს ლონდონში დასაველეთ ევროპის ათი სახელმწიფოს მიერ, რომლის შტაბბინა სტრასბურგში მდებარეობს. ამ საბჭოს ფუნქციონირებასა და მის დაარსებაში ქართველი ევროპოლიტიკოსის წყლილი შემდგომი კლევის საგანია. და ბოლოს ე) 1953 წელს მან შექმნა პირველი „ქართულ-ევროპული მოძრაობა“ საფრანგეთში, რომელიც შემდგომ საფუძვლად დაედო ქართულ-ევროპული მოძრაობის მემორანდუმის კონცეფციას.

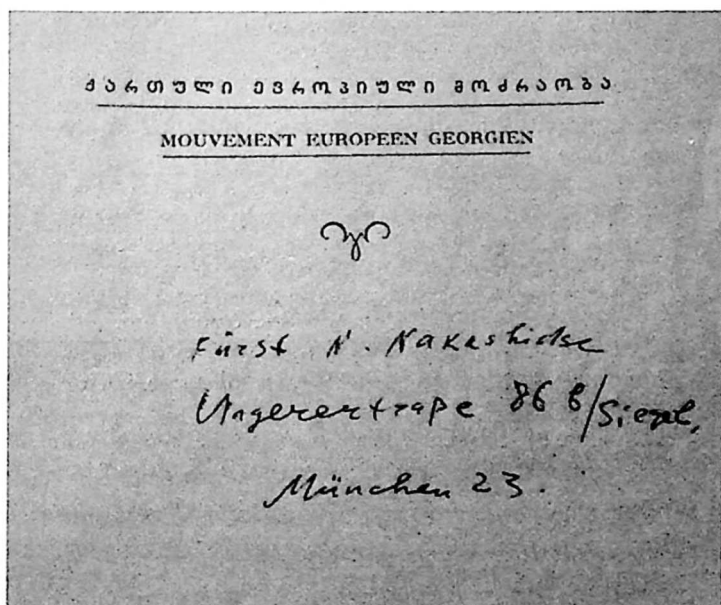
მაშ ასე, ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე ცნობილი ხდება, რომ ევროკავშირის შექმნის სათავეებთან იდგა მსოფლიოში ცნობილი ქართველი ემიგრანტი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე მიხეილ მუსხელიშვილი, რომელმაც მნიშვნელოვანი წყლილი შეიტანა ევროკავშირის ჩამოყალიბება-განვითარებაში.

§ 3. ქართულ-ევროპული მოძრაობა

„ქართულ – ევროპული მოძრაობის“ შესახებ ცნობები დაბეჭდილია საფრანგეთში გამოქვეყნებულ ჟურნალ „ბედი ქართლისას“ (№13, 1942 წ.; №15, 1953 წ.) ორ ნომერში, სადაც პირველში განზოგადებული და შეფასებულია ზოგადად „ქართულ-ევროპული მოძრაობის“ მნიშვნელობა და რაობა კალისტრატე სალიას მიერ, ხოლო მეორე ნომერში კი მოცემულია მოძრაობის მიზანი და ამოცანები. ჩვენს მიერ კი აქ პირველად ქვეყნდება „ქართულ ევროპული მოძრაობის“ ტექსტის სრული ვერსია, რომელიც დაბეჭდილია „ქართულ ევროპული მოძრაობის“ მიერ გამოცემულ ბროშურაში. (მინდა ავღნიშნო ასევე ისიც, რომ ჩვენ არ ვცვლით და არ ეცხებით ავტორისეულ ტექსტს, ავტორის ენას და წერის სტილს, გარდა უმნიშვნელო შესწორებებისა).

1953 წლის 10 აგვისტოს სტრასბურგში ოფიციალურად დაარსდა პირველი „ქართულ-ევროპული მოძრაობა“, რომლის სულისჩამდგმელი და ინიციატორი მიხეილ მუსხელიშვილი იყო. „ქართულ-ევროპული მოძრაობის“ საინიციატივო წრემ დააარსა სამდივნო შემდეგი შემადგენლობით: ალ. ჯინჭარაძე, კ. სალია, მ. ალშიბაია, ვ. ცხომელიძე. სამდივნო ხელმძღვანელობდა მოძრაობის მუშაობას ყრილობის მოწვევამდე. „ქართულ ევროპული მოძრაობის“ საპატიო თავმჯდომარედ არჩეულ იქნა პროფესორი მიხეილ წერეთელი, ხოლო საპატიო წევრად გრიგოლ რობაქიძე. „ქართულ-ევროპულ მოძრაობას“, საფუძვლად დაედო 1953 წლის 7 აპრილს, ქ. მიუნხენში შეკრებილი დამფუძნებელი კრების მიერ შემუშავებული და დამტკიცებული შემდეგი წესდება: 1) ქართველთა შორის ევროპის სახელმწიფოთა კავშირის და მას-

ში სუვერენული, დემოკრატიული საქართველოს შესვლის აუცილებლობის იდეის გაერცელება. 2) გაცნობა უცხოელთათვის, რომ საქართველო მუდამ იყო სულიერად და კულტურულად ნაწილი ევროპისა და სურს გახდეს მისი წევრი. ამ მიზანთა მისაღწევად, იგი უკავშირდება კავკასიელ მეზობელთა და ევროპის სხვა ერთა ევროპულ მოძრაობებს. მოძრაობის წესდებაში ხაზგასმულია, რომ „ქართულ-ევროპული მოძრაობა“ არ იყო კუთვნილება რომელიმე პარტიისა ან ჯგუფისა. მასში მონაწილეობის მიღება შეეძლო ნებისმიერ ქართველს, განურჩევლად რელიგიური მრწამსისა და პოლიტიკური შეხედულებებისა, ვინც აღიარებდა საქართველოს სუვერენობას და იზიარებდა ევროპის მთლიანობის იდეას [18, 30-31].

ქართულ-ევროპული მოძრაობა. 1952 წ. პარიზი.

რა ხდება ჩვენს ირგვლივ?

მეორე მსოფლიო ომმა სრულიად ახალი პოლიტიკური მდგომარეობა წარმოშვა. მან ძირითადად შეცვალა ერთა პოლიტიკური სტრუქტურა, გამოამჟღავნა იმ ძალთა განაწილება და განწყობილება, რომელიც ბევრთა შეუმჩნევლად პირველი ომის წინ და შემდეგ იყო წარმოშობილი და ჩამოყალიბებული. მან ცხადყო ის, რომ საქართველოს მომავლის შექმნისათვისაც ახალი ფაქტორები იწყებენ როლის აღსრულებას: 1) პოლიტიკური კონცეფცია გაერთიანებული ევროპისა და 2) მსოფლიო – ახალი ისტორიული ფაქტორი ამერიკის შეერთებული შტატების სახით. ორივე ეხება საქართველოს უშუალოდ და ახლოს. აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს ამ მდგომარეობის განჭვრეტა და შეფასება, მისი ღირებულებებისა და წონის გამორკვევა, და ქართული საქმიანობის ამ ახალ ფაქტორთან შეფარდება. მეორე მსოფლიო ომი ამერიკამ მონროს (იგულისხმება ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტი ჯეიმს მონრო – ე. ჯ.) დოქტრინით დაიწყო: ხელუხლებლობა დასავლეთ ჰემისფერისა. ომის დროს იგი იძულებული ხდება შეცვალოს ის ჩრდილო ატლანტიკის კონცეფციით (ერთობა ჩრდილო ატლანტიკის ირგვლივ მცხოვრებ ერებისა). დღეს კი ამ ატლანტიკის ირგვლივ მცხოვრებ ერების საერთო ორგანიზაციაში ისეთი ერები არიან შეყვანილი, რომლებიც არ მდებარეობენ ატლანტიკურ ოკეანეს ნაპირებზე: იტალია, საბერძნეთი, თურქეთი. ატლანტიკის პოლიტიკური იდეის რეალური განსახიერება მჭიდროდ მიეპყრო საქართველოს სამხრეთ საზღვრებსაც. უდიდესი აზრი, რომელიც მეოცე საუკუნეში იქნა წამოყენებული, არის ევროპის გაერთიანების იდეა, იდეა ზოგ სა-

კითხვებში უკვე სინამდვილედ ქცეული: ვის შეუძლია გან-
ჯერიტოს მთელი საამისოდ საჭირო სიღრმით, თუ რა ისტო-
რიულ-პოლიტიკური შესაძლებლობანი აქვს თან დართული
მარშალის ევროპულ გეგმას, შუმანის გეგმას, ევროპული
ჯარის შექმნას, ევროპის საბჭოს სტრასბურგში და სხვას?!
ეს მხოლოდ მკრთალი დასაწყისია, მხოლოდ პირველი ნაბი-
ჯი. მას მეტი და უფრო დიდი ამბები მოყვება. თვით ლოგია
მსვლელობისა მოიტანს ამას. შეიძლება ვიწამოთ, რომ ეს
ჯერ კიდე სუსტი ნაკადი სისწრაფით გაიზრდება და ჩვენ მა-
ლე მოვესწრებით იმ დროს, როცა ნაკადი ზღვად იქცევა და
საქართველოს ზღვასაც შემოიერთებს.

ავტორი ქართულ-ევროპული მოძრაობის მემორანდუმს
იწყებს მსოფლიოში მიმდინარე პროცესების ზოგადი მიმო-
ხილვით და სვამს რიტორიკულ შეკითხვას, თუ რა ხდება
ჩვენს ირგვლივ? როგორი პოლიტიკური ამინდი იყო მაშინ
ზოგადად მსოფლიოში და მათ შორის სტრასბურგში. ავტო-
რი აანალიზებს ასევე, თუ რა მდგომარეობაა ჯერ კიდევ მა-
შინ, როდესაც „ქართულ ევროპული მოძრაობის“ წესდებას
პირველად ჩაეყარა საფუძველი ევროპაში. იგი მიმოიხილავს,
როგორც ამერიკის პოლიტიკურ დოქტრინებს, ასევე, ევრო-
გაერთიანების კონცეფციებსაც და ამ ორ ძლიერ მხარეებს
შორის მოძრაობის მომავლის პერსპექტივას მნიშვნელოვნად
ხაზს უსვამს საქართველოს ისტორიული და გეოგრაფიული
განპირობებულობით.

ჩვენ მარტო არა ვართ

ქართველი ერის თავისუფლება და მისი სახელმწიფო-
ებრივი დამოუკიდებლობა გახდა მსხვერპლი 1921 წელს იმ
პოლიტიკურ მოვლენათა, რომელნიც მხოლოდ მეორე მსოფ-
ლიო ომის შემდეგ ნათელ იქმნენ. კაცობრიობა ორ ბანაკად
გაიყო: დასავლეთის დემოკრატია და ტოტალიტარული კო-
მუნიზმი პირისპირ დადგნენ. საქართველოში ამ დაპირისპი-
რების სფეროში წარმოებს ბრძოლა უკვე 30 წელზე მეტია მი-
სი ეროვნული არსებობისათვის. ჩვენი ბრძოლის გზა და მი-
ზანი თავიდანვე გარკვეული იყო. ჩვენი ადგილი დასავლეთ-
თან არის. დიდი ხნის განმავლობაში ჩვენ და საბჭოთა რუსე-
თის მიერ დამონებული ერები ბრძოლაში მარტო ვიყავით. მე-
ორე მსოფლიო ომის პროცესში კომუნისტების მიერ ცენტრა-
ლური ევროპისა და ბალკანეთის ერების დაპყრობის შემდეგ,
საზღვარი ჩვენი უშუალო თანამებრძოლთა ევროპაში მდინა-
რე ვეზერამდის გაფართოვდა. დიდი და პატარა ერები დღეს
კრემლის მონობის უღელში გაბმულნი, ყველანი იბრძოდნენ
თავისუფლებისათვის: გერმანელები, ჩეხოსლოვაკები, პო-
ლონელები, რუსები, ესტონელები, ლიტველები, ლატვიელები,
ფინები, უნგრელები, ბულგარელები, რუმინელები, უკრა-
ინელები, ქართველები, სომხები, აზერბაიჯანელები, ჩრდი-
ლო-კავკასიელები, რუთენები, თურქესტანელები და ყაზახე-
ბი ცალ-ცალკე, მაგრამ ერთი მიზნით, შეგნებით, განცდით
და იმედით იბრძოდნენ. და ეს ბრძოლა ამ ერებისა არის
ბრძოლა არა მხოლოდ მათი განთავისუფლებისა და თავდახ-
სნისათვის. მათი თავდახსნით ისინი იხსნიან ადამიანობას,
ერს, ევროპას და კაცობრიობას. ეს არის მათი დევიზი მათსა-
ვე ღროშაზე აღბეჭდილი, აღბეჭდილი მთელი მათი გან-

ცდით, გრძნობით მთელი მათი შეგნებით. ამნაირად ჩვენ მარტო არა ვართ. დასავლეთის თავისუფალმა კაცობრიობამ შეიგნო საშიშროება და დაინახა თუ რა საფრთხეშია მრავალათასეულ წელთა განმავლობაში ჩვენ მიერვე შექმნილი სულიერ გონებრივი განძი. მან დაინახა თუ რა საფრთხეშია თვითონ და იწამა, რომ ნებით თუ უნებლიეთ ჩვენთან ერთად არის შებმული საერთო ბედის უღელში.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ავტორი ღიად საუბრობს ისტორიული განპირობებულობით გამოწვეულ ეპოქისათვის დამახასიათებელ მანიერ მხარეებზე. დამონებული პატარა ერები ასეთ დროს გვერდს ვერ აუვლიან და შეძლებისდაგვარად უნდა გადაიტანონ, რათა მონობის პერიოდში მათ აქეთ ერთი საერთო მიზანი, და ეს მიზანი თვითგადარჩენისა და თავისუფლებისათვის ბრძოლაა. ამასთან ერთად, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ავტორი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს მეორე მსოფლიო ომს საბჭოთა რუსეთის მიერ დამორჩილებული ერების განმათავისუფლებელ ბრძოლაში. იგი ცდილობს მკითხველს დაანახოს და დაარწმუნოს გაერთიანების აუცილებლობაში საერთო მტრის-საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ ბრძოლაში. აღნიშნული სისტემის მიმართ ნეგატიური დამოკიდებულება მიშელ მუსხელიმ ტექსტის დასაწყისშივე გამოხატა და მისი ეს სულისკვეთება და დამოკიდებულება იგრძნობა არა მხოლოდ ამ საკითხის ირგვლივ მსჯელობისას, არამედ მთელი მისი პოლიტიკური და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის პროცესში. ის, რომ პოლიტიკური ერთობა საბჭოთა რეჟიმის მიერ დამორჩილებულ ერებს შორის აუცილებლობას წარმოადგენს მისი მსჯელობის ზემოთ მოტანილი მაგალითიდანაც ნათლად ჩანს. ეს ერთი შეხედვით მარტივი მსჯელობა სინამდვილეში ეპოქის გამოძახილია და ნათლად ასახავს იმ და-

მოკიდებულებას, რაც ნამდვილად იყო ანტისაბჭოურად განწყობილ და დასავლურად მოაზროვნე პოლიტიკურ ელიტაში. საინტერესო ფაქტია ისიც, რომ ავტორი მხოლოდ თეორიული ხასიათის მსჯელობით არ იფარგლება და მისმა ნაზრევმა პრაქტიკული სახით ჰპოვა გამოხატულება.

საქართველო მსოფლიო-ისტორიულ გარდატეხის ხანაში

მეორე მსოფლიო ომმა ცხადყო, რომ ჩვენ ვიმყოფებით დიდ გარდატეხის ხანაში. ერებმა ნათლად უნდა დაინახონ თავისი ახალი მდგომარეობა, ახლად განიხილონ მათი გარემოება, ახლად მოიფიქრონ და გამოარკვიონ, თუ რა გზით უნდა იარონ. ამ ამოცანის წინაშე დგას ყოველი ერი და საქართველოც. თუ მას მომავალშიც სურს არ იყოს მხოლოდ საგანი სხვისი ისტორიისა, არამედ თვითონ ჰქმნიდეს თავის ისტორიას, თვითონ იყოს თავისუფალი და ამ გზით წილი შეიტანოს მსოფლიოს ახალ მოწესრიგებაში და განამტკიცოს თავისი მომავალი, საჭიროა ქართველმა ერმა ნათლად შეიგნოს მისი მდგომარეობა, შეიარაღდეს გონებრივად და სულიერად და შეხვდეს ახალ ისტორიულ გარემოებას ახალი საშუალებებით, ახალი გზებით, ახალი ხერხით და ახალი აზროვნებით და პოლიტიკური სტრატეგიით. ქართველ ერს ამ ამოცანიდან ვერავინ ვერ გაათავისუფლებს, ვერავინ სხვა მის მაგიერ ვერ განსჯერეტს, თუ როგორ უნდა იყოს აგებული მისი მომავლის მონუმენტალური შენობა. მან უნდა ჩაბეროს მის მშენებლობას თავისი სული, მისცეს მას მზიურობა და მაჯის ცემა ქართლოსის მოდგმის გულთაგან. მხოლოდ ასეთ მისწრაფებას ექმნება ძალა გააღვივოს ერის გულში და

სულში ახალი მზიური ცეცხლი, გაათავისუფლოს ტყეობაში მყოფი ძალები და გამოიწვიოს შეურყეველი ნდობა, ნდობა შუქმოფენილი და მაღალი მომავლისადმი. თუ საქართველოში ქართველი ერი ტყეობაშია და მას საშუალება წართმეული აქვს თავისუფლად იაზროვნოს და იმოქმედოს, ჩვენ აქ თავისუფლებაში მყოფთ უფრო მეტად გვევალება მივიღოთ ეს მსოფლიო ისტორიული მსვლელობით მონიჭებული ამოცანა ჩვენს თავზე. აქაც ნათლად არის გამოკვეთილი ავტორის ღრმა და საფუძვლიანი მსჯელობა და დამოკიდებულება საქართველოს და ქართველი ერის თავისუფლებისადმი. აცნობიერებს რა საქართველო რთულ პოლიტიკურ თუ სოციალურ-ეკონომიკურ ვითარებას, რაც გამოხატულია საბჭოთა კავშირის მიერ მისი ოკუპაციით და აგრეთვე, ხედავს იმ მძიმე მდგომარეობას, რომელშიც იმყოფება საქართველოში მყოფი ინტელიგენცია, ის ორმაგ პასუხისმგებლობას ანიჭებს ემიგრაციაში მყოფ ქართულ ეროვნულ ძალებს. სწორედ ამიტომ, როდესაც ქართულ ემიგრაციაზე ვსაუბრობთ, აუცილებლობას წარმოადგენს გავითვალისწინოთ ის მძიმე საერთაშორისო თუ ადგილობრივი გარემო და სწორედ აქედან გამომდინარე შევაფასოთ მათი მოღვაწეობა. სწორედ ამიტომ, მიუხედავად თავისი დადებითი თუ უარყოფითი მხარეებისა, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ქართულმა პოლიტიკურმა ემიგრაციამ უდიდესი წვლილი შეიტანა საქართველოს სახელის საერთაშორისო ასპარეზზე პოპულარიზებაში.

ღრმა გარდატეხის ხანაში ვდგევართ. ასეთი გარდატეხა საქართველოს სულ სამჯერ ახსოვს: 1) მე-4-7 საუკუნეები სხვადასხვა მხრიდან უცხო ერების შემოსევა შეარყევს რომის იმპერიის საძირკვლებს, მის ძლევა-მოსილებას, მის წესრიგს. ამ ევროპული წესრიგის მონაწილე, თანაშემქმნელი

და მცველი საქართველო განიცდის იმავე გარდატეხის კრიზისს, როგორსაც ყველა ევროპული ერები. 2) მე-13 საუკუნე მონღოლთა შემოსევით გამოწვეული გარდატეხა და 3) მე-15 საუკუნის ბოლოს დაწყებული ოკეანური განვითარების გამო გამოწვეული გარდატეხა ევროპაში. სამივე განსაცდელს გადაურჩით. საამისო უნარი და ფხა შეგვწევდა. დღესაც ახალ გარემოებაში ვართ, ახალ გარდატეხას განვიცდით და ახალი გარემო მოითხოვს ახალ გზებს. ჩვენც მის ძიებაში ვართ.

მსოფლიო-ისტორიული მნიშვნელობა საქართველოსი იმით განისაზღვრებოდა, რომ ის მდებარეობდა მსოფლიოს კომუნიკაციის ისეთ ადგილას, სადაც მათი შემაერთებელი გზების შეჯგუფება და შევიწროება ხდებოდა. დასავლეთით მისგან და მისითვე იწყებოდა ევროპის სისტემა. სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ირანის გზით ინდოეთისა და აღმოსავლეთით თურქესტანის გზით მონღოლური-ჩინური. მთავარი გზები ამ სამი სისტემის შემაერთებელი, კავკასიაზე ან კავკასიის ახლო მდებარე ადგილებზე გადიოდა. საქართველოს სამეფო გვირგვინის კონცეფციას ეკუთვნოდა მისწრაფება, ეს შეჯგუფების ნაწილი მსოფლიო კომუნიკაციის სისტემისა მოეწესრიგებინა და ეს გაწეულ ჯაფად ღირდა, გარდა მაღალი პოლიტიკური ღირებულებისა, ეს იძლეოდა დიდ შემოსავალს. საქართველოს სიდიდე და ამაღლება ჰელლენურ-რომაულ დროს და საშუალო საუკუნეებში უამისოდ წარმოუდგენელი იქნებოდა. ქართული სახელმწიფოებრიობის კონცეფცია ორ საკითხს შეიცავდა: ის მოითხოვდა კავკასიის ამა თუ იმ სახით ერთიანობას და მის ბუნებრივ საზღვრებში სხვა ერებთან ერთად წესრიგის განმტკიცებას. ამიტომ უსათუო საჭიროებას წარმოადგენდა კავკასიის სხვა ერებთან კეთილმეზობლურ დამოკიდებულებაში ყოფნა. ეს ერთი

მხრივ. მეორე მხარეს წარმოადგენდა ქართული კონცეფციის შავი ზღვის მიზნები, ამ ზღვის აღმოსავლეთ ნაწილის მოწესრიგება, რომელიც დრო გამოშვებით მიდიოდა კრიმამდისაც კი ჩრდილოეთით და სინოპამდი სამხრეთით. ქართულ-ჩერქეზული ტომების ამ ნაპირებზე ბინადრობა ხშირად ხელს უწყობდა ქართველთ წინაპართა მეფეებს, რომელნიც ხან პირდაპირი გზით, ხან არაპირდაპირი, ხან მთლად, ხან ნაწილობრივ, ხან დიდი შედეგით, ხან კი მხოლოდ მცირედით, აღწევდნენ თავიანთ მიზანს. ყოველი დიდი გარდატეხის შემდეგ იცვლებოდა პოლიტიკური გარემო, ახალ ძალთა განწყობილება ახალ პოლიტიკურ ფორმაციებს ჰქმნიდა. ამიტომ ყოველთვის საჭირო ხდებოდა საქართველოსათვის ახალი გეზის აღება და მისი ახალ პირობებთან შეწყობა. ჩვენ არ შეუდგებით აქ ამ საკითხის სისტემატიურად განხილვას, ვიტყვით მხოლოდ: ჩვენ თვალწინ შეიცვალა პოლიტიკური სიტუაცია მსოფლიოში. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, წამოიჭრა ახალი ფაქტორი, ამერიკის შეერთებული შტატები, ხდება ცვლილებები თვით ევროპაშიც, ძირითადად იცვლება მდგომარეობა აზიაში. ყველაფერი ეს ჯერ კიდევ შუაგულ პროცესში იმყოფება. რანაირი ფორმაციების დამკვიდრებით დამთავრდება ეს მსოფლიო გარდატეხა, ჩვენ არ ვიცით, მაგრამ ერთი რამ კი ცხადია: უჩვენოდ, ის ჩვენ სასარგებლოდ არ განვითარდება.

ამრიგად, მიშელ მუსხელი საუბრობს საქართველოსა და მსოფლიო-ისტორიულ გარდატეხის ეპოქაზე ანუ მეოცე საუკუნის 50-იანი წლებზე, სადაც მნიშვნელოვანი ისტორიული არგუმენტებით აღწერს საქართველოსა და მსოფლიოს ურთიერთ დამოკიდებულებას და მკაფიოდ ხაზს უსვამს ამერიკისა და რუსეთის ფაქტორს საქართველოსთან მიმართებაში და დასძენს, რომ საქართველოს ყოველთვის ხელი მა-

ჯის პულსზე უნდა ეჭიროს და ისე იღებდეს ერისა და ქვეყნისთვის მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებებს, რადგან გონიერი და დიპლომატური გზებით ამ ქარტეხილების გადალახვა ყოველთვის ადვილი შესაძლებელია. და რომ სხვა არავინ მოვა და ამას არ გაგვიკეთებს, ეს ჩვენ თავად უნდა გავაკეთოთ ჩვენი საკეთებელი ანუ ჩვენ თავს ჩვენადვე უნდა ვეყუდენეთ.

ავტორი მკაფიო ფორმულირებას გეთავაზობს საქართველოს სამომავლო განვითარებასთან დაკავშირებით. მართალია, იგი არც საერთაშორისო მდგომარეობის და დასავლურ სახელმწიფოთა მხარდაჭერის გამოყენებას გამორიცხავს საქართველოს თავისუფლებისათვის ბრძოლაში, თუმცა მისი მსჯელობა ყოველ ნაწილში საფუძვლიან და გააზრებულ მსჯელობას წარმოადგენს და მიუხედავად მისი ცალსახა დასავლური ორიენტაციისა, არ იქმნის ილუზიურ წარმოდგენებს და ქართველ ერს განმათავისუფლებელ ბრძოლაში უპირველეს ადგილს აკუთვნებს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია ზოგადად და ამ კონკრეტულ შემთხვევაში მიხეილ მუსხელი ნათლად აცნობიერებდა მსოფლიოში მიმდინარე პოლიტიკურ სიტუაციას და გადაჭარბებული მოლოდინი დასავლეთთან მიმართებაში არ გააჩნდა, რაც საეცებით სწორ პოლიტიკურ ხედვას წარმოადგენდა, თუმცა ამ ყოველივესთან შედარებით საბჭოთა სისტემის ნეგატიურობა და საფრთხე ქართული სახელმწიფოსთვის მათთვის საეცებით ნათელი იყო.

ისტორიულ-პოლიტიკურ კონცეფციის ირგვლივ

საჭიროა მოკლედ მოვიგონოთ როდის და რაგვარი იყო საქართველო ევროპისათვის შემქმნი და ევროპით მოსაზრებელი. ევროპის ისტორიის დასაბამითგან საქართველო წილდა კაცობრიობის იმ სულიერი განვითარებისა და კულტურული, პოლიტიკური და ეკონომიკური ფორმაციების შექმნისა, რომლებიც შეადგენდნენ ევროპის ცხოვრების არსს. მ. მუსხელიშვილი მიუთითებს, რომ საქართველო არის მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში წილის შემტანი ევროპის შემოქმედებაში. კოლხ-იბერთაგან გაწეული შრომა, მათი ღვაწლი ელინურ მსოფლიოს წარმოშობაში და შექმნაში, ქართველ ერს დღესაც ასაზრდოებს, დღესაც ჰმატებს მისი შინაგანი ცხოვრების წყაროს, ძალას და ღონეს და ამავე დროს, ეს თანაღვაწლი არის წილი შეტანილი ევროპის კულტურის საძირკველის ჩაყრაში და მის გაშლაში. კოლხ-იბერთა წილი რომაელთა იმპერიის ევროპულ დაფუძნებაში, მათი ღვაწლი იმპერიის ყველაზე მნიშვნელოვანი საზღვრების დაცვაში და მით იმპერიის კეთილდღეობისათვის, და მისი კულტურული შემოქმედების განმტკიცებისათვის, არის გაგრძელება იმ ფუნქციისა, რომელიც ისტორიულმა მსვლელობამ და ბედმა ქართველთა წინაპართა კიდე პირველ ათასეულ წელთა წინ ქრისტემდე მიაკუთვნა. როდესაც თავისუფალნი იბერნი თავისი საზღვრებისა და სახელმწიფოებრიობის და წესრიგის დასაცავად იბრძოდნენ, ისინი იცავდნენ ამ ბრძოლით იმპერიის საზღვარს, მის სახელმწიფოებრიობას და მის წესრიგს. ხოლო როდესაც იმპერია იცავდა მის აღმოსავლეთ საზღვრებს, და როგორც ვიცით, აქ ხდებოდა დიდი ნაწილი მისი ბედ-გადამწყვეტი ბრძოლებისა – ის

იცავდა ამავე დროს იბერიის საზღვრებს, მის წესს და რიგს. ასე განმტკიცდა ქართველთა წინაპართა თავისუფლება ევროპულ-რომაულ იმპერიაში. კავშირი კოლხ-იბერთა მეფეებისა და რომაელთა იმპერატორებისა იყო დამყარებული, ცხადია, ორივე მხარის ბუნებრივ ინტერესებზე. მაგრამ ამ კავშირის წინამორბედი ქართველთათვის და რომაელთათვის საერთო ელინური კულტურა იყო და სულიერი ერთობა. ქრისტიანობის გამეფების შემდეგ კულტურულ-რელიგიური მხრით კი ახლად და კიდევ ერთხელ განმტკიცდა საერთო არსი და ერთობა იმპერიაში მყოფი ერებისა. მთელ განათლებულ მსოფლიოს მოეხსენება ქართველთა წილი ამ ქრისტიანულ-ევროპულ ცხოვრებისა და მის კულტურის შექმნაში. საუკუნეების განმავლობაში იმპერიის ჩრდილოეთით ვრცელდება ქრისტიანობა და ფართოვდება ქრისტიანული ევროპის ერთობა მე-8-10 საუკუნეებში ჩრდილოეთ ოკეანემდე. ევროპის კულტურულ-პოლიტიკური თავმოყრა მთავრდება. ამიერიდან მას ეკუთვნის სკანდინავიისა, კიევის დიდი სამთავროსი, დუნაის და ვისლას ერებიც. შეგნება და გრძნობა ქრისტიანული ცხოვრებისა, მისთვის წინაფარად დგომა და ბრძოლა, არის მთავარი მოტივი ამ ერების შინაგანი ცხოვრების გაშლისა. ის აერთიანებს მათ ყველას საერთო ახალი განცდებით, საერთო ახალი იდეალებით. ყველაზე უფრო დიდად აღბეჭდავს ამ განცდებს ჯვაროსანთა ომები. ფრანგების დიდი როლი ამ საქმეში ყველასთვის ცნობილია. აქ იწყება მათი ამაღლება, მათი დიდება. გერმანელები, ინგლისელები, ფრანგები, იტალიელები, უნგრელები და სხვანი იბრძვიან ერთად, ერთი მიზნით შეპყრობილნი. მ. მუსხელიშვილის თქმით, ქართველებიც თან არიან, თან იბრძვიან და თან შეაქვთ წვლილი საერთო დიდ საქმეში დიდი მიზნის მისაღწევად. აქ ქართველები იმავე როლს თამაშობენ, რომე-

ლიც მათ რომის იმპერიაში ჰქონდათ: თანაბრძოლა ევროპის მთავარ საზღვრებზე, იმ საზღვრებზე, რომელიც მიდის კასპიის ზღვის სამხრეთიდან ხმელთაშუა ზღვის სანაპირომდე. აქ იბრძოდა საქართველო საუკუნეთა განმავლობაში თავის – თავის დასაცავად და იცავდა ამით მთელ ევროპას. ამ ამბებთან დაკავშირებით ცნობილი ისტორიკოსი მიშელ მუსხელი იშველიებს დიდგორის ბრძოლის ღებენდას, დიდგორის ბრძოლა 1121 წელს მოხდა. აქ დაამარცხა დავით მეფემ წინა აზიის მთელი შეერთებული ძალები და გაანადგურა ის. ეს მოხდა სწორედ იმ დროს, როდესაც ჯვაროსნები დიდ გაჭირვებაში იმყოფებოდნენ. დიდგორის გამარჯვებამ გადაწყვიტა დიდი ხნით მსვლელობა ჯვაროსანთა ომებისა მათ სასარგებლოდ. როგორც ჩანს დიდგორის ბრძოლა არის ჩანასახი იმ ლეგენდისა, რომელიც ჯვაროსნებისაგან მთელ ევროპას მოედდა. ეს არის მეფე მოძღვარი იოანეს სახელით ცნობილი, რომლის შინაარსი შემდეგია: სამაჰმადიანო ქვეყნების იქით არსებობს ქრისტიანული სამეფო. მისი მოძღვარი მეფე იოანე მოდის ჯვაროსნების დასახმარებლადო და შემდეგ საუკუნეებში, როდესაც ჯვაროსნები გაჭირვებაში ჩავარდებოდნენ, აცოცხლებდნენ ამ ლეგენდას და იმედს: მოძღვარი მეფე მოდის მოსაშველებლადო და არწმუნებდნენ თავიანთ მეფეებს, რომ საჭიროა შეველა და დახმარება მიაწოდონ ჯვაროსნებს. არ ცდებოდნენ ჯვაროსნები თუმცა აჭარბებდნენ თითქოს მაჰმადიანთა ქვეყნის იქით მდებარე ქრისტიანული სამეფო მათ მიეშველებოდა. ასე ხდებოდა მონღოლების შემოსევის შემდეგაც კი, რასაკვირველია სხვა სახით ვიდრე წინათ. კონცეფცია ქრისტიანობის წინა ფარად ყოფნისა ვრცელდებოდა ევროპის სხვა ერებზედაც. მათ შორის ესპანელებზე და პორტუგალიელებზეც. მათი ბრძოლა არაბების წინააღმდეგ წარმოებდა იმავე კონცეფციით.

ისტორიკოსი განაგრძობს საქართველოს ევროპისათვის შემძენი და ევროპით მოსარგებლე წვლილზე ისტორიული ფაქტებით გამყარებას. იგი ამბობს, რომ მე-15-16 საუკუნეებში ხდება დიდი და ღრმა გარდატეხა ევროპის პოლიტიკურ მსვლელობაში. მისი მსოფლო კომუნიკაციის გზები, მანამდე კონტინენტით შორეულ აღმოსავლეთისა და ინდოეთისაკენ მიმავალი შეწყდა, რადგანაც შავი ზღვა და აღმოსავლეთი ხმელთაშუა ზღვა ოსმალებმა დაიკავეს. საჭიროება ოკეანეთი მიმავალი ახალი გზების გახსნისა გაიზარდა. ევროპელები დგანან ახალი გაჭირვების წინაშე. სიძნელეთა გადალახვა ესპანელებმა და პორტუგალიელებმა იკისრეს. ხელახლად იფეთქა მეფე მოძღვრის იდეამ და სურვილმა ზღვის გზით მოკებნონ ეს საქრისტიანო სამეფო. მხოლოდ ამ იდეით გამოწვეული ენთუზიაზმით დ გატაცებით აღსავსე მეზღვაურებს შეეძლოთ იმ საშინელი დაბრკოლებების და სიძნელეების გადალახვა, რომელიც მათ უხეად ხვდებოდა გზაში. ეძებდნენ ოკეანურ გზებს ინდოეთისაკენ და ამ ძებნაში იყო ამერიკის კონტინენტები აღმოჩენილი. ამიერიდან დასავლეთ ევროპის ყურადღება და ენერგია ამ ახლად გახსნილ ქვეყნებისაკენ არის მიმართული, რამაც გამოიწვია ძირითადი ცვლილებები. ძველ მსოფლიო გზებზე მდებარე ერები და მათ რიცხვში საქართველოც, დარჩნენ მსოფლიო კომუნიკაციის სისტემის გარეშე, მაშასადამე, გარეშე მსოფლიო მაჯის ცემისა. ცენტრალური და დანარჩენი აღმოსავლეთ ევროპის ერებიც ოკეანური მსოფლიო სისტემის გარეშე დარჩნენ. პორტუგალია, ესპანეთი, ჰოლანდია, საფრანგეთი, ინგლისი ცდილობენ ახალი შესაძლებლობანი საქმედ აქციონ და მათი მთავარი ძალა, ღონე და ყურადღება ოკეანისკენ არის მიქცეული. საქართველო კი ძველ გზას ადგია. მას სხვა გამოსავალი არა აქვს. მისი მეფეები ცდილობდნენ

შექმნან სისტემა ევროპულ სახელმწიფოთა კავშირისა, რომელშიც საქართველოც ნაგულისხმებია მისი ძველი ფუნქციებით. ქართველი მეფეები ოდითგანვე ცდილობდნენ შეექმნათ ევროპულ სახელმწიფოთა კავშირის სისტემა, რომელშიც საქართველოც უცდილობლად შეიტანდა თავის წვლილს. ქართველ მეფეებს სამი საუკუნის განმავლობაში ამოძრავებდათ სურვილი შეექმნათ ევროპის ქრისტიან მეფეთა კავშირის სისტემა, ამ მიზნით, სამცხის მთავარმა ყვარყვარე ათაბაგმა მე-15 საუკუნეში შექმნა კავკასიის ერთა კოალიცია, სპარსეთის მფლობელ უზუნ ჰასანთან ერთად და წარგზავნა ელჩები ევროპის მეფეებთან შემდეგი სურვილით, რომ ერთობლივი ძალებით განედევნათ ოსმალეთი ევროპიდან, რომლებმაც კონსტანტინეპოლი აიღეს 1453 წელს. თავის მხრივ ლუარსაბ პირველიც მიმოწერას აწარმოებდა რომის პაპ პავლე მესამესთან (1534-1549) წლებში. თეიმურაზ პირველმა (1605-1648) კი 1625 წელს წარგზავნა ელჩი ნიკიფორე ირბახი (ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი) მოსალაპარაკებლად რომის პაპ ურბან მერვესთან, გერმანიის იმპერატორთან, ესპანეთის მეფესთან, ფლორენციის მმართველთან და პოლონეთის მეფესთან. ვახტანგ მეექვსემ კი (1703-1724) წარგზავნა საგანგებო ელჩი სულხან – საბა ორბელიანი საფრანგეთის მეფე ლუდოვიკ მეთოთხმეტესთან, რომელმაც ქართველი მეფის სახელით საფრანგეთის მეფეს აღუთქვა ფრანგი ვაჭრებისათვის აღმოსავლეთით-ინდოეთში და ჩინეთში მიმავალ გზების დაცვა. ევროპულ მეფეებთან კავშირის დამყარებას ცდილობდა აგრეთვე ქართლ-კახეთის მეფე ბაგრატოვანთა შთამომავალი ერეკლე მეორეც (1744-1798), რომელიც უკანასკნელთ სურდა განეხორციელებინა გეგმა ევროპის მეფეთა კავშირისა, მაგრამ სჩანს, რომ მხოლოდ დღეს უდიმის ბედს სამი საუკუნის განმავლობაში უშედეგო

მუშაობას ქართველ მეფეებისა, რაც მაშინ შეუძლებლად ითვლებოდა, დღეს ევროპისათვის აუცილებლობას წარმოადგენს: შექმნა ევროპის სახელმწიფოთა კავშირის სისტემისა მეფეებისა თუ არა მეფეების მეთაურობით. ვახტანგ მეექვსე აკეთებს სხვა ცდას: ის უკავშირდება პეტრე პირველს, რუს მეფეს, მის მოქმედებას და ნაბიჯებს თუ გაუკეთებთ ჯეროვან ახსნას, გავიგებთ თუ რა მნიშვნელობის იყო ვახტანგის იდეა. მას სურდა რუსეთის იმპერატორთან კავშირით ხელი შეეწყო იმ საქმის განხორციელებისათვის, რომლითაც მისი მონაწილეობით დაფუძნებული პოლიტიკური სისტემა ირანში გამაგრდებოდა და ამ გზით სპარსეთის ყურეში გავიდოდა. რას ნიშნავდა ეს? ინდოეთის სავაჭრო გზა კელავ გაივლიდა კავკასიის მიდამოებზე და რუსეთის ეს გზები ბალტიის ზღვით ჩრდილო და დასავლეთ ევროპაში გაივლიდნენ. შედეგი კი ცხადია: საქართველოს მოკავშირე რუსეთი და საქართველოც ისარგებლებდნენ ინდოეთ-ევროპის ეკონომიკური დამოკიდებულებით და ვაჭრობით. შესაძლებლად ჩათვალოთ ისიც, რომ ეს კავკასია-რუსეთის გზა გამოაცლიდა მონოპოლურ მდგომარეობას დასავლეთის სახელმწიფოებს. ყველაფრიდან ჩანს რომ იმპერატორმა პეტრემ ღირსეულად დააფასა ეს შესაძლებლობა, მაგრამ ქართულ-რუსული გეგმა სხვადასხვა მიზეზების გამო ვერ იქნა განხორციელებული. ხოლო ცდა ქართულ-რუსული კავშირისა 1783 წლის ხელშეკრულებით დამთავრდა, რას მოელოდა საქართველო ამ კავშირიდან გარდა მფარველობისა, ან რის მოლოდინში შეიძლება ყოფილიყვნენ მაშინდელი ქართული პოლიტიკის პრაქტიკოსები? პასუხი ცხადია: 1) შავი ზღვით ოკეანეში გასვლა და ამით მონაწილეობა მსოფლიოს ახალი კომუნიკაციის სისტემაში 2) იმავე მიზნით სპარსეთის ყურესთან გზის გახსნა და 3) რუსეთით და უკრაინით- ჩრდილო ევროპისაკენ.

ბუნებრივია, რომ ესეც უნდა ყოფილიყო მიზანი ახლად და-
არსებული რუსეთის იმპერიისა აღმოსავლეთ ევროპაში და
ეს ასეც იყო. მაგრამ ქართველ მეფეთა იმედები და მოლოდი-
ნები ვერ განხორციელდა მაშინ, რადგან 1801 წელს რუსეთ-
მა დაარღვია გიორგიესკის ხელშეკრულება და მოახდინა
საქართველოს ფაქტობრივი ანექსია. ხოლო 1918-1921 წლებ-
ში დამოუკიდებლობის პერიოდში საქართველოს კვლავ მიე-
ცა შანსი დასავლურ ოჯახში ინტეგრაციისა, ქართველი
დიპლომატების ძალისხმევით საქართველო აღიარებულ იქ-
ნა „დე ფაქტო“ და „დე იურედ“ ევროპის წამყვანი სახელმწი-
ფოების მიერ, მაგრამ ბოლშევიკური რუსეთის მიერ ქვეყნის
ანექსიამ და ოკუპაციამ, კიდევ ერთხელ შეაფერხა საქართვე-
ლოს ინტეგრაცია დასავლეთ სამყაროსთან. მიუხედავად
ასეთი ისტორიული ბედუკუდმართობისა, საქართველოს
არასოდეს შეუწყვეტია ბუნებრივი მსვლელობა და სულიერი
კავშირი ევროპასთან დასაახლოებლად. რუსეთის მიერ ოკუ-
პაციის შემდეგ, 1921 წელს საქართველოს მთავრობა ემიგრა-
ციაში წავიდა. ემიგრაციაში მყოფი პოლიტიკური ელიტა გა-
ნაგრძობდა ბრძოლას საქართველოს დამოუკიდებლობის
აღდგენისა და ევროპასთან ინტეგრაციისათვის.

საქართველომ ვერ შეძლო თავისი ევროპული მიზნების
ბოლომდე განხორციელება, მაგრამ განგრძობა მისი ევრო-
პული ცხოვრებისა არ შეწყვეტილა. მე-16 საუკუნიდან მოყო-
ლებული მან დროთა განმავლობაში ბევრი დაკარგა: მთლიან-
ობა, ძალ-ღონე, ტერიტორია, სიმდიდრე, მაგრამ მთლიანად
ის არასოდეს ყოფილა დაპყრობილი და ამიტომაც არც შეც-
ვლილა და არც შეწყვეტილა მისი ცხოვრების ბუნებრივი
მსვლელობა. დასავლეთ ევროპის დიდი განვითარება მე-18-
19 საუკუნეებში მან უშუალოდ განიცადა. მართალია, საამი-
სოდ დიდი ჯაფა იყო საჭირო, რადგან კავშირის დაჭერა და-

სავლეთთან არ იყო მაშინ ადვილი. მიუხედავად ამისა, დიდი ენციკლოპედისტები, მწერლები, მეცნიერები დასავლეთისა, ცნობილნი იყვნენ საქართველოში. გავიხსენოთ თარგმანები, რომელიც გაკეთებული იყო ვახტანგ მეექვსისა (1703-1724) და ერეკლე მეორის სურვილით. მე-19 საუკუნეში კი საქართველო უკვე მდიდარია ევროპული შემოქმედებით და იდეებით. მაშინ გაჩნდნენ ქართული საზოგადოებები, თეატრები სკოლები და ა.შ. ისე, როგორც დასავლეთში. მაშინ ჩამოყალიბდა მოდერნული ქართული აზროვნებაც, და ქართული პოლიტიკური პარტიები. მათი იდეოლოგიები განსაკუთრებით დასავლეთ ევროპაში განათლებამიღებულნი იყვნენ.

მიშელ მუსხელი ძალიან საინტერესოდ და ლაკონურად აღწერს ქართულ-ევროპულ ურთიერთობათა შორის საქართველოს როლს და მნიშვნელობას ევროპისათვის, იგი პირდაპირ ხაზს უსვამს, რომ „საქართველო ევროპის ისტორიის დასაბამითგან აქტიური მონაწილეა კაცობრიობის იმ სულიერი განვითარებისა და კულტურული, პოლიტიკური და ეკონომიკური ფორმაციების შექმნისა, რომლებიც შეადგენდნენ ევროპის ცხოვრების არსს“. ის ჯერ კიდევ იწყებს საუბარს ელინური კულტურიდან და საქართველოს პირველი ქალაქ-სახელმწიფოების კოლხ-იბერთა მიერ გაწეულ წილიდან, რომლებმაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ევროპული კულტურის საძირკვლის ჩაყრაში და რომაელთა იმპერიის ევროპულ დაფუძნებაში. იგი მთელი ისტორიის მანძილზე ქრონოლოგიურად მისდევს ისტორიის მსვლელობას და აღწერს ყველა იმ პოლიტიკურ და კულტურულ მონაპოვარს (მათ შორის მეოცე საუკუნის 50-იან წლებამდე), რომელთა მიხედვით საქართველო იყო ევროპისათვის შემძენი და ევროპით მოსარგებლე ქვეყანა. მიშელ მუსხელს აბსოლუტურად ვეთანხმებით იმაში, რომ ჩვენც იმ ევროპული კულტუ-

რის შემქმნელი და თანაზიარი ვართ, ევროპული კაცობრიობის დასაბამიდან, რომელსაც დღეს დიდი ევროპული ოჯახი ჰქვია, დიახ დღეს ჩვენც ამ ოჯახის ნაწილი ვართ ისტორიულად, თუმცა ბედის უკუღმართობის გამო საქართველო ამ ოჯახის წევრი ჯერ კიდევ არ არის. ამიტომაცაა, რომ მ. მუსხელიმ ამ ბედუკუღმართობას მიუძღვნა პატარა თავი შემდეგი დამაიმედებელი ფრაზით „ევროპა ჯერ კიდევ ძეხვის პროცესშია“.

ევროპა ჯერ კიდევ ძეხვის პროცესშია

მ. მუსხელიშვილი წერს, რომ ევროპა ეძებს თავის თავს, თავის წევრებს, თავის სულიერ შინაარსს, თავის ფორმას, თავის წესს და რიგს, თავისი მორალური ძალის წყაროს. ის არ შეიძლება ერთბაშად მოგვევლინოს. ის არის სრული მხოლოდ იდეაში, მის მომავალ არქიტექტურაში და აქ საქართველოც გვევლება. ის არის ჩვენთვის სრულიად დაბადებული, ხოლო მის ზრდას სჭირდება დრო, საზრდო და ევროპელთა ვაჟკაცური შრომა, გონიერი მოქმედება. ევროპა შენდება საფეხურებით, ჯერ ცხოვრების ერთ დარგში (მაგ. სამთამაღნულო, როგორც არის შუმანის გეგმა), შემდეგ მეორეში (მაგ. ევროპის ჯარის შედგენა), ან ჯერ ორი სახელმწიფოს შეერთებით (მაგ. გერმანია და საფრანგეთი), შემდეგ მესამის მომატებით (იტალია) და შემდეგ კიდევ სხვებისა.

ეს ეხება დღეს ნამდვილად რკინის ფარდის აქეთ მყოფ ერებს, თავისუფალ სახელმწიფოებს, მაგრამ ჩვენ ვიცით, რომ არსებობს კიდევ მეორე ნაკადი ამ მოძრაობისა, რომელიც ეხება მეორე მსოფლიო ომის პროცესში კომუნისტების მიერ დაპყრობილ ერებს, ამ მოძრაობას უწოდებენ „თავისუფ-

ფალ ევროპა“-ს „Free Europe“ მაგრამ ვინ გაყო ბედი მოსკოვის მიერ დამონებულ ერებისა, თუ არა შემთხვევითმა ტერმინოლოგიამ და იურიდიულმა ყალთაბანდობამ?! ან ვის შეუძლია ამ საფარით მიმალოს ის მოძრაობა, რომელიც აუცილებლად უნდა გავრცელდეს მთელ ევროპაზე და მის აღმოსავლეთის ნაწილებზეც: უკრაინელებზე, ბელორუსებზე, რუსებზე, რუთენებზე, ქართველებზე, სომხებზე, აზერბაიჯანელებზე, ჩრდილო-კავკასიელებზე, ყაზახებზე და თურქისტანელებზე.

მაშასადამე, ევროპოლიტიკოსი ჯერ კიდევ მაშინ ღიად საუბრობს იმ პერიოდის თავისუფალ ევროპასა და ევროპული მიზნების შესახებ და გამოთქვამს იმედს რომ ძველი ისტორიული ევროპა სხვადასხვა „მოძრაობებს“ თავს დაადევს და ჯეროვნად იპოვის თავის გზას. იგი ამბობდა, რომ ევროპა ჯერ კიდევ ძებნის პროცესშია, ანუ მისი ფორმირება და ჩამოყალიბება ჯერ კიდევ მაშინ დასრულებული არ იყო და მის ერთადერთ გამოსავლად ევროპის სრულ ინტეგრაციას (კონფედერაციას) მიიჩნევდა.

სრული ინტეგრაცია ევროპისა უქმნის თითოეულ მის ერს ახალ შესაძლებლობებს,

ცნობილი იურისტი მიშელ მუსხელი წერს, რომ სრული ინტეგრაცია ევროპისა უქმნის თითოეულ მის ერს ახალ შესაძლებლობებს, რომელთა სინამდვილედ ქცევა მას ბრწყინვალე მომავალს უმზადებს. ინტეგრალური ევროპის გარეშე ერები ვერ მოაწესრიგებენ ჯეროვნად თავიანთ საქმეებს ისე, რომ ამ საქმეებს ეპოქალური მნიშვნელობა მიეცეს. რამდენჯერმე შეეცადა ქართველი ერი მე-16 საუკუნიდან მომხდარი გარდატეხის შემდეგ შესულიყო ისევ საერთო დენაში და იქ შემპენიც და მოსარგებლევ გამხდარიყო. დღეს მას ეს პერსპექტივა ეხსნება. გარდა ამისა, საქართველოს ეძლევა საშუალება მოაგვაროს და მოათავოს ისტორიული დავა მის მეზობლებთან: რუსეთთან და თურქეთთან. ესენი, როგორც წევრები ერთი და იმავე ევროპის დიდი ორგანიზაციისა, ეალდებულნი იქნებიან დაიცვან მათი მონაწილეობით სხვებთან ერთად გამოშუშავებული წესრიგი, რომელიც ერთა შორის დამოკიდებულებისათვის საზომი უნდა გახდეს. შიში დიდი ერის წინაშე კარგავს თავის ძალას, რადგან უდიდესი ერიც კი სუსტია მთლიან ევროპასთან შედარებით. მ. მუსხელიშვილს ღრმად სწამდა, რომ მხოლოდ ამ პირობებში შეიძლება მოიპოვოს ქართველმა ერმა უზრუნველყოფა მისი ფიზიკური არსებობისა და ეკონომიური კეთილდღეობისა. იმ შესაძლებლობას, რომ ყოველი პატარა ერის ინტერესი დაცული იქნება, ზემოხსენებული აზრი საკმაოდ გვიჩვენებს. მაგრამ მეორე საკითხსაც უნდა შევხებით, თუ არ გვინდა გაუხდეთ მსხვერპლი ცალმხრივობისა.

მიშელ მუსხელი სვამს ასეთ რიტორიკულ შეკითხვას,

რით არის დაინტერესებული რომელიმე დიდი ერი ასეთ კრებულში მონაწილეობა მიიღოს? საერთოდ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ არ არსებობს ერი, რომელსაც მხოლოდ თავისი ძალებით და შესაძლებლობებით შეუძლია დღეს ჯეროვნად მოაგვაროს თავისი საქმეები. უდიდეს მათგანს არ შეუძლიათ ეს. ამ აზრის დამტკიცება ძნელი არ არის, მაგრამ აქ არ არის ადგილი საამისოდ. ვიკმაროთ მითითება იმ ამბებზე და იმ წადილზე, რომელსაც ადგილი აქვს საფრანგეთში, გერმანიაში, იტალიაში და სხვაგან. საფრანგეთი, ეს მსოფლიო იმპერია საჭიროდ სცნობს გახადოს იდეა ევროპის მთლიანობისა თავის მოქმედების პროგრამის საფუძველად. ამავე გზას ადგანან გერმანია და იტალიაც, რაც გასაგებია და დიდად მნიშვნელოვანი და ყურადსაღებია ქართული პოლიტიკური სინამდვილისათვის. მაგრამ განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა ჩვენთვის თუ როგორ შეხვდება რუსის ერი ამ ევროპულ იდეას. რუსის ერს ევროპაში შემოსვლით შეუძლია ბევრ ისეთ საკითხს მოუაროს, რომელიც მას დღემდე წესიერად ვერ გადაუჭრია. აქ მხოლოდ ერთს შეეცხებით. როგორც ვიცით, რუსეთის ერს არგუნა ბედმა მოსკოვის სამთავროს მიდამოები. აქ ჩამოყალიბდა ის და აქ განვითარდა. მოწყვეტილი მსოფლიო კომუნიკაციის მთავარ გზებს, ის ცდილობდა გამოსულიყო ამ განმარტოებიდან, გაწეულიყო ზღვებისაკენ და აქედან ოკეანეებისაკენ. მას სწამდა, რომ მისი მომავალი იმაზე არის დამოკიდებული, შეძლებს თუ არა ის ამ დასახული მიზნის მიღწევას. პეტრე დიდის მოქმედებაში მთელი კონცეფცია ცხადია. არხების გაყვანით ის აერთებს კასპიისა და ბალტიის ზღვებს. ბალტიის ზღვაზე ის აარსებს ახალ სატახტო ქალაქს პეტერბურგს, ხოლო კასპიის ზღვაზე ის ხდის ასტრახანს თავის მთავარ დასაყრდენ ბაზად ინდოეთის პოლიტიკისათვის და შავ ზღვაზე აზოვს. ცნობი-

ლია, თუ რამდენი ომი აწარმოა რუსეთმა, რომ შესაძლებოდა გასულიყო ოკეანეებამდე, მიეღო მონაწილეობა ოკეანურ მსოფლიო გზების სისტემაში და ჰქონოდა ადგილი ამ სისტემის ფარგლებში აღმართულ მსოფლიო ბაზრებზე. მაღე ორნახევარი საუკუნე შესრულდება, რაც პეტრე დიდმა განამტკიცა რუსეთის მდგომარეობა ბალტიის, კასპიის და შავ ზღვებზე, მაგრამ რუსეთი დღემდე მაინც ჩაკეტილი დარჩა ამ ზღვებშივე. ესეც გასაგებია, ძალთა განწყობილებამ და ინტერესთა განაწილებამ ასე გადაწყვიტა საკითხი. ევროპის იდეა და მისი სინამდვილედ ქცევა კი მოასწავებს რუსის ერი-სათვის იმისი მონაწილე გახდეს, რასაც მან 250 წლის ბრძო-ლით ვერ მიაღწია – ცხადია სხვა სახით, ვიდრე მათ იმპერა-ტორებს თავის დროზე შესაძლებლად მიაჩნდათ.

მიშელ მუსხელი ასევე ამბობს, რომ ისლამის მიმდევ-რებმა მე-7-8 საუკუნეებში დაიკავეს ქვეყნები კასპიის ზღვის სამხრეთ ნაპირიდან მოყოლებული ხმელთაშუა ზღვის სამ-ხრეთ ნაპირებით ისპანიაამდე და წარუდგნენ ამ ფართო გაშ-ლით ქრისტიანულ ევროპას პირისპირ. მათ შორის შეხლა-შე-მოხლაში და ჭიდილში, რომელიც გრძელდებოდა რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში, მოხდა თითოეული მათგანის შინა-განი თვითგამორკვევა და ჩამოყალიბება, წესისა და რიგის განმტკიცება, მათი საბოლოო ფორმის ჩამოსხმა. საუკუნეები დასჭირდა ორივე რელიგიას, სანამ ისინი გამოარკვევდნენ თავიანთ საზღვრებს და დამოკიდებულებას, საუკუნეები აღ-ტაცებით და ვნებით სავსე ბრძოლებისა და თავგანწირულო-ბისა. ამასობაში მოხდა დასრულება და დამთავრება ცხოვრე-ბის იმ ფორმისა და სახეობისა, რომელნიც არიან ორივე რე-ლიგიის განცდისა და წესის გამოძახატველნი. შენელდა რე-ლიგიური ფანატიზმი და ვნება, ჩამოყალიბებულნი და დას-რულებულნი დგანან ორივე კულტურის მატარებელნი გვერ-

დი-გვერდ ისპანიაში, ცენტრალურ ევროპაში, ბალკანეთის ქვეყნებში, კავკასიაში. არ არსებობს ისეთი ორი რელიგია, რომელიც ერთმანეთთან ჭიდილში და ურთიერთობაში ისეა დაახლოებული, როგორც ქრისტიანული და მოჰამედანური (ისლამური). ეს სინამდვილე ქრისტიანულ-ისლამური დამოკიდებულება საქართველოშიც ვრცელდება. ის სპობს საგანს მრავალ უთანხმოებათა ჩვენ მეზობლებთან, რომელსაც წარსულში დიდი უარყოფითი მნიშვნელობა ჰქონდა. დღეს ეს წინანდელი უთანხმოება ეკუთვნის მხოლოდ ისტორიულ ხსოვნას და მოცილებულია პრაქტიკულ პოლიტიკურ არეს.

თუმცა ძირითადი გარდატეხა ევროპაში მე-16 საუკუნეში იყო საქართველოსათვის სხვა მხრივაც მნიშვნელოვანი. მართალია ქართველი მეფეები ცდილობდნენ შეექმნათ ევროპელთა ქრისტიანული სახელმწიფოების კავშირის სისტემა, მაგრამ პრაქტიკული პოლიტიკა მათ აიძულებდათ მოენახათ საერთო ცხოვრების შესაძლებლობა გარშემორტყმულ ისლამურ სახელმწიფოებთან. საქართველოს დამოკიდებულება მათთან განა მარტო ომებით განისაზღვრებოდა? ქართველების დამოკიდებულება მაჰმადიან ერებთან პოლიტიკურ, კულტურულ და ეკონომიურ სფეროში მშვიდობიანობის დროს მჭიდრო იყო. არც ისე ადვილად განსახორციელებელი, ხოლო ყოველ-დღიური ცხოვრება, სინამდვილე თავისას მოითხოვდა. ორივე დრო: ომიანობისა და მშვიდობიანობისა, აახლოებდა ფსიქოლოგიურად საქართველოს მის მეზობლებთან, ის იძლეოდა საშუალებას და შემთხვევას გაცნობოდნენ ერთმანეთს და დაემსახურებინათ ერთმანეთის პატივისცემა, მორიდება და დაფასება. ქართულ-სპარსულ და ქართულ-ოსმალური დამოკიდებულება საცსეა ამისი დამამტკიცებელი საბუთებით. საგანი საქართველოსა და მის სამხრეთ მეზობელთა დაპირისპირებისა, თანდათან კარგავდა

შინაარსს. ქემალის რეფორმებისა და ოსმალეთის ახალ გზაზე დაყენების შემდეგ, ბევრი რამ იქნა თავიდან მოცილებული, რაც ჩვენსა და თურქთა დაახლოებას ხელს უშლიდა. ევროპის იდეის წარმოშობა და ოსმალეთის გადაწყვეტილება გახდეს მონაწილე ევროპის ერთობისა, გამოაცლის ქართულ-ოსმალურ შესაძლებელ უთანხმოებას ნიადაგს და დაახლოებს ორივე ერს ისე, როგორც ეს დაახლოება ევროპის კონცეფციის გარეშე შეუძლებლად უნდა ჩაითვალოს.

წინამდებარე ქვეთავი პირდაპირ ეხმიანება და ასახავს იმ პროცესებს, რაც დღეს ესოდენ აქტუალურია საქართველოს ევროინტეგრაციისაკენ მიმავალ გზაზე, ჯერ კიდევ მაშინ 50-იან წლებში, მუსხელიმ იწინასწარმეტყველა და გაანალიზა, თუ როგორ უნდა შესულიყო საქართველო ისევე ევროპის საერთო დენაში და იქ შემძენიც და მოსარგებლევ გამხდარიყო, ისე, რომ მეზობელი ქვეყნების მათ შორის რუსეთის და თურქეთის ინტერესების გადაკვეთა არ მომხდარიყო. პირიქით უნდა დასრულდეს მათ შორის ისტორიული დავა, რომ მეზობელ ქვეყნებს შორის იყოს ჰარმონიული კავშირი, რათა მათ მიეცეთ ახალი პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ცხოვრების დაწყების შესაძლებლობა. იგი ასევე ამბობს, რომ საქართველო ყოველთვის ევროპულია და ის ამ დიდ ოჯახში თავის ადგილს ადრე თუ გვიან დაიკავებს, ვინაიდან მას ეს ადგილი დამსახურებული აქვს. მ. მუსხელიშვილის აზრით, საქართველო მუდამ იყო დიდი ევროპული ოჯახის წევრი, ამ ოჯახის შემძენი და ამ ოჯახით მოსარგებლე, მას სწამდა, რომ დამოუკიდებელი საქართველო თავის ადგილს დაიკავებს გაერთიანებულ ევროპაში და თავისუფალი ქართველი ერი ძველებურად გაშლის თავის ბუნებას და ნიჭს მთლიან ევროპაში.

ერთა რეგიონალური შეჯგუფება გაერთიანებული კავკასია გაერთიანებულ ევროპაში

ისტორიული წარსული ევროპისა გვიჩვენებს, რომ გარდა ცხოვრების საერთო განვითარებისა, ადგილი ჰქონდა კიდევ რეგიონალურ თავმოყრას ერებისა. მაგ. ცნობილია, რომ სკანდინავიის ერები იჩენდნენ მისწრაფებას თავიანთი დამოუკიდებლობა შეეთანხმებინათ ერთმანეთისათვის, შეექმნათ შესაძლებლობა ინტერესების შედუღებისა და ამ გზით შეედგინათ უფრო დიდი ერთეული-სკანდინავიის ერთობა. სკანდინავიის ერების ინტერესთა ერთობა არ არის მხოლოდ ისტორიული მნიშვნელობის. ეს ისტორიულად წარმოშობილი და ისტორიული ზრდის პროცესში ჩამოყალიბებული სინამდვილეა. და ჩვენ წარმოგიდგენია, რომ რეგიონალური ერთობა გაერთიანებულ დიდ ევროპასთან უნდა იყოს შეზავებული. ამ რეგიონალურ თავისებურებას უნდა ჰქონდეს საშუალება გაერთიანებულ ევროპაში თავისი ადგილი, ფუნქცია და დაფასება იპოვოს. საკითხი რეგიონალური თავისებურებისა და რეგიონალურ ინტერესთა შეჯგუფებისა არის ევროპული პრობლემა.

მსგავს ინტერესთა შეჯგუფებას აქვს ადგილი ევროპის სხვა ნაწილებშიც: ჩრდილო-დასავლეთ ევროპაში: ბელგია, ჰოლანდია და ლუქსემბურგი, იბერიის ნახევარკუნძულზე: ესპანეთი და პორტუგალია, ცენტრალურ ევროპაში: დუნაის მიდამოებში, ბალკანეთში, ბალტიაში და სხვაგან.

ჩვენ აქ ერთა რეგიონალური შეჯგუფების საკითხს სპეციალური ქართული თვალსაზრისით ვეხებით. ქართულ-ისტორიულ პოლიტიკურ კონცეფციაში ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ქართველი ერის არსებობის უზრუნველყოფა მოითხოვ-

და კავკასიის ერთობას. ამასვე მოითხოვდა მეზობლების არსებობის უზრუნველყოფა: სომხეთის, ჩრდილო-კავკასიისა და აზერბაიჯანისა. ამ ისტორიულად წარმოშობილ საჭიროებას კავკასიის ერების შეთანხმებისა და თავმოყრისა, ღლეწაც არ დაკარგვია მისი პოლიტიკური, კულტურული და ეკონომიკური მნიშვნელობა და ქმედითი ძალა. ჩვენ წარმოგვიდგენია, რომ გაერთიანებულ ევროპაში გაერთიანებულ კავკასიას ექნება თავისი ადგილი და მისი ღირებულებაც იქნება დაფასებული.

საჭიროდ მიგვაჩნია აღენიშნოთ, რომ კავკასიელი ერები ცალ-ცალკე, თავიანთი გზით აწარმოებენ მუშაობას. თითოეულს სურს თავისი ბედი თვითონ გადაწყვიტოს. ამ ფაქტს დიდი ანგარიში უნდა გაეწიოს, თუ არ გვინდა ჩვენი თავი და სხვებიც შეცდომაში შევიყვანოთ. მაგრამ ყველანი ნათლად ხედავენ კავკასიის მთლიანობის საჭიროებას. ეს ორი მისწრაფება: 1) თითოეული კავკასიელი ერის საკუთარი გზით მოქმედება და 2) შეგნება კავკასიის მთლიანობის საჭიროებისა, გამოხატავს კავკასიის შინაგან სტრუქტურას. ქართულ-ევროპული კონცეფციის მიმდევართ სწამთ, რომ ასეთივე ევროპული კონცეფციის მიმდევართა მოძრაობა კავკასიის სხვა ერებშიც წარმოიშეება. მათ ისიც უნდა სწამდეს, რომ აუცილებელ საჭიროებად უნდა ჩაითვალოს შექმნა ჩრდილო-კავკასიელთა, აზერბაიჯანელთა, სომხთა და ქართველთა ევროპის კონცეფციის მიმდევართა საკოორდინაციო ორგანოსი. შეთანხმება მათი მუშაობისა მოიტანს იმ ნაყოფს, რისი მიღწევაც ღლეშდის შეუძლებელი იყო თითოეული კავკასიელი ერისათვის.

ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველი მეცნიერი მიშელ მუსხელი საუბრობს ერთა რეგიონალური შეჯგუფებისა და კონფედერაციული კავკასიის მნიშვნელობასა და ადგილზე

გაერთიანებულ ევროპაში. იგი მიიჩნევს, რომ საკითხი რეგიონალური თავისებურებისა და რეგიონალურ ინტერესთა შეჯგუფებისა არის ევროპული პრობლემა. ამიტომ კავკასია უნდა გაერთიანდეს თავისი ისტორიული მნიშვნელობიდან და საერთო პოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე, რომელიც ევროპისთვის ასე უფრო მიმზიდველი იქნება, ვიდრე რომელიმე ცალკე აღებული ქვეყანა, თუმცა თითოეულმა კავკასიელმა ერმა საკუთარი გზით უნდა იმოქმედოს, რაც განპირობებული იქნება ერის თავისუფალი ნებით და თავისუფალი არჩევანით. ეს ყველაფერი დამოკიდებულია ერის ნებასა და სურვილზე, შემთხვევითი როდია, რომ ქართველი მეცნიერი სვამს რიტორიკულ, თუმცა ძალზე მნიშვნელოვან შეკითხვას და პასუხსაც თავად სცემს, მისი მაშინდელი პასუხი კი დღევანდელი ვითარების ერთგვარ გამოძახილადაც შეიძლება მივიჩნიოთ.

რა არის ჩვენი მიზანი?

ჩვენი მიზანი იგივეა, რაც ყოველი ევროპული ერისა: ეი-
ყოთ უფალი ჩვენი თავისა, მოვაწესრიგოთ და გავშალოთ
ჩვენი ცხოვრება ისე, როგორც ეს ჩვენ ბუნებას შეეფერება.
ეს კი შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, თუ ჩვენ თავისუფალი
ვართ, თუ საქართველო დამოუკიდებელია. ამ თავისუფლე-
ბისა და დამოუკიდებლობის მისაღებად მას სჭირდება ევრო-
პა, როგორც მცველი მისი თავისუფლებისა, როგორც მომცე-
მი ახალი პოლიტიკური, კულტურული და ეკონომიკური შე-
საძლებლობისა. საქართველო არ მოისურვებს იყოს მხო-
ლოდ მოსარგებლე, ის თავის მოვალეობად თვლის, ისე რო-
გორც წარსულ საუკუნეებში, იყოს აგრეთვე, შემძენი ევრო-
პისა, დამცველი მისი მთლიანობისა და მისთვის მებრძოლი.

ევროპა მრავალფეროვანი ერთეულია. ყველა ევროპელ
ერში ცოცხლობს ევროპელობა და ევროპელობაში კი – ყო-
ველი მისი ერი. არცერთ ერს არ შეუძლია უზრუნველყოს
თავისი მომავალი მხოლოდ საკუთარი ძალებით. ვისაც სურს
უზრუნველყოს მისი ოჯახი, მისი ერი, საჭიროა უზრუნველ-
ყოს ევროპის მთლიანობა.

წყარო ევროპული შემოქმედებისა არის ევროპული
მრავალფეროვნება. მხოლოდ ევროპის მთლიანობას შეუძ-
ლია განამტკიცოს და დაიცვას ყოველი ერის თავისებურება.
ევროპის შიგ უნდა სუფევდეს ერთმანეთთან შეფარდებული
და თავისუფალი გაშლა და განვითარება მისი ერებისა, ევ-
როპის გარეთ კი, მსოფლიოში ევროპის მთლიანი წონა.

ევროპა უფრო დიდია, ვიდრე მისი რომელიმე სახელ-
მწიფო, მაგრამ ეს იმას კი არ ნიშნავს, რომ ის უფრო მაღლა
უნდა იდგეს, ვიდრე ერი, რომლის კეთილდღეობა, აწმყოსა
და მომავალში უზრუნველყოფა მოითხოვს, სწორედ ევრო-

პის შექმნას. პირველი მნიშვნელობისა თვით ერია, ევროპა კი მისი მფარველი. პირველს მეორეს გარეშე სიცოცხლის უნარი ერთმევა, არცერთ ერს არ შეუძლია სიცოცხლე, თუ მას ნიადაგი გამოეცალა და ამ ნიადაგს შეადგენს ის უფრო „დიდი“ ევროპა. ასეთი უნდა იყოს დამოკიდებულება ერსა და ევროპას შორის.

მ. მუსხელიშვილის თქმით, ბრძოლა ევროპისათვის ნიშნავს დაცვას და გაშლას ჩვენი კულტურისა და ცივილიზაციისა. თითოეული ჩვენგანისათვის ევროპა არის: თავისუფლება და წესრიგი, უფლება და მისი უზრუნველყოფა, მუშაობა და მისი სოციალური სამართლიანობა. მის გამარჯვებას ვუკავშირებთ კვლავ აღდგენას და გამარჯვებას ქრისტიანების მიერ დაფუძნებული ცხოვრების წესებისა, რომელმაც განამტკიცა ცხოვრება ჩვენი მრავალ საუკუნეების წინ და თანდართული აქვს იმ მაღალ კულტურას, რომელიც ქართველმა ერმა შექმნა შუა საუკუნეებში და რომელიც დღესაც სიამაყის გრძნობით ავსებს ჩვენს სულსა და გულს.

ევროპის იდეა არის ჩვენთვის იდეა თავმოყრისა, თავმოყრისა დაბნეული ადამიანისა, დაშლილი ცხოვრებისა, დაშლილი ერისა. ის არის იდეა ცხოვრების მთლიანობისა.

რა არის ჩვენი მიზანი? ჩვენი მიზანი იგივეა, რაც ყველა, ყოველი ევროპული ერისა. გაეხდეთ წევრი ამგვარად გაგებული თავისუფალი ევროპისა. ვიყოთ მისთვის შემძენი და გვქონდეს სარგებლობა მისი მფარველობისა.

ზემოსხენებულიდან ნათლად ჩანს მიხეილ მუსხელიშვილის ქართულ-ევროპული ურთიერთობის ისტორიული და კულტურული პარალელების ახსნა, რომელიც განზოგადებულია და არგუმენტირებულია ისტორიული ფაქტებით და მოვლენებით. იგი, ასევე, საუბრობს ევროპის ერთიანი სის-

ტემის სისრულეში მოყვანაზე, მის შემქმნ და გამცემ სარგებელზე, საქართველოს როლზე ევროპაში და პირიქით, ევროპის ინტერესებზე საქართველოში, მათი ურთიერთობის და ინტეგრაციის სამომავლო პერსპექტივაზე.

ამრიგად, „ქართულ-ევროპულ მოძრაობა“, ისტორიული და პოლიტიკური მნიშვნელობის გარდა, საინტერესო და გამორჩეულია იმიტაც, რომ იგი ეხმიანება დღევანდელ ქართულ-ევროპულ ურთიერთობებს და ასახავს იმ ვითარებას, თითქოს ის დღესაა დაწერილი მიხეილ მუსხელიშვილის მიერ. აღნიშნული ვრცელი ტექსტის მოტანით გვსურდა მკითხველისთვის გვეჩვენებინა იმ ქართველი მოღვაწის ნააზრევი, რომლის დამსახურება ევროინტეგრაციის პროცესში უდავოდ დიდია. მართალია, მიხეილ მუსხელის მოღვაწეობა პრაქტიკული თვალსაზრისით ევროპაში წარიმართა და საქართველოს ნაცვლად მისი ინტელექტუალური პოტენციალი ევროპას მოხმარდა, თუმცა მოყვანილი მსჯელობიდანაც ნათლად ჩანს ემიგრაციაში მყოფი ქართველი ევროპოლოგის მთავარი მიზანი – საქართველოს თავისუფლება. მიუხედავად იმისა, რომ როგორც აღვნიშნე, მიხეილ მუსხელი მოღვაწეობდა საქართველოს ფარგლებს გარეთ და აქტიური წვლილი შეჰქონდა ევროპული ინტეგრაციის პროცესში, მისი მთავარი ფიქრი საქართველოს უკავშირდებოდა. მისი მსჯელობა საქართველოს ისტორიული წარსულის შესახებ და სამშობლოს ისტორიაში დასაველეთთან ურთიერთობის ამსახველი ფაქტების წინა პლანზე წამოწევა დასტურია იმისა, რომ მიხეილ მუსხელის მთავარ მიზანს წარმოადგენს საერთაშორისო საზოგადოების დარწმუნება საქართველო-დასაველეთის კავშირის აუცილებლობაში. საქართველოს ისტორიის პოპულარიზაციით ავტორი ცდილობს მკითხველი დაარწმუნოს, საკუთარი სამშობლოს მრავალსაუკუნოვანი

ისტორიის მრავალფეროვნებაში და აღნიშნული იდეით ხაზი გაუსვას იმ გარემოებას, რომ საქართველოსთან კავშირი და ურთიერთობა მნიშვნელოვნად წინგადადგმული ნაბიჯი იქნება დასავლური სახელმწიფოებისთვის და დასავლური საზოგადოებისთვის. საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ქართული პოლიტიკური ემიგრაციისთვის დამახასიათებელია, როგორც ქართულ-დასავლური ურთიერთობის ისტორიის პროპაგანდა, ასევე, იმ პერიოდში არსებული კავშირის პრაქტიკული ფორმით განსორციელების აუცილებლობაში დასავლურ პოლიტიკურ ლიდერთა დარწმუნება. სწორედ ამ იდეას ავითარებს მიხეილ მუსხელი, რომლის მიზანი საქართველოს პოტენციალის პოპულარიზებაა საერთაშორისო ასპარეზზე.

§ 4. მიხეილ მუსხელიშვილი კავკასიის კონფედერაციის იდეის შესახებ

კავკასიის კონფედერაციის საკითხის შესწავლისას მიშელ მუსხელის ღვაწლი და დამსახურება ძალზედ დიდია, ვინაიდან სხვა ქართველ მეცნიერებთან ერთად (კერძოდ ალექსანდრე ნიკურაძესთან ერთად, რომელზეც შემდგომ თავში ვისაუბრებთ), დიდი წვლილი შეიტანა იმაში, რომ შექმნილიყო კავკასიის კონფედერაცია და საქართველო ყოფილიყო ლიდერი ქვეყანა კავკასიის რეგიონში. მან, ისევე როგორც ა. ნიკურაძემ მნიშვნელოვანი გამოკვლევებიც კი მიუძღვნეს ამ დიდ პრობლემას, რათა კონფედერაციის უსაფრთხოებაში დაერწმუნებინათ, როგორც პოლიტიკური და სამეცნიერო საზოგადოება, ასევე ხელისუფლების წარმომადგენლები და ემიგრაციაში მყოფი ინტელიგენცია. როგორც ცნობილია კავკასიის კონფედერაციის პაქტი 1934 წლის 14 ივლისს ბრიუსელში დაიდო. მას საქართველოს სახელით: ნოე ჟორდანიას და აკაკი ჩხენკელი აწერდნენ ხელს, აზერბაიჯანის სახელით: ე. რასულ ზადე და ალი მარდან თობჩიბაში, ხოლო ჩრდილოეთ კავკასიის სახელით კი გირი ხუნჩი, იბრაჰიმ ჩულიკი და ტაუსულტან შაკმანი. პაქტის მიხედვით კავკასიის კონფედერაცია, უზრუნველყოფს რა შიგნით თითოეულ რესპუბლიკის ეროვნულ ხასიათს და სუვერენიტეტს, იმოქმედებს გარეთ ყველა რესპუბლიკების სახელით, როგორც საერთაშორისო ერთეული უმაღლესი წყობისა. კონფედერაცია, როგორც პოლიტიკური ფორმა კავკასიის სახელმწიფოთა, გაპირობებულია ამ ქვეყნების გეოგრაფიული და ეკონომიკური ერთობით, რომელსაც ექნება საერთო პოლიტიკური საზღვარი და საბაჟო, რომლის სუვერენიტეტს უნდა უზრუნველყო მშვიდი, უსაფრთხო ცხოვრება და

სწრაფი განვითარება რეგიონში [19, 4]. სწორედ ამ საკითხთან დაკავშირებით მიშელ მუსხელი თავის გამოკვლევებს აქვეყნებს გაზეთ „დამოუკიდებელი საქართველოს“ ფურცლებზე (N75, 1932 წ; N76, 1932), იგი გამოთქვამს მნიშვნელოვან „რამდენიმე შენიშვნას კავკასიის კონფედერაციის პაქტის პროექტისათვის“, აკეთებს ანალიზს, წარმოაჩენს პაქტის ძლიერ და სუსტ მხარეებს და იძლევა მნიშვნელოვან რეკომენდაციებს. კერძოდ: 1) კონფედერაცია ეს არის სუვერენულ სახელმწიფოთა საერთაშორისო შეკავშირება, რომელსაც დასახული აქვს განსაკუთრებული მიზანი და აღჭურვილია საერთო ორგანოებით. მან არ უნდა გადაუხვიოს ამ გზას. 2) კონფედერაცია არსდება განსაკუთრებული მიზნისთვის. რა არის ეს მიზანი? საერთო თავდაცვა გარეშე თავდასხმისაგან, რაც პაქტში ნათლადაა ასახული და 3) კონფედერაცია აღჭურვილია საერთო ორგანოებით და მისი მთავარი ორგანოა სახელმწიფო საბჭო, რომელიც შედგება კონფედერაციაში შესულ წევრთა თითოეული მთავრობის სამ-სამი დელეგატისგან. არსებობს ასევე მუდმივი სამდივნო და საკონფედერაციო სასამართლო, რაც სრულიად ახალია და მნიშვნელოვანი აღნიშნულ პაქტში. თუმცა სახელმწიფოთა საბჭოს გადაწყვეტილების შემსრულებელნი არიან კონფედერაციაში შესული სახელმწიფოები, ვინაიდან კონფედერაციას არ მოეპოვება აღმასრულებელი უფლება, ამიტომაც, რომ კონფედერაციას რა სახითაც არ უნდა იყოს, ახასიათებს ის, რომ სიმტკიცე აკლია, მაგრამ იურიისტი მაღალ შეფასებას აძლევს პაქტის იურიდიულ ბუნებას და მიიჩნევს, რომ უდაოა, განხილული პაქტი დიდი ნაბიჯია კავკასიის ერების ერთმანეთთან დასაახლოებლად და იგი დიდ სამსახურს გაუწევს მათ საერთო კეთილდღეობას.

კონფედერაციაში შესულ სახელმწიფოთა სუვერენობა

მიშელ მუსხელი თავის სტატიაში „კონფედერაციაში შესულ სახელმწიფოთა სუვერენობა“ განმარტავს კავკასიის და ზოგადად კონფედერაციაში შესულ სახელმწიფოთა სუვერენიტეტს. მაშ რაა სახელმწიფოს სუვერენობა? რა ახასიათებს საერთოდ სუვერენობას? ამბობენ, რომ საზოგადოებრივ უფლებაში არაა სხვა ისეთი რთული საკითხი, როგორიცაა სუვერენობის საკითხი, არ არსებობს აზრთა თანხმობა სუვერენობის ცნების შესახებ. ბევრ ბუნდოვანებას ჰქონდა ადგილი, თუმცა, ბოლოს იურისტები შეთანხმდნენ სუვერენობის სინამდვილის განსაზღვრისათვის. სუვერენობის ცნება შემუშავდა საფრანგეთში მეფის ხელისუფლების ბრძოლის დროს, გარეთ ეკლესიისა და იმპერატორის, ხოლო შიგნით ფეოდალების წინააღმდეგ. ეს ცნება წმინდა ფრანგულია. იგი გაარკვევს ფრანგმა იურისტებმა მეფის ძალაუფლების განსამტკიცებლად პირისპირ უცხოეთისა და ფეოდალებისა. და როცა შუა საუკუნეების (16-17 საუკუნე) დასასრულს მეფე გახდა ყოველად ძლიერი, იგი გამოცხადდა სუვერენად, ესე იგი დამოუკიდებლად, როგორც, გარეთ ისე შიგნით. ეს იყო ხელმწიფება, რომელსაც ვერ შეზღუდავდა სხვა ხელმწიფება ეკლესიისა, იმპერატორისა, თუ უცხო სახელმწიფოსი და არც სხვა ვინმესი მის სამეფო საზღვრებში. ამგვარად სუვერენობა შეიქმნა სახელმწიფოსთვის, რომელსაც ზღუდავს მარტო საკუთარი ნებისყოფა, რომელიც თავისუფლად ირჩევს თავის მოქმედების საგანს და რომელსაც რაიმე ვალდებულება შეიძლება დაეკისროს მხოლოდ მისივე თანხმობით. სუვერენობა ნიშნავდა უაღრესობას, ყოველის შემძლეობას, აბსოლუტურ ძალაუფლებას. ხო-

ლო ასეთ სუვერენობას, როგორც უმაღლეს ძალაუფლების თვისებას, აღარ შეეძლო არსებობა მას შემდეგ, რაც გაჩნდა საერთაშორისო ერთობა და საერთაშორისო უფლება მოწოდებულ იქნა მის გასარიგებლად, რადგან საზოგადოება, როგორც საერთაშორისო, ისე შინაგანი გულისხმობს წევრთა უფლებების შეზღუდვას საერთო ერთეულის სასარგებლოდ. უმისოდ ვერც ერთი საზოგადოება ვერ იარსებებს. აშკარაა, რაკი დაიბადა სახელმწიფოთა საზოგადოება, შეუძლებელია სახელმწიფოები დარჩენ აბსოლუტურად თავისუფალნი, ე.ი. სუვერენულნი. სახელმწიფოთა აბსოლუტურმა თავისუფლებამ მიიღო შედარებით თავისუფლებების სახე. სახელმწიფოებს შეუძლიათ იმოქმედონ მხოლოდ საერთაშორისო უფლების ფარგლებში. აქედან წარმოსდგა სუვერენობის ცნების შეცვლა. დღეს სუვერენული სახელმწიფოა ის, რომელიც დამოუკიდებელია სხვა სახელმწიფოსაგან, მაგრამ დამოკიდებულია საერთაშორისო უფლებაზე. სუვერენობა ექვემდებარება პირდაპირ საერთაშორისო უფლებას და აბსოლუტური და შეუზღუდველი სუვერენობა დღეს გახდა შედარებითი და შეზღუდული. როდესაც კავკასიის კონფედერაციის პირველი მუხლი აცხადებს, რომ წევრ სახელმწიფოებს შენარჩუნებული აქვს თავიანთი სუვერენობა სრულიად და მთლიანად, ეს იმას არ გულისხმობს, რომ მათ ყველაფრის უფლება აქვთ, არამედ – იმას, რომ მიუხედავად კონფედერაციის ხელშეკრულებისა ამ სახელმწიფოებს პირდაპირ დამოკიდებულება რჩება საერთაშორისო უფლებასთან. ხოლო ამ უკანასკნელის უმთავრესი პრინციპი ისაა, რომ ხელშეკრულება უნდა იქნას წმინდად დაცული და მათი შეცვლა შეიძლება მხოლოდ ერთხმად. კავკასიის კონფედერაციის წევრები უპირველესად ექვემდებარებიან საერთაშორისო უფლების წესებს და შემდეგ კი კონფედერაციის კერძო წე-

სებს. ეს იმას ნიშნავს, რომ მათ მდგომარეობას განსაზღვრავს ორივე ეს უფლება. ამგვარად ჩვენ გავარკვეით კონფედერაციაში შესულ სახელმწიფოთა სუვერენობის არსებობა, ჩვენ კვლავ ვიმეორებთ, რომ ეს საშუალებას არ აძლევს სახელმწიფოებს აწარმოონ თავისი ეროვნული პოლიტიკა თავისუფლად და უკონტროლოდ. ეს პოლიტიკა უნდა დაემორჩილოს კონფედერაციის საერთო მიზანს, რომელიც დაუსახავს ხელშეკრულებას. საინტერესოა, რა შედეგები წარმოსდგება სახელმწიფოს სუვერენული ბუნებისაგან? ერთი პირველთაგანი და მნიშვნელოვანი ისაა, რომ კონფედერაციის ხელშეკრულებით დადებულს საზღვრებს უნდა შეზღუდული განმარტება მიეცეს. კონფედერაციაში შესულ სახელმწიფოთა სუვერენული უფლება შემცირებულია იმ ფარგლებში, რომელიც თვით მათ დააწესეს. არავის შეუძლია დაადვას მათ ახალი შეზღუდვა, თუ თვითონ ისინი ამის თანხმობას არ განაცხადებენ. ხოლო აქ საჭიროა ცოტაოდენი განმარტება: კონფედერაციისათვის დათმობილი უფლება შეიცავს ასევე დამატებით იმასაც, რაც საჭიროა ამ უფლების განსახორციელებლად, ამას უწოდებენ ნაგულისხმევ უფლებას. მაგალითად ჩვენი აზრია, რომ კონფედერაციაში შესულ სახელმწიფოთა სუვერენულ უფლებათა შემცირებას შეზღუდვითი განმარტება უნდა მიეცეს. კავკასიის კონფედერაციის მესამე მუხლი უკრძალავს კონფედერაციაში შესულ სახელმწიფოებს შეკრან ერთმანეთს შორის ყოველი კავშირი და ყოველი პოლიტიკური ხელშეკრულება. მაშასადამე, ხელშეკრულების პირობათა შეზღუდვით განმარტების თანახმად, სხვა ყოველივე ხელშეკრულება ნებადართულია წევრ სახელმწიფოებისათვის. შეუძლებელია მათ აეკრძალოს კომერციული, ტრანზიტის, ემიგრაციის და სხვა ამგვარი შეთანხმებები. მეორე დიდი შედეგი კონფედერაციაში შე-

სულ სახელმწიფოთა სუვერენული ბუნებისა მდგომარეობს იმაში, რომ კონფედერაციას არა აქვს უფლება ჩაერიოს წევრ სახელმწიფოების შინაურ საქმეებში. ისინი მართავენ თავიანთ საქმეებს თავისუფლად, როგორი წესწყობილებაც სურთ, ისეთს დაამყარებენ. თუმცა პრაქტიკულად უკანასკნელის შესრულება საეჭვოა, ძნელია რომ დემოკრატიული სახელმწიფო შეუკავშირდეს ისეთ სახელმწიფოს, სადაც დიქტატორი ბატონობს ან აბსოლუტური მონარქი. მაგრამ რაც პრაქტიკულად შეუძლებელია, იურიდიულად მაინც დასაშვებია. კონფედერაციაში შესულ სახელმწიფოებს სრული უფლება აქვთ თავის გემოვნებაზე მოაწყონ თავისი საკანონმდებლო აღმასრულებელი და სასამართლო ორგანოები, უნდათ ერთპალატიანს დააწესებენ, უნდათ ორპალატიანს, შეუძლიათ უპირატესობა მიაკუთვნონ პარლამენტს ან პრეზიდენტს. ასევე თავისუფალნი არიან ადმინისტრაციული აპარატის მოწყობაში უნდათ ცენტრალურის, უნდათ დეცენტრალურის. ერთი სიტყვით შინაური მართეულობის სრული თავისუფლება ეკუთვნით. რაც ვთქვით კონფედერაციაზე, კიდევ უფრო მეტად ითქმის კონფედერაციაში შესულ სახელმწიფოებზე. არც ერთს მათგანს არ შეუძლია ჩაერიოს მეორეს საქმეებში, რადგან ყველანი თანასწორნი არიან და ექვემდებარებიან მარტოოდენ საერთაშორისო უფლებას. თითოეული მათგანი ვალდებულია წმინდად დაიცვას სხვების დამოკიდებულება. ყოველი უთანხმოება, რომელიც შეიძლება დაიბადოს ამის გამო, უნდა გადაეცეს კონფედერაციის სასამართლოს. მესამე შედეგი ეხება კონსტიტუციის გადასინჯვას, კონფედერაციიდან გამოსვლის უფლებას და პაქტის გაუქმებას. ხელშეკრულების შეცვლა შესაძლებელია ყველა კონფედერაციაში შესულ სახელმწიფოთა თანხმობით (კავკასიის კონფედერაციის მუხ. 16). ასეთია კონფედერაციაში

შესულ სახელმწიფოთა სუვერენობის პრინციპული შედეგები. როგორც დავინახეთ, მათი მდგომარეობა რთულია, რაც გამომდინარეობს იქედან, რომ ისინი პირდაპირ ექვემდებარებან საერთაშორისო უფლებას და ამავე დროს არიან წევრები სახელმწიფოთა კავშირის. ეს იწვევს მათი სუვერენობის ორგვარ შემოფარგელას, ერთი მხრით საერთაშორისო უფლების საერთაშორისო წესებით და მეორე მხრივ კონფედერაციის ხელშეკრულების წესებით. ჩნდება კითხვა, თუ კონფლიქტის დროს რომელს უნდა მიეცეს უპირატესობა-საერთაშორისო უფლების საერთო წესებს თუ ხელშეკრულების კერძო წესებს? უპირველეს ყოვლისა, აუცილებლად უნდა მივმართოთ უკანასკნელთ იმ მოსაზრებით, რომ კერძო კანონს ყოველთვის უპირატესობა ეკუთვნის წინაშე საზოგადო კანონისა. საერთო წესით სუვერენულ სახელმწიფოებს უფლება აქვთ მიიღონ და წარგზავნონ დიპლომატიური წარმომადგენელი, მაგრამ კავკასიის კონფედერაციის პაქტის ძალით ეს უფლება აღარ ეკუთვნის კონფედერაციაში შესულს სახელმწიფოებს, არამედ გამორიცხებითი წესით გადაცემულია კონფედერაციისათვის. ესევე ითქმის ომის გამოცხადების უფლებაზეც. ხოლო ის გარემოება, რომ კონფედერაციაში შესული სახელმწიფოები უარს ამბობენ თავის ზოგიერთ სუვერენულ უფლების განხორციელებაზე არ ართმევს მათ სახელმწიფოებრივ კოლექტივის ღირსებას, რადგან ეს უარყოფა წარმოდგება მათი საკუთარი ნებისყოფისაგან და არ შეიძლება მისი გაფართოება, თუ არა მათივე ფორმალური თანხმობით [20].

ამრიგად, ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შეგვიძლია, თქვათ, რომ მიშელ მუსხელი კავკასიის გაერთიანების იდეას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა და, უფრო მეტიც, მას მიაჩნდა, რომ ეს შესაძლებლობა უნდა იქნას სწორად გამო-

ყენებული, ვინაიდან კავკასიის ქვეყნები გეოგრაფიულად და ეკონომიკურად ისეთ სარტყელზე მდებარეობენ, რომ მათი ერთობლივი ძალისხმევით კავკასიის სახელმწიფოების გაერთიანებით სასურველი შედეგი ადვილად მიიღწეოდა, რაც გულისხმობდა მჩაგვრელი ძალის კლანჭებიდან ჩაგრული ხალხის (ერების) განთავისუფლებას.

მ. მუსხელის ნაშრომი კავკასიის გაერთიანების შესახებ მნიშვნელოვანი გამოკვლევაა, რომელიც შეიძლება კავკასიის კონფედერაციის კონსტიტუციის მნიშვნელოვან ნაწილად მივიჩნიოთ, ვინაიდან მან უმრავი ისტორიული თუ იურიდიული ნაშრომი მიუძღვნა ამავე თემას საფრანგეთში. სამწუხაროდ ბევრი მათგანი ჩვენამდე მოღწეული არაა. ზემოაღნიშნულ ნაშრომში კარგადაა განზოგადებული სუვერენიტეტის სტრუქტურა და ბუნება კონფედერაციულ სახელმწიფოში, სადაც იგი საუბრობს კონფედერაციაში შესულ სახელმწიფოთა დამოუკიდებლობის, როგორც სუსტ, ასევე ძლიერ მხარეებზე. იგი ასევე აანალიზებს გაერთიანებულ კავკასიაში შემავალი სახელმწიფოების წყობის შინაგან და გარეგან აგებულება-კონსტრუქციას და მყარ სტრუქტურულ ნიადაგს უმზადებს თავისი იურიდიული ბუნებით, რომელიც მოწონებული და მხარდაჭერილი იყო ემიგრაციაში მყოფი პოლიტიკური ინტელიგენციის მიერ. აქედან გამომდინარე შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ კავკასიის კონფედერაციის აქტები და სამართლებრივი დოკუმენტები სრულიად თავსებადობაშია მიშელ მუსხელის „ფედერალიზმის სტრუქტურის“ მნიშვნელოვან შრომებთან, რომელიც ევროპული ქვეყნების გაერთიანების იდეას მიუძღვნა, და კავკასიის გაერთიანების იდეაც არ იქნებოდა გამონაკლისი, რომელიც მის ცნობილ იურიდიულ კვლევებს დაეყრდნობოდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ამ პერიოდიდან საკმაოდ დიდი დრო გავიდა და კავკასიის ქვეყნების და მათ შორის საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, კავკასიის გაერთიანების იდეამ კიდევ უფრო დიდი ისტორიული და პოლიტიკური მნიშვნელობა შეიძინა, დღევანდელი რუსეთის ხელისუფლებისათვის კავკასიელი ხალხის ერთობა (გაერთიანება) კვლავ საკმაოდ დიდ საფრთხეს წარმოადგენს, ვინაიდან რეგიონში ძალთა გადანაწილების ისტორიული პოლიტიკა (პროცესი) ჯერ კიდევ არ არის დასრულებული.

მეორე თავი

მიხეილ მუსხელიშვილის შრომები ქართულ-აპროპულ ურთიერთობებისა და პარალელების შესახებ

§ 1. სახელმწიფოთა კონფედერაციული და ფედერაციული კავშირი

მიშელ მუსხელი გაზეთ „დამოუკიდებელი საქართველოს“ (N51, 1930 წ; N52, 1930 წ; N56, 1930 წ.) ფურცლებზე აქვეყნებდა თავის კვლევებს სათაურით 1) „სახელმწიფოთა კონფედერაციული და ფედერაციული კავშირი“, 2) „სახელმწიფოთა კონფედერაცია და ფედერაციული სახელმწიფო“, 3) „ფედერალური სახელმწიფო“, სადაც განიხილავს სახელმწიფოთა კონფედერაციულ და ფედერაციულ ურთიერთკავშირს.

მიშელ მუსხელი წერს, რომ უნიტარული სახელმწიფოების რიცხვი მცირდება და ფედერატული პრინციპი თავისი ორგანიზაციის სიცხოველისა და სხვა უპირატესობათა გამო უფრო და უფრო ვრცელდება. ეს პრინციპი არც ისე ახალია, ჯერ კიდევ ძველმა საბერძნეთმა განახორციელა იგი, თუმცა ცოტა განსხვავებულის სახით. მე-18 საუკუნის ბოლოს და მთელი მე-19 საუკუნის განმავლობაში მოიპოვა ფედერაციულმა სახელმწიფომ განსაკუთრებული მნიშვნელობა და მისი განვითარება მთლად არც დამთავრებულა. ფედერატული სახელმწიფოები არსდებიან და კიდევ ბევრი დაარსდება მომავალში. იგი სვამს კითხვას რაშია ფედერალიზმის სიძლიერე? რა და რა ფორმებს იღებს? როგორ ხორციელდება იგი? ფედერაციულ სახელმწიფოს ფართო მნიშვნელობით ჩვენ ეუწოდებთ ყოველ ფედერა-

ციულ კავშირს, რომელიც ღებულობს ორ განსხვავებულ სახეს: 1) სახელმწიფოთა კონფედერაცია (Staaten Bund), სადაც ფედერაციული კავშირი რბილია და სუსტი. 2) ფედერალური სახელმწიფო (Bundesstaat), სადაც ფედერალური კავშირი უფრო მჭიდროა. რა არის სახელმწიფოთა კონფედერაცია? კონფედერაციაა სუვერენულ სახელმწიფოების შეთანხმებული კავშირი, სადაც არსებობს ცენტრალური ხელისუფლება, რომელიც წარმოადგენს იურიდიულ პიროვნებას და აღჭურვილია მუდმივი ორგანოებით. კონფედერაცია არის შეთანხმებული კავშირი სუვერენულ სახელმწიფოების და მის იურიდიულ საფუძველს შეადგენს სახელმწიფოთა შორის დადებული ხელშეკრულება განსაზღვრული მიზნის მისაღწევად. კონფედერაცია არ ქმნის ახალ სახელმწიფოს შემავალ სახელმწიფოთაგან, მას არ ეკუთვნის სუვერენობა, არც აქვს სახელმწიფოს ხასიათი, წევრები (შემავალი სახელმწიფოები) იცავენ თავის სუვერენობას, მაგრამ მათ არ შეუძლიათ ყოველ წამს გამოაცხადონ თავის სუვერენობა კონფედერაციიდან გამოსასვლელად, ვინაიდან თვითოეულმა მათგანმა პატივი უნდა სცეს მოვალეობას, რომელიც თავისუფლად მიიღო თავისთავზე და თუ რომელიმე გავა კონფედერაციიდან, უკანასკნელს უფლება აქვს იარაღით აიძულოს იგი ხელშეკრულება დაიცვას. კონფედერაციის შემავალ სახელმწიფოებს რჩება მათი სუვერენობა, არ არსებობს ერთი ეროვნება, ერთი ქვეშევრდომობა. ცენტრალურ მთავრობას არ შეუძლია რაიმე დამოკიდებულება იქონიოს შემავალ სახელმწიფოების ქვეშევრდომებთან, ამა თუ იმ დადგენილების შესასრულებლად უნდა მიმართოს მონაწილე სახელმწიფოების შუამავლობას, რომელთათვისაც სავალდებულო არაა, ამაშია კონფედერაციის სისუსტე. კონფედერალურ ხელშეკრულებას შეუძლია მეტი უფლება მისცეს ცენტრალურ მართველობას და მას მიანიჭოს დადგენილებათა

შესრულების პირდაპირი ნება. მაგრამ ასეთი მდგომარეობა გამონაკლისს წარმოადგენს და საერთო პრინციპი კი მოითხოვს, რომ ცენტრალური ხელისუფლების ყოველი გადაწყვეტილების შესრულებისათვის საჭიროა შემადგენელ სახელმწიფოების დასტური. ცენტრალური ხელისუფლება მაინც მოსილია უფლებით, რომელიც განსხვავდება ნაწილების უფლებებისაგან, ვინაიდან მას აქვს საკუთარი ნებისყოფა. ამის დამაბტკიცებელია ის, რომ დადგენილება გამოაქვს ამ ცენტრალურ ორგანოს. ამის გამოა რომ იგი აღჭურვილია იურიდიული სახეობით (პიროვნებაა), როგორც საშინაო ისე საგარეო თვალსაზრისით. ცენტრალური ხელისუფლება საზოგადოდ წარმოდგენილია საკანონმდებლო დაწესებულებებით (პარლამენტი), რომელიც შედგება მონაწილე სახელმწიფოების წარმომადგენლებისაგან. უნდა აღინიშნოს, რომ უმეტეს შემთხვევაში ესაა ერთადერთი ორგანო ცენტრალური ხელისუფლებისა. ჩვენ ზევით ვთქვით, რომ ნაწილებს რჩება მათი სუვერენობა და ყოველივე უფლება, რომელიც აქედან გამომდინარეობს. ხოლო უდაოა, რომ ფედერალურ ხელშეკრულებების დადების დროს მათ უარი თქვეს ზოგიერთ თავის უფლებებზე ცენტრალური ხელისუფლების სასარგებლოდ, რათა უკანასკნელმა შეძლოს თავისი მიზნების შესრულება. სამაგიეროდ ისინი დიდ მონაწილეობას იღებენ კონფედერალურ ნებისყოფის შედგენაში, უწინარეს ყოვლისა შემავალი სახელმწიფოები შეადგენენ კონფედერაციის უმთავრეს ორგანოს-საერთო პარლამენტს, ყოველ ნაწილს აქ წარმომადგენლობის თანასწორი რიცხვი ჰყავს და ამ წარმომადგენლებს იმპერატიული მანდატები აქვთ თავიანთ სახელმწიფოებისაგან. შემდეგ მონაწილეობა გამოიხატება ფედერალური ხელშეკრულების რევიზიაში, ხელშეკრულების გადასინჯვა შეიძლება მხოლოდ ყველა წევრების ერთხმად გადაწყვეტილებით. ეს იმას ნიშნავს, რომ ხელშეკრუ-

ლების შეცვლა შეუძლებელი ხდება თითქმის-რაც კონფედერაციის მეორე დიდ უხერხულობას წარმოადგენს. ხმათა უმრავლესობა (ერთხმოსნობა) მოითხოვს ზოგი სხვა მნიშვნელოვანი საკითხის გადაჭრასაც მაგ, ახალი წევრების მიღება და სხვა. ეს გარემოება უეჭველია აბრკოლებს სახელმწიფოს ფუნქციებს. დასასრულს წევრების მონაწილეობა საერთო ნებისყოფაში გამოიხატება იმაში, რომ ცენტრალურ ხელისუფლებას თვითონ არ მოეპოვება აღმასრულებელი ორგანოები და მისი დადგენილება უნდა აღასრულოს შემავალმა სახელმწიფოებმა, უკანასკნელი კი დაერიდებათ ისეთ რისამე შესრულებას, რაც მათ ინტერესებს ეწინააღმდეგება. მაშასადამე ორი რამ ახასიათებს კონფედერაციას: ცენტრალური მმართველობის ორგანიზაციის სიმარტოვე-ხშირად და მხოლოდ პარლამენტი არსებობს, რომელსაც შეზღუდული უფლებები აქვს და სისუსტე ფედერალურ მმართველობის, რაც თითქმის აუცილებელია, ვინაიდან შემადგენელი სახელმწიფოები მეტად უფრთხილდებიან თავის დამოუკიდებლობას და უომობენ ცენტრალურ ხელისუფლებას მარტო იმას, რაც აუცილებლად საჭიროა უკანასკნელი მიზნისთვის (საგარეო საერთო საფრთხის წინააღმდეგ) და როდესაც შემავალი წევრები საკონფედერაციო ხელშეკრულებას დებენ, ყოველთვის იმას ცდილობენ, რომ თავიანთი სუვერენობა განამტკიცონ და არა შეასუსტონ[21].

ამრიგად, მიშელ მუსხელი საუბრობს სახელმწიფოს კონფედერაციის და ფედერაციის, როგორც საერთო სამართლებრივ კავშირზე, ასევე, მათ შორის არსებულ რადიკალურ სამართლებრივ განსხვავებებზე.

§ 2. სახელმწიფოთა კონფედერაცია და ფედერაციული სახელმწიფო

ჩვენ განვიხილეთ კონფედერაციის იურიდიული ბუნება და ორგანიზაცია, ახლა ენახოთ, თუ როგორაა განაწილებული სახელმწიფოებრივი უფლებები ცენტრალურ ხელისუფლებასა და წევრ სახელმწიფოებს შორის. ყურადღება უნდა მივაქციოთ ამ საკითხის ორ მხარეს, პირველია, დამოკიდებულება უცხოელ სახელმწიფოებთან, კონფედერაციის არსებითი დანიშნულება ისაა, რომ მფარველობა გაუწიოს უცხოეთის წინაშე კონფედერალურ სახელმწიფოებს. ამ მიზნისთვის მას უნდა ჰქონდეს საერთაშორისო ხასიათის უფლებები. ხოლო ეს უფლებები აღმასრულებლობითი არაა. საერთაშორისო პიროვნება აქვთ წევრებსაც, ვინაიდან ისინი არიან სახელმწიფოები და მაშასადამე აღჭურვილნი არიან საერთაშორისო უფლებებითაც. როგორ ხდება ამ უფლებების განაწილება? ამაზე ზუსტი პასუხის გაცემა ძნელია, რადგან კონფედერაცია ხელშეკრულებითი კავშირია და ხელშეკრულების ძალით წევრთა უფლებათა შეზღუდვა სხვადასხვანაირია სხვადასხვა კონფედერაციაში. ფაქტი ერთია, რაკი კონფედერაცია არსდება იმისთვის, რომ მფარველობა გაუწიოს წევრებს უცხოეთის წინაშე, მას უნდა მიეცეს აუცილებელი საშუალება ამ მიზნის მისაღწევად. ამ საზოგადო პრინციპით უნდა ეიხელმძღვანელოთ დასახელებული რთული საკითხის გარჩევის დროს. საერთაშორისო უფლებები უმთავრესად სამია: უფლება ომის, უფლება წარმომადგენლობის და უფლება ხელშეკრულების დადების. ომის უფლება ყველაზე უმძიმესია და იგი აუცილებლად უნდა ჰქონდეს მინიჭებული ცენტრალურ ხელისუფლებას, რომელიც უამისოდ თავის საქმეს ვერ შეასრულებდა. მაგრამ ხშირად შემად-

გენელი სახელმწიფოები თავისთვისაც იტოვებენ ამ უფლებას. ასეთი მდგომარეობა იყო შვეიცარიაში 1798-1815 წლებში და შეერთებულ შტატებში 1787 წლამდის. წარმომადგენლობის (ლეგაციის) უფლება ნაკლები მნიშვნელობისაა და იმდენ შეზღუდვას არ იწვევს, უმეტეს შემთხვევაში ბევრი სახელმწიფოები ფლობენ ამ უფლებას, მაგრამ ხშირად ცენტრალური მმართველობის წარმომადგენლობა უკეთაა მოწყობილი და უფრო წინ დგას, ვიდრე ცალკე წევრების წარმომადგენლობა. რაც შეეხება ხელშეკრულებათა უფლებას, არ არსებობს ერთი საზოგადოება ხელშეკრულებისათვის. საერთოდ წევრ სახელმწიფოებს აკრძალული აქვთ ისეთი ხელშეკრულების დადება, რომელიც ეხება კონფედერაციის მთლიანობას და დამოუკიდებლობას. სხვაგვარი ხელშეკრულება, მაგ. ეკონომიკური და საპოლიტიკო თვისების, ცალკე სახელმწიფოებს შეუძლიათ დადონ. ხანდახან საჭიროა დასტური ცენტრალური მმართველობის. ამგვარად, როგორც ვხედავთ არ არსებობს ერთი პასუხი. არაყინ უარყოფს ცენტრის უფლებებს, ხოლო არაა თანხმობა იმის შესახებ, ეს უფლებები მხოლოდ ცენტრალურ ხელისუფლებას ეკუთვნის თუ მასთან ერთად ადგილობრივ მმართველობებსაც. პირველი უმჯობესია, მაგრამ არ უნდა დაევიწყოთ წევრების სუვერენობაც. მეორე მხრივ, როცა დასახელებულ უფლებებით სარგებლობს ცენტრთან ერთად შემადგენელი სახელმწიფოებიც, ეს ასუსტებს კონფედერაციას და ხელს უშლის მიზნის შესრულებაში. მაშასადამე, მოკლედ თვალის გადავლება სახელმწიფოებრივ უფლებათა განაწილების გეჩივნებს, რომ ცენტრალური ხელისუფლების უფლებები მეტად შეზღუდულია, საკანონმდებლო უფლება დატოვებული აქვთ წევრ-სახელმწიფოებს, გარდა ზოგიერთისა, რაც აუცილებლად საჭიროა მთლიანობისთვის მაგ. ფულის, ბაჟების და სხვათა შესახებ. ასევეა აღმასრულებლობის და სასამართლო

დარგში. უფლებრივად არა ითქმის რა იმის წინააღმდეგ, რომ არსებობდეს ფედერალური სასამართლო, ფედერალური ჯარი, ფინანსური ორგანიზაცია. მაგრამ სინამდვილეში ეს ასე არაა, კონფედერაციაში უმეტესად წვერი სახელმწიფოები თავისთვის იტოვებენ სახელმწიფოებრივ უფლებებს და უთმობენ ცენტრალურ ხელისუფლებას უფლებათა მინიმუმს განსაზღვრული მიზნის განსახორციელებლად. ვიდრე დაეასრულებდეთ კონფედერაციის დახასიათებას, უნდა აღენიშნოთ კიდევ კონფედერაციაში შემავალი სახელმწიფოების ორი უფლება: ერთია გაუქმების და მეორე გასვლის უფლება, რაც ძალზე ასუსტებს კონფედერაციის აგებულებას. გაუქმების უფლება მდგომარეობს მსჯავრის დადებაში, როცა კონფლიქტი ხდება ცენტრალურსა და ადგილობრივ მთავრობას შორის. როცა ცენტრი მოიძოქმედებს ისეთ რამეს, რომელიც აღემატება მის ხელშეკრულებით დათმობილ უფლებას, შემავალ სახელმწიფოებს შეუძლიათ არ დაემორჩილონ და გამოაცხადონ, რომ ცენტრის აქტი მისთვის სავალდებულო არაა. გასვლის უფლება ნიშნავს იმას, რომ წევრ სახელმწიფოს შეუძლია გავიდეს კონფედერაციიდან, როდესაც ამას საჭიროდ ჩათვლის. ესაა უკიდურესი განცხადება თავის სუვერენობის. ხელშეკრულებაში ამის მოუხსენებლობა წევრს არ ართმევს გასვლის უფლებას. ზოგიერთი ავტორები, იმასაც კი ამბობენ, რომ ნებაყოფლობითი უარის თქმაც ასეთ უფლებებზე ვერ შებოჭავს სახელმწიფოს, რადგან სუვერენობის, საკუთარი არსებობის დაცვა მისთვის უპირველესი საქმეა. ყოველივე ზემონათქვამი გვიმტკიცებს, რომ კონფედერაცია არაა დამაკმაყოფილებელი ორგანიზაცია, მისთვის ძნელია განახორციელოს მიზანი, რისთვისაც დაარსდა, ესე იგი მოუპოვოს კონფედერალურ სახელმწიფოებს უშიშროება გარეგანი და შინაგანი: ცენტრალური ხელისუფლების საკანონმდებლო უფლებები სუსტია და მტკი-

ცე შედეგებს ვერ მოგვეცემს, მის მუშაობას აბრკოლებს ქიშპობა ცენტრალურსა და ადგილობრივ მმართველობას შორის და თვითონ შემადგენელ სახელმწიფოებისა ერთმანეთთან. კანონების და დადგენილებების შესრულება ხშირად დამოკიდებულია წევრ სახელმწიფოების კეთილ ნებაზე. ამ მოსაზრებათა გამო, ყოველ კონფედერაციას ისე უნდა ვუყუროთ, როგორც გარდამავალ ფორმას, რომელიც შესაძლებელია ხანგრძლივი გამოდგეს. ბოლოს და ბოლოს კონფედერაცია ან უნდა დაიშალოს ან უფრო ხშირი მოვლენაა – უნდა გადაკეთდეს უფრო მჭიდრო კავშირად-ფედერალურ სახელმწიფოდ, რომლის დახასიათებას შევეცდებით შემდეგ წერილში[22].

ამრიგად, ავტორი განიხილავს სახელმწიფოთა კონფედერაციის იურიდიულ ბუნებას და ფედერაციულ სახელმწიფოს რაობას, სადაც განზოგადებულია სახელმწიფოს მართველობის ფორმების, როგორც სუსტი, ასევე ძლიერი მხარეები. მათი შეპირისპირებით ნაჩვენებია სამართლებრივი და ფუნქციური განსხვავებულობა, რაც იგულისხმება, კონფედერაცია სტრუქტურულად იგივეა, რაც ფედერაცია, ოღონდ, ფედერაციისაგან განსხვავებით, კონფედერაციას უფრო სუსტი ცენტრალური ხელისუფლება გააჩნია. კონფედერაცია თვითონ მონაწილეობს საერთაშორისო ურთიერთობებში, როგორც სუბიექტი და აქვს საერთაშორისო სამართალსუბიექტის ნიშნები, მაგრამ შეზღუდული სახით, რასაც ვერ ვიტყვით ფედერალიზმზე.

§ 3. ფედერალური სახელმწიფო

ფედერალურ სახელმწიფოს ორი რამ ახასიათებს. ერთი მხრივ იგი წააგავს უნიტარულ სახელმწიფოს და მეორეს მხრივ წარმოადგენს სხვადასხვა სახელმწიფოების შეერთებას. უპირველს ყოვლისა იგი ერთია საერთაშორისო თვალსაზრისით, უცხოელ სახელმწიფოსათვის ის არსებობს მხოლოდ, როგორც ერთი სახელმწიფო. შემდეგ არის ერთი ქვეშევრდომობა – ფედერალური და ერთი ტერიტორია – ფედერალური. ფედერალური სახელმწიფო უნიტარულია იმიტომ, რომ სუვერენობა ეკუთვნის ცენტრალურ სახელმწიფოს. ფედერალური სახელმწიფო თვითონ საზღვრავს თავის კომპეტენციას და ასევე იმ ერთეულების უფლებებს, რომელთაც შეიცავს. თვითონ წყვეტს, რა შეადგენს მის ხელისუფლებას და რა ეკუთვნის წევრებს. საერთო ინტერესის ფუნქციები ყოველთვის ცენტრალურ მართველობის ხელშია და მხოლოდ ადგილობრივი მნიშვნელობის საქმეებია დატოვებული შემადგენელ ნაწილებისათვის. ცენტრალური სახელმწიფოს სუვერენობის მეორე შედეგი ისაა, რომ ფედერალურ კანონებს შეუძლიათ უარყონ ადგილობრივი კანონები, როცა მათ შორის უთანხმოებაა. უკანასკნელნი ყოველთვის უნდა დაემორჩილონ პირველს. გარდა ამისა, როცა შეტაკება ხდება ფედერალურ-ცენტრალურ მმართველობასა და ადგილობრივ ხელისუფლებას შორის ან ვერ რიგდებიან თვითონ წევრები ერთმანეთს შორის, გადამწყვეტი ხმა ეკუთვნის ფედერალურ მმართველობას. ერთი სიტყვით შემადგენელი ნაწილები ემორჩილებიან ცენტრალურ სახელმწიფოს საკანონმდებლო, ადმინისტრაციულ და სასამართლო სფეროში. ცხადია, რომ ეს გარემოება დიდად სახიფათოა პატარა ერე-

ბისთვის, როცა ისინი ფედერალურად უერთდებიან დიდ ერს. დიდი, უფრო მძლავრი ერი ყოველთვის ჩაგრავს პატარა ერებს ფედერალურ სახელმწიფოში. ამიტომ ფედერალური სახელმწიფო უფრო გამოსადეგია იქ, სადაც ძალთა თანაბრობაა შემავალ ერთა შორის. ფედერაციული თვისება ფედერალური სახელმწიფოსი გამოიხატება იმაში, რომ ნაწილები მონაწილეობას იღებენ ფედერალური ნებისყოფის შედგენაში. ეს მონაწილეობა შეიძლება იყოს პირდაპირი და არაპირდაპირი. პირველი ნაკლებად მნიშვნელოვანია: ესაა მონაწილეობა პარლამენტში, სადაც ყოველი წევრი აგზავნის თავის წარმომადგენლებს. ზოგან ყოველი ერთეული წარმომადგენელთა თანასწორ რიცხვს აგზავნის (აშშ, შვეიცარია), ზოგან კი ეს თანაბრობა დაცული არაა (გერმანია, ავსტრია) უკანასკნელ შემთხვევაში მონაწილეობა პრაქტიკულად განუხორციელებელი რჩება. არაპირდაპირი მონაწილეობა უფრო ძვირფასია. იგი მდგომარეობს იმაში, რომ ფედერალურ სახელმწიფოს კონსტიტუციის შეცვლა შეუძლებელია წევრების თანხმობის გარეშე. ამის მნიშვნელობა ადვილად გასაგები იქნება, თუ გავიხსენებთ, რომ ეს კონსტიტუცია, საზღვრავს ცენტრალურ და ადგილობრივ მმართველობათა ფუნქციებს. ზოგიერთ შემთხვევაში ეს გარანტია არაა მტკიცე, როგორც გერმანიაში, ავსტრიაში და სსრკ-ში იყო. და საზოგადოდ უნდა ითქვას, რომ შემადგენელი ნაწილები მეტად სუსტად არიან შეიარაღებული ცენტრალური სახელმწიფოს წინააღმდეგ და უკანასკნელის უფლებები თანდათან იზრდება წევრების უფლებათა ხარჯზე [23].

მაშასადამე, ზემოხსენებულიდან გამოძვინარებს, რომ ფედერალური სახელმწიფო ეს არის ნაწილობრივ თვითმმართველობის უფლებით აღჭურვილი სახელმწიფოების ან რეგიონების კავშირი, რომელსაც აერთიანებს ცენტრალური

ხელისუფლება. ფედერაციაში შემავალი სახელმწიფოების სუვერენიტეტის სტატუსი ჩვეულებრივ კონსტიტუციურადაა გაფორმებული და მისი შეცვლა შეუძლებელია წევრი სახელმწიფოების თანხმობის გარეშე. ესე იგი წმინდა სამართლებრივი თვალსაზრისით მიშელ მუსხელის აზრით, ფედერაცია არის სახელმწიფო, რომელიც დაყოფილია ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული ავტონომიებად და შეზღუდული უფლებით სახელმწიფოებრივ წარმონაქმნებს წარმოადგენენ, სადაც ფედერაციის სუბიექტებს სეცესიის უფლება არა აქვთ. მიუხედავად იმისა, რომ ფედერაციის სუბიექტებს სუვერენიტეტი არ გააჩნიათ და შეზღუდული თვითმმართველობის პრინციპით სარგებლობენ, სუბიექტებს შეიძლება ჰქონდეთ ისეთი მნიშვნელოვანი სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტები, როგორიცაა პარლამენტი და სასამართლო, რომელიც ძალზე მნიშვნელოვანია თვითმმართველი სუბიექტის სწორად და მიზნობრივი პოლიტიკის წარმართვისათვის.

§ 4. საქართველო და ევროპა

მიხეილ მუსხელიშვილის სტატია „საქართველო და ევროპა“, (რომელიც გამოიცა პარიზში 1952 წელს), გამოქვეყნებულია ნაწილი ფრანგულად ჟურნალ „ბედი ქართლისას“ შემდეგ ნომერში (1953 წლის სექტემბერი №15, გვ.1/3, პარიზი). ნაშრომის ქართულად თარგმნილ ვერსიას ვხდებით ილია ტაბაღუას შრომების კრებულში („საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან“, ტ. II. 1995. გვ.180/82). „საქართველო და ევროპა“ ფრაგმენტულად არის ასევე ლელა სარალიძის („ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“ I(3), 2008, 158/166) და ვაჟა შუბითიძის სტატიებში გამოყენებული, („ევროპეიზაცია და ქართული პოლიტიკური აზროვნება“ 2013. გვ.140/147).

მიხეილ მუსხელიშვილი თავის ნაშრომში წერს, რომ საჭიროა დღესვე ვიფიქროთ იმ ადგილზე, რომელსაც თავისუფალი საქართველო დაიკაევს ხვალინდელ მსოფლიოში, რადგან ანგარიში უნდა გაეწიოს იმას, როცა რუსეთის ჯარებმა დაიპყრეს საქართველო, ვითარება ძირფესვიანად შეიცვალა საერთაშორისო საზოგადოებაში. მეორე მსოფლიო ომმა საბოლოოდ დაასრულა ეროვნულ სახელმწიფოთა დამოუკიდებლობის ეპოქა. მეცნიერებისა და ტექნიკის მიერ მოხდენილმა გრანდიოზულმა პროგრესმა შექმნა ასეთი ვითარება, რომელშიც მხოლოდ დიდ პოლიტიკურ გაერთიანებებს შეუძლიათ არსებობა. აქედან გამომდინარეობს ის ძალისხმევა, რომელიც მეტნაკლებად ყველგან შეიმჩნევა და მიზნად ისახავს ეროვნული სახელმწიფოების შეჯგუფებას ფედერაციის სახით ფართო ასოციაციებად. იმისთვის, რომ ამაში დაერწმუნდეთ, საკმარისია გავიზიაროთ, თუ რა დიდია ფედერა-

ციული მიმზიდველობის იდეა სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში, არაბულ სამყაროში და აღმოსავლეთ ევროპაში.

თუ კი უდაო და დღეს სავალდებულოა აღიარებულ იქნეს, რომ ისეთ დიდ ქვეყნებს, როგორიცაა, გერმანია, საფრანგეთი, იტალია აღარ შეუძლიათ მხოლოდ საკუთარი ძალებით უზრუნველყონ თავიანთი პოლიტიკური დამოუკიდებლობა, მათი ეკონომიკური და სოციალური სტაბილურობა, მაშინ რა უნდა ითქვას ისეთ პატარა ქვეყნებზე, როგორიც საქართველოა? ეს არგუმენტი აქ მით უფრო გადაულახავი დამადასტურებელი ძალაა. რა თქმა უნდა, როგორც დამადასტურებელი შეუძლიათ ამ თვალსაზრისით საწინააღმდეგო მიუთითონ შვეიცარიის მაგალითზე, მით უფრო მაცდუნებელ ანალოგიაზე, როცა ლაპარაკია ქვეყანაზე, რომლის მოსახლეობა დაახლოებით ისეთივეა, როგორც საქართველოსი, რომლის გეოგრაფიული პირობები და პოლიტიკური სიტუაცია, ასევე ერთი შეხედვით, არ გამორიცხავს მსგავსი ანალოგიის არსებობას. შვეიცარიამ არა მარტო შეძლო მთლიანად შეენარჩუნებინა პოლიტიკური დამოუკიდებლობა, არამედ ასევე განსაკუთრებით შეინარჩუნა ეკონომიკური დამოუკიდებლობა, მიუხედავად, მცირე ბაზრისა და უცხოეთზე პირისპირ მჭიდრო დამოკიდებულებისა. რეალურად შვეიცარიის შემთხვევა არ არის დამაჯერებელი. ის აიხსნება განსაკუთრებით XIX საუკუნეში ევროპის სამ დიდ სახელმწიფოს შორის მისი ხელსაყრელი მდებარეობით. სამივე ინტერესებში შედიოდა ამ ქვეყნების სუვერენულობისადმი პატივისცემა. გარდა ამისა, შვეიცარიელი ხალხისათვის დამახასიათებელი იყო დისციპლინა, სოციალური შეგნება, ზომიერება და პრაქტიკული მოქმედება, რაც ხელს უწყობდა ამ ქვეყნის აყვავებას. ჰოლანდია და ბელგია გვაძლევენ დამადასტურებელ საბუთს, მაგრამ საწინააღმდეგო მნიშვნელო-

ბისას, იმის შესახებ, რომ შევიცარული წარმატება განსაკუთრებული ბუნებისაა. შეძლებს კი საქართველო თავის სასარგებლოდ მოუწოდოს თავისთვის ასეთ განსაკუთრებულ პირობებს, რომლებიც მას მისცემენ საშუალებას იქონიოს, შევიცარიის მსგავსად, დამოუკიდებლობა ყოველგვარი გარეშე აგრესიისაგან დაცვით? ამ საკითხზე სამწუხაროდ საქართველოს ისტორია უარყოფით პასუხს იძლევა. და კიდევ ერთი, უფრო მნიშვნელოვანი საკითხი, რუსეთის უზარმაზარი იმპერიის შექმნის შემდეგ, საქართველოს ჰყავს საშიში მეზობელი, რომლისთვის საქართველო ყოველთვის მაცდუნებელი ნადავლი იქნება. როგორ შეუძლია მას გარანტირებული იყოს რუსეთის იმპერიალიზმის საშიშროებისაგან? ამის შემდეგ ქართველი ხალხი იძულებული არჩევანის წინაშეა: ან იგი იძულებული იქნება რუსეთს შეუერთდეს, ან კიდევ კავშირები ექვოს. სიმართლე, რომ ითქვას, მას არა აქვს არჩევანი იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ საქართველო ახლოსაა ევროპასთან და უცხოა რუსეთისათვის. შეგნებული აქვს რა ეს ფაქტი, საქართველო არასოდეს არ დათანხმდება რუსეთთან შეერთებაზე.

რას წარმოადგენს სინამდვილეში ევროპა? ამის განსაზღვრისათვის მივმართოთ მას, ვინც ეჭვს გარეშეა, უკეთ გავიგოთ ევროპული სულისკვეთება, რომელმაც ასევე საუკეთესოდ გამოხატა იგი.

ყველა რასა, ყველა მიწა, რომელიც თანმიმდევრულად იყო რომანიზირებული, გაქრისტიანებული, ექვემდებარება ბერძნული დისციპლინის შეგნებას და აბსოლუტურად ევროპულია. ევროპა, მართლაც არ განისაზღვრება არც გეოგრაფიით, არც რასით, არც ენით, არც ზნე-ჩვეულებებით, არამედ მოსი სულის უტყუარი თვისებებით, სულისა, რომელიც დიდი პო-

ეტის მიერ განსაზღვრული იმ სამი გავლენის მემკვიდრეა, აღნიშნავს ფრანგი პოეტი და მოაზროვნე პოლ ვალერი.

მ. მუსხელიშვილი მიუთითებს, რომ მოსკოვის რუსეთი არ შექმნილა ამ სამი მიმდინარეობის საფუძველზე. იგი არ იცნობს არც საბერძნეთს და არც რომს. იგი X საუკუნეში გაქრისტიანდა, მაშინ, როდესაც ქრისტიანობას ბიზანტიამ თავისი კვალი დაამჩნია უფრო აღმოსავლური, ვიდრე დასავლური. მონღოლთა სამ საუკუნოვან ბატონობას არ შეიძლება არ განემსჭვალა მისი სული აღმოსავლეთით, რომლისგანაც იგი ვერასოდეს ვერ გათავისუფლდება. სწორედ ამიტომაც, რომ რუსეთი ერთდროულად ევროპაც არის და აზიაც და მას ევრაზიას უწოდებენ.

საქართველო ევროპულია, წერს მუსხელიშვილი, ცნობილი არქეოლოგების აზრით, სწორედ აქ იწყება ევროპა. სინამდვილეში – ეს საქართველოდანაა, გვეუბნება ჩვენ ბატონი ვარანიაკი, რომ დაიძრა ემიგრაციის პირველი დიდი ტალღა ევროპისაკენ. მოგვიანებით მჭიდრო ურთიერთობები დამყარდა საქართველოსა და საბერძნეთს შორის. პომპეუსმა საქართველოში რომი შემოიყვანა და უკვე პირველ საუკუნეში საქართველოში ქრისტიანობა შემოიჭრა, რომელმაც მესამე საუკუნის დასაწყისიდან მთელი საქართველო მოიცვა. ამრიგად, დასავლეთის ცივილიზაციის გარიჟრაჟზე საქართველო მასში მონაწილეობდა, და დღეს შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს მზერა ყოველთვის მიმართული იყო დასავლეთისაკენ, სანამ იგი რუსეთმა არ დაიპყრო.

იყო პერიოდი, როდესაც ქართველებმა შეიგნეს, რომ ისინი ევროპას მიეკუთვნებიან.

ევროპა ახლა აკეთებს ამ დასკვნას, ასევე აუცილებელია, რომ ქართველებმა დაამტკიცონ თავიანთი არსებობა ევროპაში და მიაღებინონ საქართველო დასავლეთის ერების ოჯახში.

მხოლოდ ევროპის თავისუფალ და დემოკრატიულ სახელმწიფოთა ორგანიზაციაში გაწევრიანების შემდეგ, შეძლებს ქართველი ერი დაიცვას თავისი ინდივიდუალობა, თავისი კულტურა და თავისი ტრადიციები და თავი დაადწიოს გიგანტურ რუსულ-აზიურ იმპერიაში შთანთქმის საშიშროებას [24].

ამრიგად, ქართულ-ევროპულ ურთიერთობებს საკმაოდ ღრმა ისტორიული ფესვები აქვს და აქედან გამომდინარეობს სწორედაც ჩვენი ისტორიული არჩევანი – მუდმივი და შეუჩერებელი სწრაფვა ევროპისკენ. ჩვენ ევროპელები მაშინ გაეხდით, როდესაც მივიღეთ ქრისტიანობა და გაეხდით ელინისტური სამყაროს ნაწილი, რომაული და ბერძნული ცივილიზაციის თანაზიარი. მაგრამ სამწუხაროდ დღემდე ვერ მოხერხდა ამდენი ხნის მანძილზე საქართველოს ევროპულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბება, რომელსაც აღარ მოუწევდა ბრძოლა და მტკიცება იმისა, თუ რატომაა იგი ევროპული ცივილიზაციის ნაწილი. თუმცა, უნდა აღინიშნოს ის განმაპირობებელი ისტორიული და პოლიტიკურად შემაფერხებელი მიზეზები, რომელიც მდგომარეობდა შემდეგში: საქართველო თავისი რთული გეოგრაფიული მდებარეობით ყოველთვის წარმოადგენდა თავდასხმის ობიექტს მეზობელი ქვეყნებისგან, რადგან იგი მდებარეობდა მსოფლიოს დიდი სავაჭრო გზების გზაჯვარედინზე და იგი საუკუნეების განმავლობაში ასრულებდა ევროპისა და აზიის დამაკავშირებელ ე.წ. „აბრეშუმის გზის“ ფუნქციას. ამას ემატებოდა რუსეთის იმპერიალისტური მიზნები საქართველოსადმი, რომელიც საზრდოობდა ევრაზიული კონცეფციით და რუსეთი საქართველოს არ აძლევდა თავისუფალი ქმედების საშუალებას. ხოლო მეორეს მხრივ, საქართველოს ევროპასთან დასაკავშირებლად ხელს უშლიდნენ ირანი, ოსმალეთი და არაბები. თუმცა ქართველი ერი თავისი თვითშეგნებით ყოველთვის დასავლური ცივილიზაციის ნა-

წილი იყო და ამ კულტურაში თავს გაცილებით კომფორტულად გრძნობდა, ვიდრე აზიურში.

როგორც უკვე განხილული მასალა მოწმობს, მიხეილ მუსხელი მთელი თავისი მოღვაწეობის მანძილზე საქართველოს ევროპასთან კავშირის აუცილებლობაზე საუბრობს. ამასთან ერთად იგი მუდმივად ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ რუსეთთან ურთიერთობა საქართველოსთვის უარყოფითი შედეგის მომტანი იქნება. აქ შესაძლოა მკითხველს გაუჩნდეს კითხვა, რა შედეგი მოიტანა აღნიშნული იდეის პოპულარიზებამ პრაქტიკული თვალსაზრისით? მართალია, მიხეილ მუსხელის პოლიტიკური და საზოგადოებრივი აქტიურობა არ ასახულა საქართველო-დასავლეთის ურთიერთობაზე ინტეგრაციის თვალსაზრისით, თუმცა აქ გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რაც სუფევს იმ პერიოდის მსოფლიოში. პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს, რომ ეს არის ის ქრონოლოგიური მონაკვეთი, როდესაც საბჭოთა ტოტალიტარული სისტემა ჯერ კიდევ ფორმაშია და მისი მმართველი გუნდი მაქსიმალურად ცდილობს, ამ კავშირში გაწვევრიანებული სახელმწიფოების შენარჩუნებას ძალისმიერი მეთოდებით. ამ ფონზე, ბუნებრივია რთული იქნებოდა დასავლეთის მხრიდან განსაკუთრებული აქტიურობა საქართველოსთან მიმართებაში, თუმცა იქიდან გამომდინარე, რომ საქართველოს, როგორც სახელმწიფოს ცნობადობა საკმაოდ დაბალი იყო, მიხეილ მუსხელის თეორიული ხასიათის მსჯელობანი წინგადადგმულ ნაბიჯად გვეჩვენება საქართველო-ევროპის ურთიერთობის და ქართულ-დასავლური ინტეგრაციის გზაზე.

§ 5. რუსეთი არ არის ევროპა

მიხეილ მუსხელიშვილის ნაშრომის ნაწილი თავდაპირველად დაიბეჭდა ფრანგული ჟურნალის „მონდ ნუვოს“ (№89-90, 1955 წ, სათაურით: „საბჭოთა კავშირი და ევროპა“) და შემდგომ ჟურნალ „ბედი ქართლისა“-ს (№20, 1955წ, სათაურით: „რუსეთი არ არის ევროპა“) ფურცლებზე.

მიხეილ მუსხელიშვილი ვერ ურიგდებოდა საბჭოთა კავშირის ოკუპაციას და ზოგადად ღიად აკრიტიკებდა საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკას, მათ შორის საქართველოსთან მიმართებაშიც. ამ თემას მრავალი ნაშრომი მიუძღვნა, როგორც საერთაშორისო ისე ადგილობრივ წამყვან სამეცნიერო ჟურნალ-გაზეთებში, რომელთა ნაწილი ემიგრანტულმა პერიოდულმა გამოცემებმა ნაწილობრივ შემოგვინახეს. მისი ნაშრომებიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია, „რუსეთი არ არის ევროპა“, სადაც ის ხაზს უსვამს რუსეთის ევრაზიულ იდენტობას და მის დამპყრობლურ პოლიტიკურ ხასიათს. იგი ამბობს, რომ საბჭოთა კავშირი, ისევე, როგორც მეფეთა რუსეთი, არ ეკუთვნის დასავლეთს არც პოლიტიკურად და არც სულიერად. მართალია ის დღეს იმყოფება თვით ევროპის შუაგულში, მაგრამ ის მაინც ამით არ იქცევა დასავლეთის ქვეყნად. მის აქ ყოფნას მძიმედ განიცდიან ევროპელები და თვითონაც უცხოვრებენ გრძნობს თავს ამ უცხო მიწაზე. არ არსებობს საერთო საზოგადოება რუსსა და ევროპელს შორის. ძირითადი განსხვავება მათ შორის, რომელიც შექმნა ისტორიამ, უცვლელი რჩება, მიუხედავად გაევროპელების ზოგიერთი სპორადული ცდისა, ის კიდევ მწვავედება და ღრმავდება ბოლშევიზმით: საბჭოთა ადამიანი ყოველდღე უფრო და უფრო მეტად სცილდება თავის მეზობელ ევროპელს. გეოპოლი-

ტიკა და ფსიქოლოგია ერთად მას ანიჭებენ ორიგინალურ ადგილს მსოფლიოში, რომელიც უფრო აზიურია, ვიდრე ევროპული. საბჭოთა კავშირის ფიზიკური სტრუქტურისათვის დამახასიათებელია უდაოდ, მისი ტერიტორიალური სიდიდე, კონტინენტური და ჩაკეტილი ხასიათი. საბჭოთა კავშირს უკავია ერთი მეექვსედი ხმელეთისა. ეს არის ყველაზე დიდი სივრცე, რომელიც იმყოფება ერთი მთავრობის მმართველობის ქვეშ. ეს უზარმაზარი ტერიტორია არის ისევე მთლიანი და ერთფეროვანი, როგორც ევროპა დანაწილებული და მრავალფეროვანი..., ამ სიდიდისა და ერთფეროვნების ხასიათმა იქონია მნიშვნელოვანი გავლენა რუსეთის პოლიტიკურ ბედზე. უდაოა, რომ მან ხელი შეუწყო ავტორიტარულ კონცეფციას და მიდრეკილებას მოსკოვის იმპერიისა. „შეიძლება ითქვას, აღნიშნავს ამის შესახებ ბერდიაევი, რომ რუსეთის ხალხი მსხვერპლია მისი ქვეყნის ტერიტორიის სიდიდისა, რომელსაც ისტორიკოსები ხშირად თვლიან მიზეზად რუსეთის ხელისუფლების მუდმივი დესპოტური ხასიათისა“. ყველაზე მნიშვნელოვანი ამ ისტორიკოსთა შორის, კლიუჩევსკი წერდა: „სახელმწიფო გაიბერა და ხალხი დაიდუპაო“. ეს ფორმულა შეეფერება ბოლშევიკურ რუსეთსაც, სადაც ხალხის ინტერესები ეწირებიან სახელმწიფოს სიძლიერეს და მის ორგანიზაციას [25]. მაგრამ ყველაზე სახიფათო არის ის, რომ ეს უზარმაზარი ქვეყანა იკუმშება თავის სხეულში და შეგნებულად ზურგს აქცევს დასავლეთს. საზღვაო საზღვრები ხელს უწყობენ ამ კარჩაკეტილობას. მართლაც რუსეთს გააჩნია 16.000 კილ. სანაპიროები, კასპიის ზღვის გამოორიცხვით, ეს სანაპიროებიც ეკუთვნიან დახურულ ზღვებს, რომელთა გასავალს ფლობენ უცხო სახელმწიფოები ან და ოკეანეთი, რომელნიც მეტ წილად არიან გაყინული. ბ. პერპილუ ორ სიტყვაში გამოხატავს ამ მდგომარეობას:

„საბჭოთა კავშირი არის ტყვე ხმელეთისაო“ [26]. სწორედ ეს ჩაკეტილობა მისცემს საშუალებას მომავალში მოსკოვის დესპოტებს, უზრუნველყონ რუსეთის იზოლაცია და ის გახადონ თავიანთი პოლიტიკის ერთ მთავარ ფუძედ. მართალია პეტრე დიდმა შეაღო დასავლეთის კარები, მაგრამ მხოლოდ იმისათვის, რომ ესარგებლა და გადმოედო დასავლეთის ტექნიკისა და იდეების მიღწევები რუსეთის სახელმწიფოს განვითარებისათვის. „ევროპა ჩვენ გეჭირდება რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში, შემდეგ კი საჭიროა ზურგის შექცევა-ო. იზოლაცია გახდა სულშემხუთავი, როგორც კი იგრძნო ის რუსეთმა, ცდამ ამ მდგომარეობიდან თავის დასაღწევად მიიღო ორი მიმართულება. პირველი უმიზნებდა შინაგანი არეს დაპყრობას. ჩამწყვედუელნი ხმელეთში, რუსებს სურდათ, თავიანთი ხელისუფლება გაერცელებულიყო საპყრობილის კედლებამდე. ეს ექსპანსია მეფეებმა განახორციელეს ტერიტორიალური დაპყრობითა და აგრარული კოლონიზაციის ფორმით. ამ გზით ისინი შევიდნენ არა მარტო უკრაინაში, არამედ ციმბირშიც. ამნაირად რუსეთი უფრო მჭიდროდ დაუკავშირდა აზიურ კონტინენტს. რუსეთის მიდრეკილება აღმოსავლეთისაკენ ახალი არაა. ის იწყება მე-16 საუკუნის ბოლოს, ირტიშის ბასეინის დაპყრობით ციმბირში. პეტრე დიდის მიერ კამჩატკის ანექსია უხსნის ციმბირს გზას შორეულ აღმოსავლეთ ზღვებისკენ. ნიკოლოზ პირველმა გააფართოვა წყნარი ოკეანის ნაპირები მდინარე ამურის მოსაზღვრე, ჩინეთის მიერ დათმობილ ტერიტორიების დაკავებით. 1860 წელს იაპონიის კარიბჭესთან არსდება სამხედრო ნავსადგური - ვლადივოსტოკი. დაბოლოს, 1881 წელს თურქესტანის დაპყრობით რუსეთი ამყარებს თავის პოლიტიკურ კონტროლს მთელს ევრაზიაზე. 1939 წლის აგვისტოში, შენიშნავს ემ. ბურნამი, მემკვიდრენი რუსეთის იმპერიისა

ფლობდნენ, რასაც გეოპოლიტიკოსები უწოდებენ „დედამიწის გულს“, ანუ „მსოფლიო კუნძულს“..., პირველად ისტორიაში, „გული დედამიწისა“ შეიცავდა მოზრდილ მოსახლეობას, თავისი პოლიტიკური ორგანიზაციითა და მნიშვნელოვანი ინდუსტრიით“ [27]. რევოლუციის შემდეგ ამ მხარის ინდუსტრიალიზაცია საბჭოთა კავშირს აიძულებდა უფრო გარკვეულად დაადგეს აღმოსავლეთის გზას, თავის ეკონომიკური ბაზების იქ გადატანით. „სწორედ ეს არის, წერენ სპეციალისტები აღმოსავლეთის პრობლემათა, უდაოდ ერთი დიდი მოვლენათაგანი ჩვენი საუკუნისა, ერთი ყველაზე დიდი კონცენტრაცია ინდუსტრიისა იქმნება ყველაზე მჭიდროდ დასახლებულ კონტინენტის შუაგულში..., სტრატეგიული შედეგები ამ ევოლუციისა ნათელია. მისი პოლიტიკური შედეგები უკვე ისახებიან და შესაძლებელია ის წარმოადგენს მსოფლიო ისტორიაში გადამწყვეტ გარდატეხასო“. რუსეთი იზოლაციისაგან თავის დასაღწევად, პირს იბრუნებდა ხოლმე დასავლეთისაკენ, შავი ზღვის, ბალტიისა და პოლონეთის მიმართულებით. მთელი დრამა რუსის სულისა ამ დუალიზმშია. ეს ხალხი გაყოფილია ამ ორ მიდრეკილებად. ერთი მიილტვის ღრმად აზიისაკენ, მეორე კი მიისწრაფვის ვიწრო თანამშრომლობისაკენ დასავლეთის მთლიან ცივილიზაციასთან. მე-19 საუკუნეში, დავა სლავიანოფილებსა და დასავლეთის მომხრეთა შორის ნათლად გამომჟღავნდა. სინამდვილეში ეს კონფლიქტი ყოფდა არა მარტო ინტელიგენციას, არამედ თითოეული მისი წევრის გონსაც (ესპარი). „სასარგებლო იქნებოდა რუსეთისათვის, წინასწარმეტყველურად ამბობდა დოსტოევსკი, ერთ ხანს პეტერბურგის დავიწყება და ჩვენი სულის შებრუნება აღმოსავლეთისაკენ..., თუ ჩვენ გვსურს მივდიოთ ორგანიზაციას ჩვენი აზიისა, ჩვენში ვნახავთ დიდ ეროვნულ აღორძინებასო“. ყოველ შემთხვევაში,

საბოლოო ანალიზში, თუ ჩვენ გავითვალისწინებთ ისტორიულ ბედს, უთანხმოება ამ ორ ტენდენციათა შორის შეიძლება იყოს მხოლოდ მოჩვენებითი. რუსი ხალხი გადაიდებს დასავლეთის იდეებს და ტექნიკას მხოლოდ იმისათვის, რომ ჰქონდეს საშუალება თავისი თავის სრულყოფისათვის. უდაოდ, რუსეთის კომუნიზმმა უკეთესად შესძლო ეს სინთეზი, რადგან ის გახდა საშუალებად ეროვნული მისწრაფების განხორციელებისა, ცოდნა მარქსიზმისა, ე.ი. შენაძენისა დასავლეთიდან, საკმარისი არ არის ამის ასახსნელად. თვით მის უნივერსალურ ასპექტშიც მან მიიღო ისეთი დადი, რომლის მიცემაც მისთვის შეეძლო მხოლოდ რუსეთს. კომუნიზმის მესიანური ხასიათი, დაბოლოს არის რუსის ხალხის ღრმა რელიგიური სულის გამოსახვა. ეს მისწრაფება აბსოლუტისაკენ, რომლის შებრუნებული ფორმა იყო ნიჰილიზმი, არის აგრეთვე საშუალება კონტინენტური ჩაკეტილობისაგან თავის დაღწევისა [28].

მაშასადამე, ავტორი საუბრობს რუსეთის არაევროპულობაზე, მის აზიურ, აღმოსავლურ პოლიტიკურ და სულიერ კულტურაზე, რომელიც ძალზედ საინტერესო და არგუმენტირებული ისტორიული დებულებებითაა წარმოდგენილი. იგი ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ რუსეთი არ არის ევროპა და ვერც ვერასოდეს გახდება ევროპის ნაწილი, ვინაიდან ევროპაში ინტეგრაციისათვის მას არც სურვილი და არც ისტორიული ფონი არ გააჩნია.

§ 6. ერთა თვით-გამორკვევის უფლებისათვის

მიხეილ მუსხელიშვილის სტატია „ერთა თვით-გამორკვევის უფლებისათვის“ ნაწილი პირველად გამოქვეყნდა „ბედი ქართლისა“-ს 1954 წლის (№18) ნომერში, ჩვენ მას უცვლელად გთავაზობთ, სადაც ავტორი პირდაპირ იწყებს საუბარს ერთა თვითგამორკვევის პრობლემის შესახებ. ამ უკანასკნელ დროს ბევრი საუბარია ზოგ ემიგრანტულ წრეებში „ერთა თვით-გამორკვევის უფლებისათვის“, – ოდნავ საქმის დაუკვირებლადაც, სულ ადვილად გასაგებია, თუ რად იზიდავს ეს პრინციპი ასე ძლიერ ადამიანთა გონებას. ერთი დიდი ნაწილი ერთა ჯერ კიდევ მონობის სასჯელს განიცდის-განსაკუთრებით მცირე ერები, რომელთა ტერიტორიას სტრატეგიული მნიშვნელობა აქვს, ან და მოეპოვება ეკონომიკური პოტენციალი, ორივე აუცილებელი საჭიროებაა დიდი სახელმწიფოსათვის. ერი, რომელიც მსხვერპლია ასეთი გარემოებებისა, მიისწრაფვის დამოუკიდებლობისაკენ და ერთა თვითგამორკვევის უფლებაში ეძებს საშუალებას მისი განხორციელებისა. მაგრამ აქვს თუ არა ამ პრინციპზე დაყრდნობას რაიმე შედეგი? სხვა სიტყვით, რომ ვთქვათ, რა ღირებულება აქვს ამ პრინციპს საერთაშორისო სამართალში? ეს უკანასკნელი სცნობს თუ არა მის ხასიათს, ვითარცა პოზიტიური კანონისა, რომელსაც შეუძლია დამყარდეს საერთაშორისო იურიდიულ გარიგებაში? თუ იგი უნდა ჩავთვალოთ ერთ იმ პოლიტიკურ მაქსიმთაგან, რომელსაც უფრო ხშირად მარჯვე და მოსაგებ საჭურველად იყენებენ? Georges Scelle განმარტავს ერთა უფლების ფორმულას..., „როგორც განხორციელებას საერთაშორისო საზოგადო სამართალში იმ დემოკრატიული პრინციპებისა, რომელიც არსებობს ში-

ნაგან სამართალში და შეეხება დაწესებულებას, კონტროლს და ხელისუფალთა გადაყენებას“. ამგვარად, ერთა უფლებაა განაერცოს საერთაშორისო საზოგადოებაზე დემოკრატიული მთავრობის მოქმედების წესი. იგი ორ სახესაც კი იღებს: პოზიტიურს და ნეგატიურს. თავისი ნეგატიური სახით იგი ეწინააღმდეგება ყოველგვარ გაცვლას ან დათმობას ტერიტორიისა და ყოველ ანექსიას დაინტერესებული მოსახლეობის თანხმობის გარეშე. პლებისციტით უნდა ცხადჰყოს ხალხმა თავისი არჩევანი პოლიტიკური საზოგადოებისა, რომელშიც ყოფნა მას სურს. პოზიტიურად თვით-გამორკვევის უფლება გამოიხატება იმ შესაძლებლობებით, რომელიც მოეპოვება ყოველ ერს გამოყოფისათვის იმ სახელმწიფოსგან, რომლის ნაწილიც ის არის, რომ დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ გახდეს. ეს არის ის ცნობილი უფლება სეცესიისა (გამოყოფისა), რომელსაც მოითხოვდა აშშ-ში 1861 წელს სამხრეთის შტატები. ამ ორი წარმოჩინებით პრინციპი ერთა თვითგამორკვევისა გვევლინება ერთსა და იმავე დროს, როგორც ცნება წესიერებისა და სამართლიანობისა, და როგორც ფაქტორი ანარქიისა და აფეთქებისა. იგია ცნება წესიერებისა და სამართლიანობისა იმდენად, რამდენადაც აკმაყოფილებს ერთა მოთხოვნილებას თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისა, და იგია, სამაგიეროდ, ფაქტორი ანარქიისა იმდენად, რამდენადაც ჰქმნის კერას განდგომილების, თუ არა აჯანყებისა, სახელმწიფოთა წიაღში. შერიგება ამ პრინციპის ორი ურთი-ერთის საწინააღმდეგო ტენდენციისა შეიძლება მხოლოდ ზე-ეროვნული იურიდიულ განრიგების შექმნით, ზე-სახელმწიფო პარლამენტით და მთავრობით, რომელთაც ექმნება ძალა მიაღებინოს მათი ნება სახელმწიფოებს. ეს იმას ნიშნავს, რომ მანამდე ერთა თვით-გამორკვევის უფლება რჩება წმინდა პოლიტიკურ მაქსიმად, ვინაითგან

დაბრკოლებანი ეკონომიური, სტრატეგიული და დიპლომატიური ძლევამოსილად წინ აღუდგებიან მის აღიარებას საერთაშორისო სამართლის განრიგების მიერ. ერთა თვით-გამორკვევის პრინციპმა ღიად სცადა, რომ იგი ელიარებინა საერთაშორისო სამართალს. პირველი ცდა მოხდა ამისა 1919 წელს. ეს იყო ღვაწლი პრეზიდენტ ვილსონისა. მისი გავლენით ამ პრინციპს უმნიშვნელოვანესი ადგილი დაეთმო ევროპის ტერიტორიალურ რეორგანიზაციაში. ამ უფლების ტექნიკურმა გამოხატულებამ, საერთაშორისო პლებისციტმა, არა ერთხელ გადაწყვიტა ტერიტორიათა საბოლოო ბედი. მაგრამ მაინც არ შეიძლება ითქვას, რომ საერთაშორისო სამართალს 1919 წელს გაეხადოს ეს პრინციპი სამართლის წესად. თვით კუნძულ ოლანდის საქმის გამომრკვევ იურისტთა კომისიის აზრით, (მოხსენება 5 სექტემბერი 1920), ამ პრინციპის აღიარება განსაზღვრული რიცხვის საერთაშორისო ხელშეკრულებებში საკმარისი არ არის, რომ იგი იქნას მიჩნეული, როგორც ერთი პოზიტიური წესთაგანი საერთაშორისო სამართლისა“ და მართლაც მრავალი ანექსია და ნაძალადევი ინკორპორაცია 1919-1939 წლებში მოხდა ისე, რომ სრულიად არაფერი უკითხავთ დაინტერესებული ხალხებისათვის. თითქოს მეორე მსოფლიო ომს უნდა მიეღწია მიზნისათვის, რომელიც ვერ განახორციელა პირველმა. იყო ამისი იმედი. მართლაც პრინციპი აღიარებული იყო მისი ორივე სახით ატლანტის ქარტიის მიერ, 1941 წლის 4 აგვისტოს. შემდეგ იგი კვლავ აღიარეს „განთავისუფლებული ევროპის“ განცხადებაში, იალტაში, 1945 წლის 11 თებერვალს და ბოლოს, ამ მოკლე დროის წინათ, შეერთებულ ერთა საზოგადო ყრილობამ გადაწყვიტა 1952 წელის 5 თებერვალს, ეს პრინციპი შეეტანა ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო პაქტში. ამ პაქტაგან და განცხადებათაგან, რომელნიც გა-

მომდინარეობენ სახელმწიფოთაგან, როგორც საერთაშორისო ინსტანციისაგან, უნდა გამოვიტანოთ თუ არა დასკვნა, რომ ერთა უფლებამ მოიპოვა ჩვენ დროს ღირსება პოზიტიური კანონისა? ასეთი დასკვნის გამომტანი მწარედ მოსტყუედებიან. მართლაც, ერთი მხრივ საერთაშორისო პრაქტიკა კელავ არავითარ ანგარიშს არ უწევს ამ უფლებას, არავითარი მიმართვა თვით-გამორკევეის პრინციპისადმი 1947 წლის 10 თებერვლის ხელშეკრულებაში. თანხმობა შეერთებულ ერთა პოლონეთისა და საბჭოთა მიერ უდაოდ გერმანულ მიწათა ანექსიისა, განგრძობა ბრიტანეთის სუვერენობისა კუნძულ კვიპროსზედ, შთანთქმა ბალტიის სახელმწიფოთა საბჭოთა კავშირის მიერ, ეს რამდენიმე მაგალითია სხვა მრავალთა შორის, იმისა, თუ რაგვარ უპატივოდ ეპყრობიან მთაერობანი (დიდ სახელმწიფოთა) ერთა ნებას და სურვილს. მეორე მხრით, ამ პრინციპს არ მოეპოვება არავითარი ტექნიკური მოკაზმულობა, რომელმაც უნდა შესაძლებელჰყოს მისი ნამდვილი განხორციელება. მართლაც, არ არსებობდა არავითარი საერთაშორისო ინსტანცია, რომლის წინაშეც შესაძლებელი იქნებოდა დაცვა ძალადობით პყრობილ ერთა საქმისა. ამას გარდა, როგორი პირობები უნდა ყოფილიყო კანონის ამოქმედებისა? ბოლოს, როგორ უნდა გაყონ საწინააღმდეგო ინტერესები მპყრობელი სახელმწიფოსი და პყრობილი ერისა? ამ მნიშვნელოვან საკითხებზე ვერთარ პასუხს ვერ ვპოვებთ საერთაშორისო სამართალში. ეჭვი არ არის, მაშასადამე, რომ ერთა თვითგამორკევეის უფლება დღესაც საერთაშორისო სამართლის გარეშე იმყოფება. მწარედ მოსტყუედებიან ის ერნი, რომელნიც მათ იმედს დამოუკიდებლობის მოპოვებისა თვითგამორკევეის უფლებაზე დაამყარებენ. კიდევ უფრო დიდ უგუნურობად ჩაითვლება მიტოვება მათ მიერ დამოუკიდებლობის სტატუსისა და მის

გაცვლა თვითგამორკვევის უფლების აღიარებაზე. ეს ნიშნავს ნანადირევის ხელიდან გაშვებას მისი აჩრდილისათვის. მართალია, ერს საზიზღარი ბატონობისგან განსათავისუფლებლად გარდა აჯანყებისა, მაშინ არ ჰქონდა სხვა საშუალება, როგორც გუშინ არ ჰქონდა, მაგრამ აჯანყება და ძალით მოქმედება კანონიერი ხდება მაშინ, როდესაც საქმე წარმოებს იმ იურიდიული უფლების აღსადგენად, რომელიც ერს უკანონოდ აჰხადეს, ხოლო იგი არ იქმნება აუცილებლად კანონიერი, თუ საქმე წარმოებს, პირიქით, ახალი იურიდიული უფლების მოსაპოვებლად [29,15-16].

როგორც მიხეილ მუსხელიშვილის ნაშრომიდან ირკვევა, იგი აქტიურად იბრძოდა დამონებული პატარა ერების უფლებებისათვის, გამოდიოდა ინიციატივით, რომ დაეთმოს ადგილი (მიღებული იქნას კანონები) საერთაშორისო სამართალში ჩაგრულ და დამონებულ ერების უფლებებს, რათა დავის ან უფლებების შელახვის შემთხვევაში ჰქონდეთ მათ აპელაციის უფლება შესაბამის ინსტანციაში. ავტორი განიხილავს, ასევე, საბჭოთა კავშირის მიერ დამონებულ და ოკუპირებულ ერთა იურიდიულ და სამართლებრივ უფლებებს, „მპყრობელი სახელმწიფოს მიერ პყრობილი ერების“ უფლებების სამართლებრივად დაცვის შესაძლებლობებს”.

§ 7. დამონებული ერთა წარმომადგენლობისათვის

„ბედი ქართლისა“-ს 1957 წლის (№24-45) ნომერში გამოქვეყნებულია, მიშელ მუსხელის ნაწყევტი სტატიიდან „დამონებულ ერთა წარმომადგენლობისათვის“, სადაც განზოგადოებულია წარმომადგენლის მნიშვნელობა და როლი, სამართლებრივი და ფსიქოლოგიური ასპექტები დამონებულ და უფლებაწართმეული ერებისა. ავტორი პირდაპირ შეკითხვით იწყებს: შეუძლია თუ არა დამონებულ და თავისუფლება წართმეულ ერს, ჰყავდეს თავისი წარმომადგენელი? ეს საკითხი მუდამ არსებობდა, მაგრამ დღეს მას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. მართლაც, პატარა ერები არასოდეს არ ყოფილან დაპყრობის ისეთი საფრთხის წინაშე, როგორც დღეს თანამედროვე დიდ იმპერიის ხანაში. აგრეთვე არასოდეს ყოფილა განრიგების ყურადღება მიქცეული პატარა ერთა დაცვისა და დამოუკიდებელი არსებობის უზრუნველყოფისათვის ისე, როგორც დღეს. ამის დამამტკიცებელი ის არის, რომ დამონებული ერები განუწყვეტლივ მოითხოვენ თავიანთ თავისუფლებას და მიზნის მისაღწევად იღებენ ყველა ზომებს: იწვევენ ყრილობებს, აარსებენ საზოგადოებებს, რათა განუწყვეტლივ ამუღავნონ და დაიცვან თავიანთი უფლებები დამოუკიდებლობისათვის, ვინაიდან დიდი იმპერიები ძალაზე დამყარებული, საბოლოოდ განწირული არიან დასანგრევად, აუცილებლად საჭიროა თვით ტყვეობის დროსაც პატარა ერებს ჰყავდეთ თავიანთი წარმომადგენლობა. საუკეთესო ნიმუშს თანამედროვე დამპყრობელი იმპერიისა წარმოადგენს საბჭოთა კავშირი. ამიტომ დიდი მნიშვნელობა ეძლევა მის მიერ დაპყრობილი ერების წარმომადგენლობას. თავისთავად ცხადია, საბჭოთა რუსეთის მიერ დაპყრობილ

ერებს არ შეეძლოთ პეოლოდათ თავიანთი კანონიერი წარმომადგენლობა, რადგან მათ წართმეული ქონდათ საშუალება სურვილების თავისუფლად გამოვლენისა, მაგრამ ეს სურვილები არ ნიშნავს იმას, რომ მათ არავითარი წარმომადგენლობის უფლება არ ჰქონდეთ. თუ საერთაშორისო განრიგება, ერთის მხრივ, ერთა თვითგამორკვევის უფლების განხორციელებაში დახმარებაზე უარს ამბობს, სამაგიეროდ ის გმობს დაპყრობას და მის მიერ შექმნილ ფაქტიურ მდგომარეობას. STATUS QUO ANTE რჩება თავისი ფორმითა და იერიდიული შინაარსით. უფლება, რომელიც რჩება ხელუხლებელი, თუნდაც გაუნადგებელი, იძლევა კანონიერ და გამამართლებელ საფუძველს წარმომადგენლობის შესაქმნელად. მხოლოდ ერთი აუცილებელი პირობით: წარმომადგენლობა უნდა ემყარებოდეს დემოკრატიული კანონიერების პრინციპს. დამონებული ერის შევილებმა, რომლებმაც თავი დაადწიეს დევნას და სარგებლობენ სიტყვის თავისუფლებით, უნდა გამოხატონ ან წარმოადგინონ სწორად და მთლიანად ერის პოლიტიკური პიროვნების ყველა ელემენტები.

პოლიტიკურ ნიადაგზე ერის თავისუფლება გამოიხატება უმთავრესად პოლიტიკურ აზრთა და მიმდინარეობათა სხვა და სხვაობაში და მათ გამომხატველ პარტიათა არსებობაში, მეორე მხრივ, ეს თავისუფლება გამოისახება წარმომადგენლობითი ორგანოების დაარსებით, თავისუფალი არჩევნების ნიადაგზე, რომელსაც მინიჭებული აქვს მანდატი, იმპერსელოს ერის სახელით, ან ერისათვის. ამნაირად, ჩამოყალიბება დამონებული ერის წარმომადგენლობისა, ძნელი არ არის. საჭიროა შექმორება ყველა ყოფილი ორგანოების წარმომადგენელთა: პარლამენტის, მთავრობის და უკლებლივ პოლიტიკური ორგანიზაციებისა. წარმომადგენლობის ხასიათის ვასაძლიერებლად შეიძლება დაემატოს სოციალური

და კულტურული ორგანიზაციები, თუ ასეთები არსებობენ. ასეთ ორგანოს, რომელიც იქმნება ნამდვილი სარკე და გამომსახველი ყველა პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ნიუანსებისა, შეუძლია მოითხოვოს წარმომადგენლობის უფლება თავისუფლებას მოკლებული ერის სუვერენობისა. ხოლო აქ ერთი სიფრთხილეა საჭირო: თუ წარმომადგენლობის შერჩევაში დაშვებულია რაიმე შერჩევა და გამონაკლისი, გამორიცხულია რომელიმე არსებული ორგანიზაცია, მაშინ მცირედენი წინააღმდეგობაც კი საკმარისია, რომ შეილახოს ღირებულება და ძალა ამ ორგანოსი და მისი მოქმედება გამოცხადდეს უზურპაციად. ამნაირად, წარმომადგენლობის სიმტკიცე და მისი ცნობა დამოკიდებულია ერის თავისუფალ მოქალაქეთა ურთიერთ შეთანხმებაზე [30, 23-24].

აგტორი მოუწოდებდა იმდროინდელ პოლიტიკურ ინტელიგენციას, რომ მხარი დაეჭირათ იურიდიულად ემიგრაციაში მყოფ ქართველ ინტელიგენციას ჰყოლოდათ თავიანთი წარმომადგენელი, რუსეთის ოკუპაციის შედეგად უსამშობლოდ დარჩენილ ემიგრანტებს, რათა მოეხდინათ მათი უფლებების და თავისუფლებების საერთაშორისო დონეზე აღდგენა-აღიარება. იგი თვლიდა, რომ ერთიანი ძალისხმევით ქართველი ერი შეძლებდა შელახული და წართმეული უფლებების და თავისუფლებების აღდგენა-შენარჩუნებას, მათ შორის საბჭოთა რუსეთის ოკუპაციის დროს, ეს რომ შეძლო, ჯერ თავად უნდა გაერკვე ადგილობრივ და საერთაშორისო სამართლის პრინციპებში, რათა მოახდინო საკუთარი თავის და შემდგომ ერის იდენტიფიკაცია.

მიხეილ მუსხელიშვილის შრომებიდან ნათლად ჩანს ღრმა პატრიოტიზმი და საქართველოს უსაზღვრო სიყვარული. მისი ცხოვრების ძირითადი ნაწილი მან ქართულ-ევროპული ურთიერთობების დაახლოების ტენდენციებს დაუთმო.

იგი აქტიურად აშუქებდა ქართულ-ევროპულ ურთიერთობების ამსახველ, მათ საერთო ისტორიულ, კულტურულ და პოლიტიკურ კავშირებს და აქტიურ პროპაგანდას ეწეოდა საქართველოს ევროპულ ოჯახში დასაბრუნებლად.

მესამე თავი

მიხეილ მუსხელიშვილის იდეის რეალიზაცია თანამედროვე საქართველოში (პიზალიზერალიზაცია)

ევროკავშირში გასაწევრიანებლად ჯერ კიდევ ბევრი გამოწვევა არსებობს, მაგრამ არც თუ ისე მიუღწევადია და საამისოდ ქმედითი ნაბიჯები უკვე გადადგმულია. ჩვენ ვიმედოვნებთ, რომ ევროპული ერების ოჯახს საქართველოც მალე შეუერთდება. მ. მუსხელიშვილის შემოქმედების მიზანი და ნატვრაც სწორედ ეს იყო, საქართველო ყოფილიყო დემოკრატიული და ევროპული ყაიდის ქვეყანა. მან საამისოდ პარიზში და ბრიუსელში ჩაუყარა საფუძველი ევროპული იდეების დამუშავებას (მათ შორის: ევროპული სამართლის საფუძვლებს (ევროპული კავშირის სამართალს) – ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვას), რომელმაც 1950 წლის 6 აგვისტოს სტრასბურგში, ევროკონფერენციის გახსნის წინა დღეს, ევროპის 8 ქვეყნის 300 ზე მეტმა სტუდენტმა, ევროგაერთიანების მგზნებარე ინიციატორის მიხეილ მუსხელიშვილისა და სამი სხვა მომხრე პროფესორის წინამძღოლობით, საფრანგეთ-გერმანიის სასაზღვრო ინფრასტრუქტურა მოშალა და აღმართა ერთიანი ევროპის დროშა, „ჩვენ მხოლოდ პატარა კოცონი დავანთეთ, დიდი ცეცხლი ეხლა სტრასბურგში უნდა გაჩაღდეს, რომ ევროპული გულეზი აინთოს...“ თქვა მაშინ მ. მუსხელიშვილმა.

დიახ, საქართველო ევროპულია, თავისი კულტურით, ისტორიით, რელიგიით და თავისუფლებისადმი მისწრაფებებით, ამიტომაცაა, რომ ევრო-კავშირის წევრი ქვეყნების მიერ

დროულად მოხდა ამის გაცნობიერება-აღიარება და საქართველოს ვიზალიბერალიზაციის იმპლემენტაცია. ქართველი ემიგრანტის მიხედვით მუსხელიშვილის დეაწლს ამაოდ არ ჩაუვლია, დამოუკიდებლობის აღდგენიდან 25 წლის შემდეგ, საქართველომ გააფორმა ასოცირების ხელშეკრულება და მიიღო ვიზალიბერალიზაცია ევროკავშირიდან, ყოველივე ამას კი რამდენიმე ათეული წლის წინ ჩაეყარა საფუძველი. ვიზალიბერალიზაცია ეს იყო ისტორიული მომენტი საქართველოსთვის და ქართველი ხალხისთვის.

საქართველოსა და ევროკავშირს შორის ურთიერთობები ემყარება პარტნიორობისა და თანამშრომლობის შესახებ შეთანხმებას (PCA), რომელიც ძალაში შევიდა 1999 წლის 1 იელისს. საქართველო-ევროკავშირის ევროპული სამეზობლო პოლიტიკის სამოქმედო გეგმით (ENP), რომელიც 2006 წლის 14 ნოემბერს იქნა მიღებული, განისაზღვრა თანამშრომლობის ურთიერთშეთანხმებული პოლიტიკური პრიორიტეტები. გეგმის ის ნაწილი, რომელიც ეხება სამართლის, თავისუფლებისა და უსაფრთხოების საკითხებს (JFS), ქმნის ამ სფეროში საქართველო-ევროკავშირის თანამშრომლობის მნიშვნელოვან ჩარჩოს. 2009 წლის 7 მაისს პრაღაში გამართულ სამიტზე საფუძველი ჩაეყარა ევროკავშირის „აღმოსავლეთ პარტნიორობის“ ინიციატივას, რომლის შედეგად ხელი მოეწერა ერთობლივ დეკლარაციას. „აღმოსავლეთ პარტნიორობა“ არის ევროკავშირის ქვეყნების და ევროპელი მეზობელი პარტნიორი ქვეყნების ერთობლივი ძალისხმევა რიგი საკითხების მიმართ, რომლის მიზანს წამოადგენს ევროკავშირსა და მეზობელ ქვეყნებს შორის პოლიტიკური დიალოგის გაღრმავება და მჭიდრო ეკონომიკური ინტეგრაცია, ენერგოუსაფრთხოების განმტკიცება და ერებს შორის კონტაქტების განვითარება. „აღმოსავლეთ პარტნიორობა“ თა-

ვისთავად გულისხმობს თანამშრომლობის ორმხრივ და მრავალმხრივ ფორმატებს. მრავალმხრივი ფორმატი მიგრაციასთან დაკავშირებულ საკითხებზე, თანამშრომლობის შემდგომი გაღრმავების დამატებით შესაძლებლობებს იძლევა. საქართველო „აღმოსავლეთ პარტნიორობის“ ფარგლებში ახორციელებს ორმხრივ და მრავალმხრივ ფორმატებს, სადაც სხვა საკითხებთან ერთად წარმოდგენილია რეფორმები მიგრაციასთან დაკავშირებულ სფეროებში [31, 1].

2009 წლის 30 ნოემბერს, საფუძველი ჩაეყარა საქართველოსა და ევროკავშირს შორის „პარტნიორობას მობილურობისთვის“, ევროკავშირის 16 წევრი სახელმწიფოს მონაწილეობით. პარტნიორობის მიზანს წარმოადგენს მხარეთა შორის თანამშრომლობის განმტკიცება შემდეგი მიმართულებებით: ლეგალური მიგრაციის ხელშეწყობა, განვითარებაში მიგრაციის წვლილის მაქსიმიზაცია, არალეგალური იმიგრაციის პრევენცია და მის წინააღმდეგ ბრძოლა, თავშესაფრის პოლიტიკა და საერთაშორისო დაცვა. აღნიშნული პარტნიორობა ითვალისწინებს მიგრაციასთან დაკავშირებულ ისეთ საკითხებზე თანამშრომლობას, როგორიცაა: შრომითი მიგრაცია, რეად მისია, რეინტეგრაცია, დიასპორა, დოკუმენტების უსაფრთხოება, შრომის ბაზარი და პროფესიული კვალიფიკაციის უცხოეთში აღიარების საკითხები და სხვა. იგი ხელს შეუწყობს, აგრეთვე, საქართველოს მოქალაქეებს ლეგალურად დასაქმდნენ უცხოეთში ე.წ. „ცირკულაციური მიგრაციის“ (ცირკულაცია გულისხმობს განმეორებით ლეგალურ მიგრაციას ერთი და იმავე პირის მიერ, ორ ან მეტ ქვეყანას შორის) საშუალებით. საქართველოს მთავრობამ პრიორიტეტად აქცია ევროკავშირის ქვეყნებთან ცირკულაციური მიგრაციის მეთოდის გამოყენებით აქტიურად ითანამშრომლოს მათთან და აღნიშნული ინიციატივა განავითა-

როს ორმხრივი თანამშრომლობის ფარგლებში. თუმცა უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ცირკულარული მიგრაცია ხელს უწყობს ქვეყნიდან ინტელექტუალური რესურსის გადინებას და მათი ადგილზე არაეფექტიანად გამოყენების თავიდან აცილების შესაძლებლობას, რაც ბუნებრივი პროცესია პროექტის ეფექტიანად განხორციელებისას. ამიტომ ქვეყანამ უნდა ითანამშრომლოს ევროკავშირის 2011 წლის ინიციატივის „გლობალური მიდგომა მიგრაციის და მობილურობის შესახებ“ ფარგლებში, რომელიც გულისხმობს: ლეგალური მიგრაციის მართვის გაუმჯობესებას და მობილურობის ხელშეწყობას, ლეგალური და არალეგალური მიგრაციის პრევენციას და მის შემცირებას. ევროკავშირის მიერ შემუშავებული სავიზო რეჟიმის ლიბერალიზაციის სამოქმედო გეგმა წარმოადგენდა საქართველო-ევროკავშირის შორის სავიზო დიალოგის წარმართვის ძირითად და მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს, რომლის მიზანი იყო, განესაზღვრა საქართველოს მიერ განსახორციელებელი ღონისძიებები და ის ძირითადი ფუნქცია-მოვალეობები, რომელიც უნდა შეესრულებინა გონივრულად გაწერილი გეგმის ფარგლებში. სამოქმედო გეგმა შეესაბამება საქართველოს ამჟამინდელ მდგომარეობას და დიალოგის ფარგლებში მოიცავს 4 ბლოკს, (რომელიც გულისხმობს შემდეგს: დოკუმენტების უსაფრთხოებას; საზღვრის ინტეგრირებულ მართვას, მიგრაციის მენეჯმენტს, თავშესაფრის პოლიტიკას; საზოგადოებრივ წესრიგს და უსაფრთხოებას; საგარეო ურთიერთობებს და ადამიანის ძირითად უფლებებს) და ორ ფაზას (საკანონმდებლო და პოლიტიკური ჩარჩო და ეფექტიანი იმპლემენტაცია). თითოეული ბლოკის ფარგლებში მიღწეულ შედეგებს შემდგომი ნაბიჯებისთვის განსაზღვრავდნენ ევროკავშირის საგანგებო შემფასებელი მისიები, რომლებიც შესაბამისი ანგარიშების

საფუძველზე იძლეოდნენ გარკვეული სახის რეკომენდაციებს. საქართველოში აღნიშნული მისიების 22 ვიზიტი განხორციელდა და 4 ანგარიში მომზადდა მიღწეული შედეგების შესახებ, რომლის საფუძველზეც საქართველომ 2014 წელს სამოქმედო გეგმის პირველი ფაზა დახურა, ხოლო 2015 წელს კი მეორე, რაც საფუძველი გახდა ევროკავშირის საბჭოს 2016 წლის 9 მარტის რეგულაციაში ცვლილებების შესახებ, აღნიშნული ცვლილება მიზნად ისახავდა ევროკავშირის (შენგენის) ქვეყნებში მოკლევადიან უვიზო მიმოსვლის რეჟიმის შემოღებას [31, 2-5]. სუპრანაციონალურ ინსტიტუტებში ერთ წლიანი განხილვების შემდეგ, ევროპის პარლამენტმა საქართველოს მოქალაქეებისათვის 2017 წლის 2 თებერვალს 553 ხმით 66-ის წინააღმდეგ (28 დეპუტატმა თავი შეიკავა) მხარი დაუჭირა სავიზო რეჟიმის გაუქმებას. ამავე წლის პირველ მარტს განახლებულ რეგულაციას უკვე ხელი მოეწერა ევროპარლამენტის პრეზიდენტისა და ევროკავშირის საბჭოს თავმჯდომარე ქვეყნის წარმომადგენლის მიერ, რის შემდეგაც მიღებული რეგულაცია გამოქვეყნდა ჟურნალში.

საქართველოსთვის უვიზო მიმოსვლის შემოღება დაფუძნებულია ჩვენს მიერ ლიბერალიზაციის სამოქმედო გეგმის (VLAP-Visa Liberalisation Action Plan) შესრულებით და გულისხმობს მოგზაურობას ყოველ 6 თვეში 3 თვე ანუ 90 დღე, ევროკავშირის 22 წევრ, 4 არაწევრ (ისლანდია, ლიხტენშტეინი, ნორვეგია და შვეიცარია) და შენგენის 4 კანდიდატ (ბულგარეთი, კვიპროსი, რუმინეთი და ხორვატია) ქვეყანაში (გამონაკლის წარმოადგენენ ევროკავშირის ორი წევრი ქვეყანა დიდი ბრიტანეთი და ირლანდია). იგი ძალაში 2017 წლის 28 მარტს შევიდა. საქართველოს მაშინდელი პრემიერ-მინისტრი გიორგი კვირიკაშვილი წარჩინებულ სტუდენტებ-

თან და პროფესორ-მასწავლებლებთან ერთად სიმბოლური ვიზიტით, უვიზოდ ჯერ ათენში, შემდგომ კი ბრიუსელში გაემგზავრა. ამით კიდევ ერთხელ ხაზი გაუსვა მის ისტორიული და პოლიტიკურ მნიშვნელობას ადგილობრივ და საერთაშორისო ასპარეზზე. ეს ნიშნავს ქართველი ხალხის დაბრუნებას თავის პირვანდელ სამშობლო-ევროპაში, რომელიც სულ მუდამ ისწრაფოდა და იბრძოდა ამისათვის, განაცხადა თავის ინტერვიუში პრემიერმა [32].

საქართველოს მსგავსად უვიზო მიმოსვლის უფლება მიიღეს ასპირანტმა ქვეყნებმა 2009 წლის ნოემბერში – დასაქმებულ ბალკანეთის ქვეყნებმა – იუგოსლავიის ყოფილმა რესპუბლიკამ მაკედონიამ, ჩერნოგორიამ და სერბეთმა. 2010 წლის მაისში კი ბოსნია-ჰერცეგოვინამ და ალბანეთმა, ხოლო 2014 წლის აპრილში – მოლდოვამ.

ვიზალიბერალიზაციას წინ უსწრებდა ასოცირების ხელშეკრულება, გარკვეული ორმხრივი ვალდებულებებით. ხელშეკრულებას 2014 წლის ზაფხულში მოეწერა ხელი.

ვიზალიბერალიზაცია არ ნიშნავს ევროკავშირის ქვეყნების ტერიტორიაზე ხანგრძლივი ცხოვრების ან მუშაობის უფლების მიღებას, არამედ – ნებისმიერი 180 დღის განმავლობაში 90 დღე მოგზაურობას.

საქართველოსათვის ევროკავშირის ქვეყნებში უვიზოდ მიმოსვლამ შესაძლოა მოიტანოს როგორც დადებითი, ასევე, უარყოფითი შედეგები. ორივე მათგანი, ბუნებრივია, გამომდინარეობს ვიზალიბერალიზაციის რაობიდან, რომელიც ლოგიკურად შეიძლება ასე დაეაღაგოთ:

- ევროკავშირის ქვეყნებში თავისუფლად გადაადგილება გამოიწვევს ბიუროკრატიული წესების მოხსნას საზღვრის გადაკვეთისას;
- საქართველოს ევროპასთან დაახლოება ხელს შე-

უწყობს და დააჩქარებს ევროინტეგრაციულ პროცესებს საქართველოს სასარგებლოდ;

- ეკონომიკური სარგებლის მიღებას, რომელიც გულისხმობს ზოგადად საქართველოს ეკონომიკური ბაზრის მიერთებას ევროპის მსხვილ და კონკურენტულ ბაზართან;
- ოკუპირებულ ტერიტორიაზე აფხაზი და ოსი მოსახლეობისათვის საქართველოს პასპორტების შეთავაზება მოახდენს აფხაზეთის და ცხინვალის რეგიონის საქართველოსთან გამწვავებული ურთიერთობის საბოლოოდ დეესკალაციას;
- პოლიტიკური, კულტურული და სოციალური პრობლემების გაუმჯობესება გამოიწვევს ევროპულ სტანდარტებთან დაახლოებას;

რაც შეეხება უარყოფით შედეგებს, შეიძლება შემდეგნაირად მოვახდინოთ მისი მოკლედ ფორმულირება:

- საზღვრების გახსნამ მთელი ევროპის მასშტაბით შესაძლოა გამოიწვიოს დემოგრაფიული პრობლემა და მიგრაციის ხარჯზე ადგილობრივი ქართველი მოსახლეობის შემცირება.
- მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი დაუსაქმებელია და საარსებო მინიმუმის მოსაპოვებლად მიგრაციული პროცესები გაიზრდება ევროპაში არსებული მაღალი ანაზღაურების გამო.
- გამოიწვევს პროფესიონალი და ნიჭიერი კადრების გადინებას უცხოეთში არსებული მეტი შესაძლებლობისა და მაღალი ანაზღაურების გამო, ვიდრე ეს საქართველოში ნებისმიერი მაღალი რანგის საჯარო მოსამსახურეს გააჩნია, შესაბამისად, ყოველგვარი ბიუროკრატიული წესების გავლისა და ზედ-

მეტი შეზღუდვების გარეშე მოხდება პროფესიონალი კადრების უცხოეთში გადინება.

- ვიზალიბერალიზაცია გულისხმობს უცხოელი ლტოლვილების მიღების ვალდებულებას, ხოლო ისეთ პირობებში, როდესაც ქვეყანას საკუთარი ლტოლვილები საკმაო რაოდენობით გააჩნია, ვფიქრობთ, გაუჭირდება კონფლიქტური რეგიონებიდან დამატებით მათი მიღება.

საქართველოს ევროკავშირთან ვიზალიბერალიზაციის შეჩერების მთავარი აქტორი ევროკომისიაა, იგი უწევს კონტროლს და მონიტორინგს აღნიშნულ თანამშრომლობას. საქართველოში წარმატებით განხორციელებული რეფორმათა ციკლი და ასოცირების ხელშეკრულებაზე ხელმოწერა გახდა ვიზალიბერალიზაციის მიღების წინაპირობა, რამაც გაზარდა საქართველოს ევროპულ ოჯახში დაბრუნებისა და ევროპულ ფასეულობებთან და ღირებულებებთან დაახლოების შანსი, რომლისკენაც საუკუნეების მანძილზე მივისწრაფოდით. ამიტომ საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ერთობლივი ძალისხმევა კოორდინირებულად მუშაობას მოითხოვს, რათა თავიდან იქნას აცილებული მოსალოდნელი ექსცესები „ვიზალიბერალიზაციის შეჩერების მექანიზმის“ ამოქმედებით, რომელიც ამოქმედდება იმ შემთხვევაში, თუკი:

- მოხდა რეადმისია, ანუ ქვეყანაში 90-დღიანი ყოფნის ვადის გადაცილების შემთხვევაში, შენგენის ქვეყნის ტერიტორიაზე პირის ყოფნა ჩაითელება არალეგალურად. ასეთი პირი მოძებნილი იქნება ორივე მხარის მიერ და პოვნის შემთხვევაში მოხდება მისი საქართველოში დაბრუნება. ამასთან ერთად, ასეთ შემთხვევაში მოქალაქეს შეეზღუდება შენგენის ტერიტორიაზე შესვლა 5 წლამდე ვადით, ხოლო აღ-

ტერნაცივის სახით შესაძლოა გამოყენებულ იქნას ადმინისტრაციული ჯარიმა 3000 ევრომდე ოდენობით, გადაუხდელობის შემთხვევაში კანონდამრღვევს აეკრძალება შესვლა შესაბამის ან ზოგადად შენგენის ტერიტორიაზე, ან უარეს შემთხვევაში, მოხდება მისი გონივრული ვადით დეპორტაცია. საქართველოს თითოეულმა მოქალაქემ უნდა გააცნობიეროს არსებული პასუხისმგებლობა, რომ ასეთ ქმედებებს არ მიეცეს მასიური ხასიათი, რაც საქართველოსა და ევროკავშირის ურთიერთობებზე ნეგატიურად აისახება.

- ძალზე გაიზარდა არალეგალურად დარჩენილთა რაოდენობა;
- მასპინძელი ქვეყნის საზოგადოებას შეექმნა საფრთხე მათ მიერ საზოგადოებრივი წესრიგის დარღვევის ნებისმიერი სახის ღონისძიებებში მონაწილეობის მიღებით, ანდა კრიმინალურ ქმედებების გამოვლენით;
- თუკი შესამჩნევად გაიზარდება დეპორტირებული მოსახლეობის რაოდენობა;

მიგრაციული ნაკადების წარმოშობა და მასთან დაკავშირებული გლობალური პოლიტიკის საკითხები თავისთავად სცდება ერთი სახელმწიფოს კომპეტენციის საზღვრებს, რომლის შედეგადაც მიგრაციული პოლიტიკის ეფექტურად განხორციელებისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება საერთაშორისო ორმხრივი, გლობალური თუ რეგიონული თანამშრომლობის ფორმატში აქტიურ მონაწილეობას. მიგრაციული პროცესები დიდ გავლენას ახდენენ სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარების დონეზე, ეს იქნება ეროვნულ, რეგიონული თუ სხვადასხვა სფეროში (მაგალითად, ბიზნესი,

კულტურა და განათლება), მისი დადებითი ეფექტების გამოყენებისთვის სპეციფიკური სახელმწიფო პროგრამების და პოლიტიკის შემუშავება საერთაშორისო დონეზე. სულ უფრო აქტუალური ხდება მიგრაციული პროცესების მართვის საკანონმდებლო და ინსტიტუციური სივრცის შექმნა. საქართველოში მიგრაციის მართვის ინსტიტუციონალიზაცია 2010 წლიდან დაიწყო, როდესაც მიგრაციის პოლიტიკის კოორდინაციის მიზნით, საქართველოს მთავრობის დადგენილებით, შეიქმნა მიგრაციის საკითხთა სამთავრობო კომისია. კომისია არის საქართველოს მთავრობის სათათბირო ორგანო, რომელიც მსჯელობს და გადაწყვეტილებებს იღებს მიგრაციის მართვასთან დაკავშირებით სხვადასხვა მნიშვნელოვან საკითხებზე. დღეისთვის იგი 13 სახელმწიფო უწყებას აერთიანებს, მას ხელმძღვანელობს იუსტიციის სამინისტრო, ხოლო თანათამაშალომარეს შინაგან საქმეთა სამინისტრო წარმოადგენს. კომისია შეიმუშავებს და წარმოადგენს მიგრაციასთან დაკავშირებული საკითხების ძირითად პლატფორმას და სხვადასხვა უწყებებში გადანაწილებული ფუნქციის კოორდინირების ეფექტიან ინსტრუმენტს, რომელიც უზრუნველყოფს ქვეყნის ევროკავშირთან კიდევ უფრო დაახლოებას და ხელს შეუწყობს სხვადასხვა რელიგიური, კულტურული და ეთნიკური ჯგუფების მშვიდობიან თანაცხოვრებას, იმიგრანტთა უფლებების დაცვას და საზოგადოებაში წარმატებულ ინტეგრაციას, დაბრუნებული მიგრანტების რეინტეგრაციას, მიგრაციის დადებითი ეკონომიკური და დემოგრაფიული ასპექტების გამოყენებას ქვეყნის განვითარებისათვის და გაზრდის საქართველოს მოქალაქეების ლეგალური მიგრაციის შესაძლებლობებს [33, 3-9]. არსებული სიტუაციიდან გამომდინარე იზრუნებს და დადებითად გადაჭრის ქართული ემიგრაციის წინაშე მდგარ ისეთ სამ ძირი-

თად პრობლემურ საკითხს, როგორიცაა: ა) პოტენციურ და ფაქტობრივ ემიგრანტთა ცნობიერების ამაღლებით და ლეგალური მიგრაციის შესაძლებლობების გაფართოვებით, საქართველოს მოქალაქეების უცხო ქვეყანაში უკანონოდ ყოფნის შემთხვევების შემცირება; ბ) საზღვარგარეთ ლეგალურად და არალეგალურად მყოფი ემიგრანტების უფლებების პროაქტიული დაცვა და თვითმყოფადობის შენარჩუნება, გასაკუთრებით იმ ქვეყნებში, სადაც ქართველები კომპაქტურად არიან ჩასახლებულნი. გ) ემიგრაციული ნაკადების უკუთესი აღრიცხვისა და შესწავლისათვის არსებული საშუალებების დახვეწა [33, 17]. ემიგრაციის მნიშვნელოვან გამოწვევებთან დაკავშირებით მიგრაციის სამთავრობო კომისიამ 2015 წლის ბოლოს შექმნა 2016-2020 წწ. მიგრაციის სტრატეგია, რომელიც საქართველოსთვის წამოადგენს პირველ (რითი მესამე) სტრატეგიულ დოკუმენტს, სადაც მიგრაციის პოლიტიკის განვითარების საფუძველზე ხდება სახელმწიფო მიგრაციული პოლიტიკის და პროგრამების კონსოლიდაცია და კოორდინაცია. აღნიშნული დოკუმენტი აწესრიგებს და არეგულირებს ემიგრაციის და მიგრაციის წინაშე არსებულ გამოწვევებს და გზას უხსნის საქართველოს ევროკავშირში საბოლოოდ ინტეგრაციას.

ევროკავშირის ასოცირების და მიგრაციის პოლიტიკის ევროპულ ნორმებთან მიახლოების პროცესი არ სრულდება ევროკავშირთან უფიზო მიმოსვლის მიღების შემდეგ. უფიზო მიმოსვლის შენარჩუნების და ევროკავშირთან ინტეგრაციის პროცესის გაღრმავებისთვის მნიშვნელოვანია, რომ დაწესებული რეფორმები გაგრძელდეს და გაღრმავდეს. ამისთვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მიგრაციის მართვაში ჩართული სახელმწიფო უწყებების საერთაშორისო პროცესებში აქტიურ მონაწილეობას, ორმხრივი და მრავალმხრივი თანამ-

შრომლობის ფორმატების განვითარებას და პარტნიორ ქვეყნებთან და ორგანიზაციებთან თანამშრომლობის გაგრძელებას, ნათქვამია დოკუმენტში [33, 67].

ამრიგად, ვიზალიბერალიზაცია წარმოადგენს საქართველოსა და ევროკავშირს შორის აღმოსავლეთ პარტნიორობის ფარგლებში გათვალისწინებულ ურთიერთობათა საბოლოო შედეგებს, სადაც საბოლოო მიზანი მიღწეულია. საქართველოს ევროკავშირთან უვიზო მიმოსვლა ეს არის კიდევ ერთი წინ გადადგმული ნაბიჯი საქართველოსთვის თავის ევროპულ ოჯახში საბოლოოდ ინტეგრაციისა. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს ევროკავშირში გაწევრიანება აქტიურად ჯერ არ განიხილება, საქართველო მაინც მიმზიდველი რჩება ევროპისათვის (ნაკისრი ვალდებულებების ჯეროვნად შესრულებისათვის), მთავარია საქართველომ არ შეაჩეროს დინამიური პოლიტიკა და პრაქტიკული წინადადებების განხილვა ორმხრივ ურთიერთობებში ევროკავშირში ასოცირების ან სრული წევრობაზე გადასასვლელად. ამისთვის საქართველოს მთავრობამ ყურადღება უნდა გაამახვილოს სამ მთავარ ასპექტზე: ქვეყნის მდგრადი დემოკრატიულობის პროცესების შეუქცევადობაზე და კანონის უზენაესობაზე, ეკონომიკურ ინტეგრაციაზე და ქვეყნის სამხედრო და თავდაცვით საკითხებზე, რომელიც გულისხმობს: ქვეყანაში უზრუნველყოფილი უნდა იყოს მდგრადი დემოკრატიული განვითარება, რომლის გარეშეც ევროინტეგრაცია წარმოუდგენელია. საქართველოს მთავრობამ არ უნდა შეცვალოს პოლიტიკური კურსი და მაქსიმალურად ხელი შეუწყოს დემოკრატიულ პროცესებს ქვეყნის შიგნით და მოახდინოს საზოგადოების მობილიზება, რათა არ მოდუნდეს ევროკავშირში გასაწევრიანებლად ყურადღება და მისწრაფება. ამას ემატება ქვეყანაში არსებული მთავარი შიდაპოლიტიკური ვითარება, რომლის გადაწყვეტა მეტ-

ნაკლებად მოქცეულია საქართველოს მთავრობის პასუხისმგებლობის ქვეშ და შეუძლია საქართველოს ევროპაში ინტეგრაციის შეფერხება ან მისი შეჩერება. ესენია: საქართველოს დემოკრატიული განვითარების შენარჩუნება და მოსახლეობაში სკეპტიკური დამოკიდებულების ზრდის ტენდენციების შემცირება ევროკავშირისადმი. ვიზალიბერალიზაციის სახით საქართველომ ევროკავშირში ინტეგრაციის ისეთ დონეს მიაღწია, რომლის შემდეგაც ევროკავშირს საქართველოში დემოკრატიის ნორმების უმნიშვნელო დარღვევაზე თვალის დახუჭვა გაუჭირდება. გარდა ამისა, დემოკრატიულ კონსოლიდაციას ართულებს ის ფაქტიც, რომ 2017 წელს საქართველომ ევროკავშირისაგან ამ დროისთვის მოსალოდნელი ყველა შეთავაზება მიიღო და აქედან გამომდინარე, ახალი სტიმულის მომცემი რაიმე ინიციატივები ჯერჯერობით აღარ ჩანს, რომელიც საქართველოს მთავრობას საერთაშორისო დემოკრატიული ნორმების დაცვისაკენ უბიძგებდა. აქედან გამომდინარე, შესაძლებელია ითქვას, რომ დემოკრატიზაციისა და ევროპეიზაციის პროცესი ერთმანეთისაგან აბსოლუტურად განუყოფელია. დემოკრატიის გარეშე ინტეგრაციის პროცესში პროგრესი წარმოუდგენელია. ქართული პოლიტიკური ისტებლიშმენტი არ არის მზად იმისთვის, რომ გარეშე სტიმულებისა და წნეხის გარეშე მიეცეს დემოკრატიული პროცესების დინამიურ დინებას. აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ევროკავშირთან აღმოსავლეთ პარტნიორობის თანამშრომლობით გათვალისწინებული ყველა მიზანი მიღწეულია, ხოლო ახალი გეგმები კი ჯერ არ არის დასახული. თუმცა, თავისი შინაარსიდან გამომდინარე, ვიზალიბერალიზაცია არ გულისხმობს საქართველოს ევროპის ეკონომიკურ ზონაში ინტეგრაციას, ამ ეტაპზე საქართველოს ჩართვა მომგებიანი ვერ იქნება. საგარეო ვაჭრობის ლიბერალური პოლი-

ტიკის გამო, საქართველომ თავი უნდა შეიკავოს საგარეო ვაჭრობის შემზღუდველი ხელშეკრულებების ხელმოწერისა და იმპლიმენტაციისაგან, რაც ეფიქრობთ გადასახედია, (მაგ. ევროკავშირის საბაუო კავშირი) და ორმხრივი მოლაპარაკებების საფუძველზე შეეცადოს მოიძიოს სხვა ალტერნატიული გზები ეკონომიკური კავშირებისათვის, რათა მოხდეს დროული და მიზნობრივი ეკონომიკური ინტეგრაცია.

რაც შეეხება სამხედრო რესურსს და უსაფრთხოებას, საქართველომ არ უნდა შეაჩეროს ნატოში ინტეგრაციის მისწრაფება და აქტიურად ითანამშრომლოს ევროპის თავდაცვით სააგენტოებთან და ყველა სამხედრო ინსტიტუციურ წარმომადგენლობასთან, რომელიც კარს გაუღებს და დაეხმარება დინამიური სამხედრო და თავდაცვითი პოლიტიკის გატარებაში.

დღევანდელი ვიზალიბერალიზაციის მიღება ერთგვარად წარმოადგენს მიხეილ მუსხელიშვილის იმ ოთხ ძირითად კონცეფციას ევროგაერთიანებისა, რომლისთვისაც იგი იბრძოდა, აღნიშნული კონცეფცია მაშინვე გულისხმობდა: ევროპული ქვეყნების გაერთიანებას (ევროპული კავშირი, კონფედერაცია), ევროპის საერთო ბაზრის შექმნას, ევროპის ქვეყნებს შორის საზღვრების მოშლას, ევროპის ერთიანი განათლების სისტემის შექმნას და ჰარმონიზაციას. აქედან ბოლო ორ კონცეფციაში საქართველო უკვე აქტიურად მონაწილეობს ხოლო დანარჩენი კი კვლავ რჩება ქვეყნის მთავარ გამოწვევად. ვიმედოვნებთ, რომ წარმატებული ღონისძიებების გატარებით საქართველო მალე შეუერთდება ევროპის საერთო ბაზარს და ამავდროულად მოხდება მისი საბოლოოდ დაბრუნება ევროპულ ოჯახში.

მეოთხე თავი

ალექსანდრე ნიკურაძე და ევროპოლოგიური კვლევები

§ 1. ალექსანდრე ნიკურაძის ცხოვრება და მოღვაწეობა

მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე, ფიზიკოსი, მათემატიკოსი, ისტორიკოსი, გეოპოლიტიკოსი, არქეოლოგი, არქიტექტორი, პირველი ქართველი ევროპოლოგი, ევროპული და ევროინტეგრაციული იდეების სამჭედლოს „კონტინენტალური ევროპის კვლევა-ძიების ინსტიტუტის“ დამაარსებელი და ხელმძღვანელი გერმანიაში, ელექტრონებისა და იონების კვლევა-ძიების ინსტიტუტის პირველი დამფუძნებელი ევროპაში, ბერლინის უნივერსიტეტის პროფესორი ალექსანდრე ნიკურაძე¹ დაიბადა 1901 წლის 10 ნოემბერს, ქალაქ სამტრედიაში.

ალექსანდრე ნიკურაძე
ახალგაზრდობაში

ალექსანდრე ნიკურაძე

¹ ალექსანდრე ნიკურაძის ფსევდონიმია პროფ. დრ. ალექსანდრე სანდერსი.

პროფესორ მიხაკო წერეთლის დაბადებიდან 80 წლისთავს ულოცავენ დოქტორი ნიკო ნაკაშიძე (მარჯვნიდან პირველი) და პროფესორი ალექსანდრე ნიკურაძე (მარჯვნიდან მესამე), მიუნხენი 1959 წელი.

მამა, პროფესიით ინჟინერი ილია პავლეს ძე ნიკურაძე სამტრედიის რკინიგზის დეპოს უფროსად მუშაობდა (1937 წელს იქნა რეპრესირებული). დედის – ელისაბედ გეგიას მოულოდნელად გარდაცვალების გამო ილიას დარჩა გასაზრდელი ექვსი მცირეწლოვანი შვილი: სილოვანი, ივანე, პაულე, ალექსანდრე, ლიდა და ლუბა. მეუღლის გარდაცვალებიდან ცოტა ხნის შემდეგ, ილია ნიკურაძემ მეორედ იქორწინა ნიმფადორას ზურაბის ასულ გიორგაძეზე, რომელთანაც კიდევ სამი შვილი შეეძინა: შოთა, ელენე (ფლორენა) და ქე-

თევანი. დედინაცვალმა ცხრა და-ძმას ნამდვილი დედობა გაუწია, ღირსეული და სასახელო შვილები გაუზარდა სამშობლოს. ამათგან სამი მსოფლიოში ცნობილი პროფესორი გახდა: სილოვან ნიკურაძე საქვეყნოდ აღიარებული ქირურგი-პროფესორი იყო. ალექსანდრე ნიკურაძე დღემდე ფიზიკა-მათემატიკის ერთ-ერთ სახელგანთქმულ პროფესორად ითვლება. მსოფლიოში სახელმძოხვეჭილი მათემატიკოსი და ფიზიკოსი ივანე ნიკურაძე იყო კაიზერ ვილჰელმის, დღევანდელი მაქს პლანკის, ბრესლაუს და აახენის უნივერსიტეტების წამყვანი პროფესორი, ასევე მიუნხენის ე. წ. მაგისტრთა კოლეგიის ერთ-ერთი დამაარსებელი და მსოფლიო მნიშვნელობის თანამედროვე ჰიდრაულიკოსი, რომელმაც თავისი ჰიდრაულიკის სკოლა დააარსა მიუნხენში. მან გამოიკვლია სითხის ლამინარული და ტურბულენტური დინება. რეინოლდსის რიცხვის დიდი მნიშვნელობებისათვის მიიღო ჰიდროდინამიკური წინააღობის კოეფიციენტის ემპირიული ფორმულა, რომელსაც ი. ნიკურაძის სახელი უწოდეს. ცნობილია ასევე ნიკურაძის სახელობის მრუდეები და დიაგრამები, რომელიც ჰიდრაულიკაში დღესაც აქტიურად გამოიყენება.

ივანე ნიკურაძეს წარმატებები ჰქონდა აეროდინამიკის მიმართულებითაც, განსაკუთრებით გამოირჩეოდა საბრძოლო თვითმფრინავებისა და ატომური ბომბის აეროდინამიკაზე მუშაობით. მას ეკუთვნის მსუბუქი ავტომანქანის „პორშეს“ თერმოდინამიკული დამუშავება, ეს ის ცნობილი მოდელია „911“, რომლის მოდელი „პორშეს“ ფირმამ მალევე მიიღო წარმოებაში. ნიკურაძეს ეკუთვნის ასევე 70-იან წლებში ევროპაში ცალლივანდაგიანი მატარებლის (ევროპის დაკიდული მატარებლის) აეროდინამიკური დამუშავება, რომელიც შემდგომ საფუძვლად დაედო მსოფლიოში თანამედროვე მატარებლების წარმოების კონცეფციას.

1917 წელს ძმებმა ივანე და ალექსანდრე ნიკურაძეებმა ოქროს მედალზე დაამთავრეს ქუთაისის გიმნაზია. შემდგომ, ალექსანდრე ნიკურაძემ სწავლა განაგრძო თბილისის კომერციულ სასწავლებელში, სადაც ორი წლით ადრე, მისი უფროსი ძმა ივანეც მიიღეს. აღნიშნულ სასწავლებელში ალექსანდრესთან ერთად სწავლობდა პოლონეთის ელჩის შვილი, რომელმაც დიდი გავლენა მოახდინა თავის მეგობარ ნიკურაძეზე. მისი გავლენით ნიკურაძემ ევროპული განათლება მიიღო და იქაური კულტურაც მალევე შეითვისა, შეისწავლა გერმანული და ინგლისური ენები (მათ შორის ვიოლინოზე დაკვრაც, რაც იმ დროისთვის იშვიათი მოვლენა იყო). თბილისის კომერციული სასწავლებლის წარჩინებით დამთავრების შემდეგ, ძმებმა თბილისის რუსულენოვან პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში განაგრძეს სწავლა. ცოტა მოგვიანებით, ალექსანდრე უფროს ძმასთან ერთად 1918 წელს ჩაირიცხა ახლად გახსნილ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, თუმცა მათ ეს უნივერსიტეტი არ დაუმთავრებიათ. 1919 წელს, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორის, პროფესორ პეტრე მელიქიშვილისა და პროფესორ ივანე ჯავახიშვილის ინიციატივით 70 ნიჭიერი ახალგაზრდა სტუდენტი სახელმწიფოს დაფინანსებით წარგზავნილ იქნა უცხოეთში, ევროპული ცოდნისა და უნარ-ჩვევების დასაუფლებლად, მათ შორის მოხვდა ივანე ნიკურაძეც, თუმცა თავდაპირველად ამ სიაში ვერ მოხვდა ალექსანდრე ნიკურაძე. ამ ფაქტთან დაკავშირებით თბილისში საგანგებოდ ჩამოსულა ილია ნიკურაძე და რექტორისათვის უთხოვიათ, მეც დაგეხმარებით ფინანსურად და გთხოვთ ძმებს ნუ დამიშორებთ, ერთად გაუშვით უცხოეთში სასწავლებლად. პ. მელიქიშვილს გამოუჩენია დიდსულოვნება და მის თხოვნას

დადებითად შეხვედრია. ასე მოხედნენ ძმები ნიკურაძეები გერმანიაში.

1920-1922 წლებში ალექსანდრე ნიკურაძე სწავლობდა გოტინგენის გამოყენებითი მექანიკისა და მათემატიკის ინსტიტუტში, ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტზე. გოტინგენის უნივერსიტეტში მას ასწავლიდნენ ისეთი გამოჩენილი ფიზიკოსები და მათემატიკოსები, როგორებიც იყვნენ: რ. პოლი, ჯ. ფრანკი, დ. ჰილბერტი, კ. რუნგე, რ. კურანტი და სხვა. 1922-1925 წლებში ა. ნიკურაძე ერთდროულად სწავლობდა ორ უმაღლეს სასწავლებელში, მიუნხენის უნივერსიტეტის ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტზე და მიუნხენის უმაღლეს ტექნიკურ სასწავლებელში, სადაც ფიზიკის კათედრას განაგებდნენ მსოფლიოში სახელმწიფოეჭილი მეცნიერები: ვილჰელმ რენტგენი, ა. ზომერფელდი, კ. კარა-თეოდორი, ფ. ღიკი და სხვები (ეს უნივერსიტეტი მანამდე 1911 წელს დაამთავრა თბილისის უნივერსიტეტის ფიზიკის კათედრის პირველმა ასისტენტ-პროფესორმა ერეკლე ლუკაშვილმა იგივე „ქერაკ-ლიუს ლუკიანოვმა“). 1925 წელს ა. ნიკურაძე დატოვებული იქნა ამავე სასწავლებელში სამეცნიერო-პედაგოგიური მუშაობისათვის, ხოლო 1927 წელს კი მან ტექნიკურ მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხი მოიპოვა, რომლის დისერტაციის თემა იყო „დაკვირვებანი სიჩქარეთა განაწილებაზე ტურბულენტურ დინებებში“. პარალელურად აქტიურად იღებდა მონაწილეობას გოტინგენის უნივერსიტეტის ფიზიკური კოლოქიუმის შემუშავებაში. 1932 წელს იგი მიწვეული იქნა პრივატ-დოცენტად ბერლინის უნივერსიტეტში, სადაც დიექტორიკების ფიზიკისა და ექსპერიმენტული ბირთვული ფიზიკის კურსების წაკითხვა დაევადა. აღნიშნულ კურსს იმდენად საინტერესოდ უძღვებოდა, რომ იმავე წელს, ბერლინის უნივერსიტეტმა მას პროფესორის წოდება მიანიჭა.

ალექსანდრე ნიკურაძე აქტიურად იყო ჩართული სასწავლო-სამეცნიერო პროცესებში, იკვლევდა დიელექტრიკულ მასალებს, აქტიურად მუშაობდა გამოყენებითი ფიზიკის სფეროში, იონთა და ელექტრონთა თეორიებზე.

ა. ნიკურაძეს გამოქვეყნებული აქვს ფიზიკა-მათემატიკის დარგში 35-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი, ხოლო 1928 წლიდან უკვე ამავე დარგში აქვეყნებს გერმანიის წამყვან ჟურნალებში (ფიზიკა, ფიზიკური ქიმია, ელექტროტექნიკა) თავის სტატიებს „სანდერსის“ (AL. Sanders) ფსევდონიმით ან ზოგჯერ რ. რუსიშვილის თანაავტორობით. ამათგან განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს მისი ორი ცნობილი წიგნი ფიზიკაში: ორმაგი ლითონების მოქმედების სისტემა და ტექნოლოგიების და ტექნიკის გამოყენებითი მეცნიერება დღევანდელ საზოგადოებაში (Al. Nikuradze. Das Zweistoffsystem Gas-Metall. München. 1950) და Al. Nikuradse. Naturwissenschaft und Technik im Leben der Völker. München. Oldenburg. 1952), სადაც მიმოიხილავს მის და სხვა მეცნიერთა გამოკვლევის შედეგებს. აღსანიშნავია ისიც, რომ გარკვეული მიზეზების გამო, სრულად ვერ გამოიცა სამი ტომი, რომელიც ატომების თეორიას და მის გამოყენების საკითხებს ეხებოდა.

გარდა ფიზიკა-მათემატიკის დარგებისა, ა. ნიკურაძე აქვეყნებდა პარიზში გამოშვალ ემიგრანტ ნინო და კალისტრატე საღიების ჟურნალში „ბედი ქართლისას“, პოლიტოლოგიის, ისტორიის, ევროპოლოგიის, არქიტექტურის და სხვადასხვა მიმართულებით საინტერესო წერილებს და გამოკვლევებს. იგი აქტიურად თანამშრომლობდა ფრანგულ ჟურნალ „Revue de Kartvelologie“-თან, სადაც ასევე, გერმანულ ენაზე აქვეყნებდა ქართველოლოგიური ტიპის ნაშრომებს, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა არ დაუკარგავს და დღესაც აქტიურად სამეცნიერო მიმოქცევაში გვხვდება. ეს ა.

ნიკურაძის ნაშრომების არასრული ჩამონათვალია, სადაც რამდენიმე მათგანზე ქვევით გვეყენება საუბარი.

1. „იაზონის მემკვიდრეობის გარშემო“;
2. „ხალხთა მიმდინარეობანი აღმოსავლეთ ევროპაში“;
3. „ევროპულ სახელმწიფოთა აღნაგობის საფუძვლები“.
4. „კავკასია“, რომელიც გამოიცა სამჯერ 1938, 1942, 1944 წლებში, (Kaukasien, Nordkaukasien, Aserbeidschan, Armenien, Georgien Geschichtlicher Umriss. München. Hoheneichen-Verlag. 1942);
5. „აღმოსავლეთ ევროპა“ (Osteuropa in Kontinentaleuropaeischer Schau. München. Hoheneichen-Verlag. 1942);
6. „დიდი ბრიტანეთის მემკვიდრეობის შესახებ“ (Um die Erbe Grossbritaniens zur Wandlung der Politischen Struktur der Übersee. München. Hoheneichen-Verlag. 1942);
7. „გადაწყვეტილებათა მიღების უამი“ (Die Stunden der entscheidung. Kampf um Europa. München 1943);
8. „ევროპის ფორმირებისათვის“ (Um die Gestaltung Europas, München;
9. „ოცნებითგან ვიდრე საქმემდე“ (Vom Traum zur Tat);
10. „არგონავტების მითი“;
11. „ქართული არქიტექტურის საკითხისათვის შუა საუკუნეების ევროპულ აღმოსავლეთში“;
12. „პატრი მიხეილ თარხნიშვილი (გარდაცვალების გამო)“;
13. „სკანდინავიელები და ქართველები პონტო-ბალტიის სანაპიროზე“;
14. „დოქტორი ოტტო გუნტერ ფონ ვეზენდოკი, როგორც ქართველოლოგი“;

15. „ისტორიოგრაფიული შეხედულებანი ალბანეთის შესახებ“,
16. „დასავლეთ ევროპის რომანული არქიტექტურისა და ქართული არქიტექტურის პარალელების ახსნის ცდა“,
17. „დასავლეთ ევროპა და კავკასია პარალელების სახით“,
18. „ა. ნამიტოკი (გარდაცვალების გამო)“,
19. „სუმერთა პირვანდელი ადგილსამყოფელის საკითხისათვის“,
20. „კავკასია შესაძლოა პირველი სამშობლოა სუმერთა ლითონის“ და სხვა [34, 446].

ზემოჩამოთვლილ მონოგრაფიებში მოცემულია ძალიან საინტერესო დებულებანი, როგორც ევროინტეგრაციის იდეისათვის, ასევე, საქართველოს ისტორიისათვის. წიგნები მალევე მოექცა მსოფლიო მეცნიერების ყურადღების ცენტრში. როგორც ისტორიული წყაროებიდან დასტურდება პოპულარული ნაშრომები წამყვანი მეცნიერების ხელიდან ხელში გადადიოდა. რამაც ა. ნიკურადეს საერთაშორისო მეცნიერის აღიარება მოუტანა.

1934 წელს მან ბერლინში გერმანულად გამოაქვეყნა მისი პირველი ცნობილი მონოგრაფია ფიზიკაში „თხევადი დიელექტრიკები“ (Al Nikurade. Das Flüssige Dielektrikum. Berlin. 1934), რომლის რუსული თარგმანი გამოცემულ იქნა მოსკოვ-ლენინგრადში, სადაც ნათქვამი იყო, რომ მსგავსი ნაშრომი რუსულ ენაზე არ არსებობდა. ეს იყო იშვიათი პრეცედენტი, როცა საბჭოთა კავშირში დაიბეჭდა ემიგრაციაში მყოფი ქართველი ფიზიკოსის ფუნდამენტალური ნაშრომი. მთელ საბჭოთა სამყაროში ეს ნაშრომი გამოიყენებოდა სხვადასხვა უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სას-

წავლო სახელმძღვანელოდ. ყოველივე ამის მიუხედავად, იგი არ კმაყოფილდება ამ წარმატებით და ამავე წლებში მიუნხენში პირველად აარსებს ელექტრონებისა და იონების კვლევა-ძიების ინსტიტუტს (Institute für Ionen und Elektronen Forschung), სადაც იკვლევდა ნაწილაკებს, იონებს და ელექტრონებს. ამ ინსტიტუტის ადგილსა და როლზე ევროპაში მიუთითებს ჩვენამდე მოღწეული წლიური ანგარიშის შესახებ ცნობა, რაც მანიშნებელია იმისა, თუ რაოდენ მასშტაბური და უდიდესი სამეცნიერო დატვირთვით მუშაობდა ქართველი მეცნიერის მიერ დაარსებული ფიზიკის ინსტიტუტი გერმანიაში. რასაკვირველია, ეს ინსტიტუტი მხოლოდ შემოწირულობებით ვერ იარსებებდა, სავარაუდოდ მას გერმანიის მთავრობაც აფინანსებდა, მათი ბიუჯეტი საერთო ჯამში 1960 წლისთვის შეადგენდა 415.347 გერმანულ მარკას. სამწუხაროდ ჩვენამდე მოღწეულია მხოლოდ ეს ერთი-1960 წლის ბიუჯეტის დეტალური აღწერა, თუმცა თუ ვივარაუდებთ მის პირველ ექსპერიმენტულ ცენტრის მნიშვნელობას ევროპაში, შემდგომ წლებში ამ ინსტიტუტის წლიური ბრუნვა ერთი ორად უნდა გაზრდილიყო. ეს კი კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს ამ ინსტიტუტის დიდ მნიშვნელობას და მის სიძლიერეს ევროპაში [35, 15].

ელექტრონებისა და იონების კვლევა-ძიების ინსტიტუტი მდებარეობდა ობერფალცის მაზრაში, სოფელ შვარცენფელდში (Schwarzenfeld), რომელიც ნიკურადეს ბერლინის დაბომბვის შემდგომ აქ გადმოეტანა. ინსტიტუტი აგებული იყო სოფლის განაპირას, ერთ მაღალ კონუსის მსგავს გორაზე, რომელზეც კაპუცინელ ბერებს საშუალო ზომის ორსართულიანი მონასტერი, სწორედ, აქ აეშენებინათ და ყველა ემიგრანტ მიუსაფარს აქ ინახავდნენ. მათ შორის მოხვდა ქართველი ემიგრანტი და შემდგომში კალიფორნიის უნივერსიტე-

ტის პროფესორი ვახტანგ ჯობაძე, რომელიც თავის მოგონებებში იხსენებს, რომ მეორე მსოფლიო ომის დროს ტყვედ ჩავარდა და მისდა უნებურად აღმოჩნდა გერმანიაში... [36. 82], გოტინგენის და ფრაიბურგის უნივერსიტეტში სწავლის პერიოდში დაუახლოვდა და ახლოს გაიცნო გერმანიაში სახელმოსხვეჭილი პროფესორი ა. ნიკურაძე, რომელიც შემდგომ მასთან გადავიდა და მუშაობდა ამავე ინსტიტუტში 1950 წლამდე, ვიდრე იგი ამერიკაში წავიდოდა.

ა. ნიკურაძის პიროვნულ პორტრეტს ყველაზე უკეთ ეხედავთ ქართველი მეცნიერის და მისი ერთგული მეგობრის ვახტანგ ჯობაძის მოგონებებში, სადაც აღწერილია 1943 წლის ზაფხულში ერთად ცხოვრების და საქმიანობის მნიშვნელოვანი დეტალები და საინტერესო ცნობები ნიკურაძის შესახებ: „ობერფალცის მონასტერში დაბინავებისას მიმიჩინეს ერთი ოთახი, რომელიც განმეორება იყო სხვა ოთახებისა, რადგან ისინი თავდაპირველად ბერების საკნებად იყო განკუთვნილი. გამონაკლისი იყო მხოლოდ ბატონ ნიკურაძის, უფრო დიდი ზომის ბინა მეორე სართულზე, რომელიც ალბათ მონასტრის ზემდგომისათვის იყო განკუთვნილი. მეორე დიდი ოთახი სასადილო, რომელიც ინსტიტუტისთვის იმავე ფუნქციას ასრულებდა, რაც მონასტრისთვის..., ბერები ამერიკელები უნდა ყოფილიყვნენ და ვგონებ მონასტერიც ამერიკის კუთვნილება იყო. ბერებიც პატივს არ აკლებდნენ, რაც ომის შემდეგ, როდესაც ბატონი სანდრო (ასე ეძახდნენ ხშირად) ცოტა ხნით დააპატიმრეს, აშკარად გამომჟღავნდა. მიზეზი ჩემი ბატონ სანდროსთან გამწესებისა, თუ არ ეცდები, ჩემი ჯარიდან განთავისუფლება იყო. ჩემი ჯარიდან განთავისუფლების ოფიციალური მიზეზი კი იყო სანდროს ბიბლიოთეკის მოწესრიგება და ბიბლიოთეკარობა. მართლაც, როდესაც ჩემი პიროვნება წარუდგინე სანდროს, ძალზედ

გულთბილად მიმიღო, მაჩვენა თავისი ბიბლიოთეკა, რომელიც 140-მდე წიგნს შეიცავდა, და მითხრა, რომ ამ წიგნებიდან, ამომეკრიბა ნეოლითის და ბრინჯაოს ხანის მასალები, რომელიც საქართველოს და ევროპის ურთიერთობებს ეხებოდა. ეს იყო ჰორნესის, მენგინის, შუხარტისა და ებერტის ექვს ტომიანი (Reallexikon der Altertum) ნაშრომები, სადაც საკმარისი მასალა ეიპოვე ე.წ. კემ-კერამიკ და ბანდ-კერამიკის შესახებ. გულდასმით მალევე შევაგროვე ეს მასალები და წარუდგინე, მან კი ღიმილით მითხრა, „მე გითხარი ცოტა წაგეშეშავებინა და არ მითხოვია თავი დააკალი ამ მასალას“. გარდა ამისა, ბიბლიოთეკაში მას ედგა უზარმაზარი გლობუსი, რომელზედაც გრძელ ელასტიურ სახაზავს დაადებდა ხოლმე, რომ ერთი ადგილიდან მეორეზე საძაერო ხაზი გაეყვანა. თუმცა მას ხშირად ესმარებოდნენ გრაფიკაში გაწერონილი ჩინებული მხაზველ-მხატვრები, მათ შორის ერთი მშვენიერი ქალი როზმარი ბალდერმანი, რომელიც სანდროს უამრავ დიაგრამას, რუკას და სხვადასხვა მშვენიერ ნახაზებს უკეთებდა, როგორც ისტორიულ, ისე არქეოლოგიურ ნამუშევრებს [36, 48].

ა. ნიკურაძის ცხოვრების პიროვნულ თვისებებს, ცხოვრებისეულ სტილს და პიროვნებისათვის დამახასიათებელ მანერებს ვ. ჯობაძე შემდეგნაირად აგვიღწერს: „ნიკურაძე იყო უდიდესი მეცნიერი, გეოპოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწე, გამოირჩეოდა საოცარი ნიჭიერებით და მაღალი მსოფლმხედველობრივი აზროვნების უნარით. მას უყვარდა ყველა და ყველაფერი ქართული და ეროვნული. იგი ყველა ქართველს დიდ პატივს სცემდა და ესმარებოდა კიდევ, ამიტომაც ძმები ნიკურაძეები დიდი ავტორიტეტით და საუცხოო რეპუტაციით გამოირჩეოდნენ მთელს გერმანიაში. სანდრო ივანეზე უმცროსი და მომცრო ტანის იყო, რის გამოც საუბ-

რის დროს ფეხის წვერებზე დგებოდა ხოლმე. ცოტა არ იყოს ღიპიანი, მოშავო კანი ჰქონდა და უკან გადავარცხნილი ოდნავ შეთეთრებული ხშირი თმა. ბევრი ლაპარაკი არ უყვარდა და მეტყველებას სმენას ამჯობინებდა. როცა საუბრობდა, უაღრესად სერიოზულ გამომეტყველებას იღებდა და ყოველთვის ცდილობდა გასაგები სიტყვები გამოენახა და ნათქვამი მკვეთრ ფოკუსში მოექცია, რომ მოსაუბრე ნათქვამში დაეჯერებინა“ [36, 85].

ამას მოწმობს ნიკურაძის ერთ-ერთი წერილი თავის დისადმი მიწერილი, რომელშიც თავის ოჯახს ასე ახასიათებს: „საყვარელო დებო: ლუბა და ფლორენა, თქვენი წერილით მეტად გამახარეთ, დღესვე დაეურეკავ ეანოს გოტინგენში, წაუუკითხავ და მასაც გავახარებ. მე ვემზადები სამგზავროდ, პარიზში ერთ სხდომას უნდა დავესწრო, ამას მოყვება საქმეები აახენში და მერე ბერლინში. ერთი კვირის შემდეგ დაებრუნდები მიუნხენში. ივლისის პირველი კვირის განმავლობაში ინგლისში უნდა ვიყო, იქ ოქსფორდში მსოფლიო კონგრესია, რომელიც ჩემს დარგს ახლოს ეხება და ჩემს იქ მონაწილეობას მოელიან..., ეანოს ერთი ვაჟი ჰყავს, ალექსანდრე ჰქვია, ამ ვაჟბატონსაც ვაჟიშვილი ჰყავს, იმასაც ალექსანდრე დაარქვეს. ამგვარად სამი გენერაციაა აქ „ალექსანდრეებისა“. უთუოდ ეს იკმარებს ამჟამად. ცოლი ეანოსი დიდებული ქალია. მეც კმაყოფილი ვარ ჩემი მეუღლეთი. ჩემ ქალიშვილს ელიზაბეტი დავარქვეით. ცქრიალა ქალია, მერვე წელში. ნიჭი და სილამაზეც ხელს უწყობს, ჯანმრთელია, მეც ჯანმრთელადა ვარ. თქვენი ა. ნიკურაძე“ [34, 447].

ალექსანდრე ნიკურაძე ოჯახის შექმნის საკითხს გვიან მოეკიდა, სავარაუდოდ 1958 წელს, მან გერმანიაში იქორწინა გერმანელ ჰილდე ჰერპიხზე, მეუღლემ მალევე მიიღო ქმრის გვარი – ჰილდე ჰერპეხ ნიკურაძე, რაც ძალიან იშვიათი მოვ-

ლენა იყო იმ დროისათვის. პილდუ ძალიან მშვიდი, განათლებული, სათნო და ღამაში ქალი ყოფილა. მათ შეეძინათ ერთადერთი ქალიშვილი ელისო (ელიზაბეტ) ნიკურაძე. ელიზაბეტს ქართული ესმოდა, თუმცა იშვიათად საუბრობდა ქართულად.

1921 წელს, საქართველოში წითელი არმიის შემოჭრის შემდეგ, ძმებმა სამშობლოში დაბრუნება ვეღარ შეძლეს, რადგან ნიკურაძეები საქართველოში საბჭოთა რეჟიმის დამყარების წინააღმდეგი იყვნენ. ისინი ღიად ეწეოდნენ საქართველოს განთავისუფლების და დამოუკიდებლობის აღდგენისა და შენარჩუნების პროპაგანდას, რამაც შემდგომში მათ მიერ გერმანიის მოქალაქეობის მიიღება განაპირობა. თუმცა ძმებ ნიკურაძეებს არასოდეს შეუწყვეტიათ ფიქრი და ზრუნვა საქართველოზე. ისინი ყოველთვის სამშობლოდან მოშორებით საქართველოს სამსახურში იდგნენ და იბრძოდნენ საქართველოს დამოუკიდებლობისა და ერთიანობისათვის. ამის კარგ მაგალითად შეიძლება ჩაითვალოს თქმულება, რომელიც დღემდე არსებობს ლეგენდის სახით, მაშინ, როდესაც გერმანელები პარიზში შევიდნენ და გაჩნდა სერიოზული საფრთხე იმისა, რომ შეიძლება მათ ეპოვათ და დაპატრონებოდნენ საქართველოს ეროვნულ საგანძურს, რომელსაც ისტორიკოსი და საზოგადო მოღვაწე ექვთიმე თაყაიშვილი იცავდა, ამ მეტად საშიში ვითარების დროს ექვთიმე თაყაიშვილთან დროულად გამოცხადდნენ „ესესიის“ ფორმაში გამოწყობილი ძმები ნიკურაძეები და მიხეილ კელია (სალომე ზურაბიშვილის დედის ძმა, ცნობილი იურისტი ევროპაში), რომლებმაც ფარულად სათანადო დახმარება აღმოუჩინეს ქართული განძის გადამალვასა და გადარჩენაში. ასე იხსნეს და შემოუნახეს ქართველ ერს ცნობილმა მეცნიერებმა

საქართველოს ეროვნული განძი უცხოეთში, რომელიც შემდგომ უკლებლივ დაუბრუნდა საქართველოს.

ა. ნიკურაძე ღრმა მოხუცებულობამდე აქტიურ მონაწილეობას იღებდა ოქსფორდში გამართულ მეცნიერთა მსოფლიო კონგრესზე (1967 წლის იელისი). ხშირად თაყადაც მართავდა, როგორც ადგილობრივ, ასევე, საერთაშორისო კონფერენციებს. მათ შორის აღსანიშნავია რამდენიმე სამეცნიერო ღონისძიება, რომელიც ჩვენამდე მოღწეულია ხელნაწერის სახით ე.წ. „Der Münchner Gespräche“ მიუნხენური დისკუსიები, (1956/1957 წლის იანვარი), ზამთრის სემესტრის სესიის სახელწოდებით. „მიუნხენური დისკუსიები“ იმართებოდა კონტინენტური ევროპის კელევის ინსტიტუტში, ფილოსოფოს დემპფის და ისტორიკოს ნიკურაძის ხელმძღვანელობით, უამრავ მომხსენებელ მეცნიერთა შორის იყო ა. ნიკურაძე, შემდეგი თემით: „ავტომატიზაცია-ევროპა, მათი ამოცანები, შესაძლებლობები და საზღვრები“, სადაც საუბარია ავტომატიზაციის გავრცელების არეალზე, მისი დანიშნულებისა და გამოყენების შესაძლებლობებზე [37, 1].

ასევე, ჩვენამდე მოღწეულია 1957 წლის მაისის სხდომის ოქმი, სადაც აღნიშნულია, რომ ზემოაღნიშნულ პერიოდში სამეცნიერო სხდომა „მიუნხენური დისკუსიები“ გაიმართა კონტინენტური ევროპის კელევის ინსტიტუტის და ამავე ინსტიტუტთან არსებული გერმანული კომიტეტის ასოციაციის ევროპული უნივერსიტეტის ეგიდით, თემაზე, „ავტომატიზაცია-ევროპა“, რომლის სხდომას უძღვებოდნენ: პროფესორები: მიუნხენის უნივერსიტეტის ფილოსოფოსი ალიოს დემპფი (Prof.Dr. Alios Dempf) და ფიზიკოსი ა. ნიკურაძე. სამეცნიერო ღონისძიებაში უამრავი ადგილობრივი და საერთაშორისოდ ცნობილი მომხსენებლები მონაწილეობდნენ სხვადასხვა სექციებში, ნიკურაძე კი ყოველთვის ფიზიკა-ის-

ტორიის მიმართულებით გამოდიოდა. ამჯერად მისი მოხსენების თემა იყო „პროდუქტიულობა-ავტომატიზაციის საერთო ბაზარი ევროპაში ტექნიკური განვითარების თვალსაზრისით“, სადაც იგი საუბრობს ევროპაში პროდუქტიულობის გაზრდის შესახებ, მის გამომწვევ და შემაფერხებელ მოვლენებზე, ავტომატიზაციის განვითარებასა და მის რისკ-ფაქტორებზე, ტექნიკურ და სამეცნიერო პროდუქტიულობასა და მათ შორის დამოკიდებულებაზე. იგი მიიჩნევს, რომ სამეცნიერო და ტექნიკური კვლევები უნდა ემსახურობდეს ადამიანის მატერიალურ და სოციალურ საჭიროებებს, რომ მოხდეს ავტომატიზაციის უკეთ ჩამოყალიბება, რათა ადამიანმა შეძლოს მისი დროსთან მიმართებაში მაქსიმალურად გამოყენება [38, 1]. და ბოლოს ჩვენს ხელთ არსებული „მიუნხენური დისკუსიების“ 1963 წლის 14 მაისის წრეში საუბარია ზოგადად ტექნიკის განვითარების სიტუაციაზე პირველი მსოფლიოს ომის დროს და მის შემდგომ პერიოდზე. იგი ხაზგასმით ამბობს, რომ სამეცნიერო ტექნიკის განვითარებას მოაქვს განსხვავებული წინაპირობები ეკონომიკისთვის, ტრანსპორტისათვის და კიდევ სხვადასხვა დარგებისათვის. ამიტომ იგი გამოდის ინიციატივით, რომ შეიქმნას და ჩამოყალიბდეს ცალკე დარგი „Volkswirtschaft“ – ეკონომიკა, სადაც შევა ეკონომიკური სწავლების საკითხები. რატომ უნდა ა. ნიკურაძის ყველა მოხსენებას, გამოსვლას თუ ინიციატივას ყოველთვის დიდი გამოხმაურება მოსდევდა და მათ შორის არცერთ მიუნხენურ დისკუსიებს არ ჩაუვლია უხმაუროდ და უშედეგოდ [39, 1].

1980 წლის 13 ივნისს ხანგრძლივი ავადმყოფობის შედეგად ალ. ნიკურაძე ემიგრაციაში გარდაიცვალა, დაკრძალული იქნა ქ. მიუნხენში. მის დაკრძალვას მთელი უნივერსიტეტი დაესწრო. „ალექსანდრე ნიკურაძეს სიკვდილამდე

ორი მთავარი სურვილი ქონდა, პირველი ეს იყო – ფიზიკის საკუთარი ინსტიტუტის ხელსაწყო-იარაღები და უნიკალური პირადი ბიბლიოთეკა მისი სიკვდილის შემდგომ გადაცემოდა საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნულ აკადემიას, რაც არ მოხდა. მისი ინსტიტუტი მიუნხენის უმაღლესმა ტექნიკურმა სასწავლებელმა იჩუქა, წიგნების დიდი რაოდენობა კი გერმანიის სხვადასხვა სამეცნიერო დაწესებულებებმა და ბიბლიოთეკებმა დაინაწილეს. რაც შეეხება მეორე სურვილს, იგი ოცნებობდა თავისი სიცოცხლის მანძილზე სამშობლოში ერთხელ მაინც ჩამოსვლაზე და სიკვდილის შემდგომ, მისი ნეშტის მიბარებას საქართველოს მიწაზე, მისი ოცნება სამწუხაროდ დღემდე ვერ შესრულდა“.

§ 2. ალექსანდრე ნიკურაძე პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწე

ალექსანდრე ნიკურაძეს, როგორც პოლიტიკურ და საზოგადო მოღვაწეს უდიდესი წვლილი მიუძღვის ქართულ-გერმანული ურთიერთობების განვითარება-გადრმაგებაში. გაცილებით საინტერესოა, მისი პოლიტიკური საქმიანობა გერმანიაში, როცა იგი 1934 წლიდან ნაცისტური პარტიის წევრი ხდება, ამის შემდგომ იგი პიტლერის მრჩეველის თანამდებობას იკავებს სამეცნიერო დარგში და აქტიურად ერთვება საერთაშორისო პოლიტიკაში. ა. ნიკურაძე ძალიან გავლენიანი და ავტორიტეტული პიროვნება ხდება გერმანიაში. ეს დასტურდება იმით, რომ ნიკურაძესთან ხშირად თავს იყრიდნენ და საუბრობდნენ გერმანიის მთავრობის მაღალი ეშელონების წარმომადგენლები, მათ შორისაა სტუდენტობის დროინდელი მეგობარი და ოკუპირებული აღმოსავლეთის ტერიტორიების მინისტრი ალფრედ როზენბერგი, რომელიც იყო ბალტიური წარმოშობის გერმანელი და რასიული თეორიის მტკიცე მიმდევარი, ასევე Dr. Schmidt-ი, რომელიც ერთ-ერთი გავლენიანი ჟურნალის Volkische Beobachter-ის (საყოველთაო დაკვირვება) რედაქტორი იყო. ნიკურაძეც ხშირად იყო მიწვეული რაიხსტაგში, უზენაეს სახელმწიფო მოხელეებთან მნიშვნელოვან სახელმწიფოებრივ თათბირებზე, მრჩეველის ან ექსპერტ-პროფესორის სტატუსით. ასევე, ნიკურაძე თანამშრომლობდა და კარგი ურთიერთობები ჰქონდა ცნობილი გერმანიის სელის ნაწარმის მაგნატიან – ვიტთან და მისი ეკონომიკური და პოლიტიკური მრჩეველიც იყო.

მეორე მსოფლიო ომამდე და ომის შემდგომ პერიოდში, ა. ნიკურაძე აქტიურად მონაწილეობდა მსოფლიოს გეოპო-

ლიტიკურ პროცესებში (ე.წ. გეოპოლიტიკურ საჯადრაკო დაფაზე ახალი ევროპის კონტინენტის შექმნა და შემდგომ მათი განლაგება) მათ შორის აღსანიშნავია კავკასიის კონფედერაციის პროექტი, რომელიც ითვალისწინებდა საქართველოს ლიდერად გახდომას კავკასიის რეგიონში, გერმანიის პროტექტორატი. კარლ ჰაუსჰოფერის „ფართო სივრცეების“ თეორიის გავლენის ქვეშ მყოფი აღ. ნიკურაძე მუშაობდა ჩანაფიქრზე, კერძოდ, გერმანიის პროტექტორატის ამბიციურ პროექტზე, რომელიც მიზნად ისახავდა, ქართველებს წამყვანი როლი ეთამაშათ ერთიან კავკასიურ კონფედერაციაში. ვინაიდან საქართველო იყო გეოგრაფიულად სატრანზიტო და გეოსტრატეგიული ქვეყანა. ასევე, ქართველები და გერმანელები წმინდა რასის სისხლს მიეკუთვნებოდნენ, ამიტომ საქართველოს ცენტრალური როლი უნდა შეესრულებინა მთელ კავკასიაში, ისე როგორც გერმანია ასრულებს დიდ როლს მთელს ევროპაში. ა. ნიკურაძის მიერ დამუშავებული „კავკასიის კონფედერაციის იდეა“, რომელსაც სრულად იზიარებდა ალფრედ როზენბერგიც, წარმოადგენდა „პრომეთეს“ მოძრაობის ცნობილი კონცეფციის უშუალო გაგრძელებას, გერმანიის განსაკუთრებული როლის „პროტექტორატის“ გამოკლებით. აღნიშნულ თემატიკას აღ. ნიკურაძემ პოლიტიკური ხასიათის მონოგრაფიაც კი მიუძღვნა „კავკასია“, რომელიც სამჯერ გამოიცა მიუნხენში (1938, 1942, 1944 წწ.), სადაც ხაზგასმულია, რომ საქართველოს კავკასიისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. ნიკურაძის აზრით საქართველოს, როგორც ცენტრალურსა და პოლიტიკურ, ყველაზე უნარიან ქვეყანას, კავკასიაში იგივე როლი ენიჭებოდა, როგორც გერმანიას ევროპაში. ნიკურაძის მიზანი იყო საქართველოს ხსნა ჰიტლერის რასიული თეორიიდან, იგი ლინგვისტურად აანალიზებს, რომ ჩვენ არი-

ელებს არ ვეკუთვნით, მაგრამ ისე სხვა მხრივ ჩვენ ევროპელები ვართ. ამის წარმატებით განხორციელებას იგი ცდილობდა არქეოლოგიური მასალებით, სოციალური წყობით, სახელმწიფოებრივი სისტემით, ხუროთმოძღვრებისა და ლიტერატურის საშუალებით, თუმცა, უნდა ითქვას, რომ ეს მაინც პოლიტიკური და მოჩვენებითი დიპლომატიური ნაბიჯი იყო. რასაკვირველია ასეთი ფაქტის, თეთრზე შავის დაწერადიდ ძალისხმევას მოითხოვდა, ამას სჭირდებოდა საერთაშორისო აღიარება და ფოკუსირებული პროპაგანდა ზემოხსენებული საკითხებისა, ამიტომაც იყო, რომ მას ჰყავდა ქართველების, გერმანელების, კავკასიელების მეცნიერთა და პოლიტიკოსთა ჯგუფები, რომელნიც ეხმარებოდნენ ამ იდეოლოგიის პროპაგანდაში. მათ შორის იყვნენ: მარკოზ ტულუში, მიხაკო წერეთელი, ზურაბ ავალიშვილი, თბილისელი გერმანელი Dr. Emil Wallker-გაქართველებული ქართველოლოგი. ჩრდილოეთ კავკასიელებიდან სანდროსთან თანამშრომლობდნენ ჟურნალისტები ჯაბაგი (ყაბარდოელი), ჩერქეზეთიდან აიტეკ ნამიტოკი, აზერბაიჯანიდან რასულ-ზადე. თუმცა, რა თქმა უნდა, ეს საკმარისი ვერ იქნებოდა ჰიტლერის დასარწმუნებლად, მაგრამ გარკვეულწილად მნიშვნელოვანი როლი მაინც ითამაშა იმ პერიოდის ქართულ და გერმანულ პოლიტიკურ ურთიერთობებზე.

ა. ნიკურაძის გეოპოლიტიკური იდეებით აღფრთოვანებული და თანამოაზრე აღფრედ როზენბერგი ეხმარება „კონტინენტური ევროპის კვლევა-ძიების ინსტიტუტის“ შექმნაში, რომელშიც მუშავდებოდა „კონტინენტური ევროპის“ სამომავლო იდეები ჰაუსჰოფერის და შპენგლერის თეორიის ჭრილში. ა. ნიკურაძის გაელენას განიცდის როზენბერგის პროქართული შეხედულებები, იგი ჯერ კიდევ 1927 წლიდან მიიჩნევდა, რომ კავკასია რუსეთისაგან უნდა იქნას გამოყო-

ფილი, ხოლო 1941 წლის აპრილში წერდა, რომ კავკასიის ხალხებს შორის ქართველები ისტორიულად და პოლიტიკურად წამყვანები იყვნენ და ამიტომ საქართველო მთავარი ცენტრი უნდა გახდეს. კავკასიური სახელმწიფოების კონფედერაციისა და მისი სუვერენიტეტის დაცვა გერმანიის მხარდაჭერის პრეროგატივად უნდა იქცეს. რასაკვირველია გერმანია ამ პასუხისმგებლობას არ გაექცეოდა, რადგან თვლიდა, რომ ეს სწორი პოლიტიკა იყო.

აღფრედ როზენბერგს იმდენად სჯეროდა ნიკურაძის, რომ 1944 წელს დაავალა, მთელი შტაბით პარიზში გადასულიყო ფრანგ მოაზროვნე საზოგადოებაში როზენბერგის ევროპული იდეების საპროპაგანდოდ. თუმცა ეს ძირეულად ვერ განხორციელდა, რადგან როზენბერგის პროქართული იდეები აშფოთებდათ სხვა ქვეყნის ემიგრანტებსაც. როზენბერგის იდეა მდგომარეობდა შემდეგში: კავკასიური ფედერაცია თანასწორი პარტნიორი უნდა ყოფილიყო „შავი ზღვისპირეთის სახელმწიფოთა გვირგვინში“, რათქმუნდა გერმანიის პროტექტორატით. კავკასია, უკრაინა, რუმინეთი და კაზაკთა ტერიტორია ევროპის „გაგრძელება“ გახდებოდა, როგორც თავის დროზე გოთების სახელმწიფო იყო, მაგრამ რაც არ უნდა მომხდარიყო მომავალში, მათზე გერმანული კონტროლი უნდა შენარჩუნებულიყო. რაიხსკომისიარატის სტატუსი კავკასიისთვის, ისე, როგორც უკრაინისთვის, მოსკოვისთვის და ბალტიის ქვეყნებისთვის ღიდად სახარბიელო არ უნდა ყოფილიყო, რადგან აღმოსავლეთ სამინისტროს (ასე ერქვა შემოკლებით როზენბერგის სამინისტროს) იდეებით არავინ იყო მოხიბლული. კავკასიის რაიხსკომისარიიტი ფაშისტური გეგმით სავარაუდოდ ავტონომიური რეგიონი იქნებოდა, რომელიც გერმანიის მიერ საბჭოთა კავშირის დამარცხების შემთხვევაში ჩამოყალიბდებოდა. ტერი-

ტორია მოიცავდა ომის დაწყებამდე საბჭოთა კავშირის მფლობელობაში არსებულ კავკასიის მიწებს. ცენტრი თბილისი უნდა ყოფილიყო. გერმანელებს კავკასიის მოსახლეობაც არ მიაჩნდათ თანასწორუფლებიან რასად გამოთქმის გარდა, მაგრამ გაითვალისწინეს მრავალეთნიკურობის ფაქტორი და ავტონომიურობაც იგეგმებოდა. საქართველო გენერალური კომისარიატი უნდა ყოფილიყო, რომელშიც ერთიანდებოდა 20 საოლქო და 3 საგანგებო კომისარიატი. ამ უაღრესად რთულ ვითარებაში ა. ნიკურაძის გავლენა იმ პირობებზე, რომელთა უშუალო ხელმძღვანელობით ყალიბდებოდა მოქმედებები, დიდად მნიშვნელოვანი იყო საქართველოს მომავლისათვის.

ჰიტლერის გეგმის მიზანი იყო საბჭოთა ტერიტორიაზე რასობრივად არასასურველი მოსახლეობის ამოწყვეტა და იქ გერმანელების ჩასახლება, ამასთან დაკავშირებით პროფესორი რუსუდან დაუშვილი აღნიშნავს, რომ კავკასიისა და საქართველოს საკითხზე გერმანიაში ერთმანეთს შეეჯახა სამი თვალსაზრისი: გრაფი შელენბურგის და მისი თანამოაზრეების-კავკასიის სრული დამოუკიდებლობის, როზენბერგის-დამოუკიდებელი სახელმწიფოები გერმანიის სრული ზედამხედველობით, ჰიტლერისა და კოხის-კავკასია გერმანიის საყრდენი გახდებოდა არა არიული ელემენტების გასახლებისა და გერმანელთა ჩასახლების შემდეგ [40]. ა. ნიკურაძე საქართველოს საკითხზე აქტიურად მუშაობდა და ამიტომაც თანამშრომლობდა გერმანიის ხელისუფლებასთან და იღწვოდა საქართველოს საკითხი, გერმანელთა მოსალოდნელი გამარჯვების შემთხვევაში დადებითად გადაწყვეტილიყო, სწორედ, ამას ემსახურებოდა მისი ნაშრომებიც, რომელიც კავკასიის და ევროპელ ხალხთა ისტორიას და მათ კულტურულ და სოციალურ პარალელებს ეხებოდა.

სწორედ, მისი შეხედულებებით სარგებლობდა როზენბერგი და აქტიურად ლობივდა დამოუკიდებელ საქართველოს საერთაშორისო არენაზე.

აღ. ნიკურაძე მუშაობდა, აგრეთვე, ამიერკავკასიის ეკონომიკაზე, მისი განვითარების გზებზე და სამომავლო პერსპექტივებზე. იგი თვლიდა, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის და სუვერენიტეტის შენარჩუნების გზა მის ეკონომიკაზე გადის. ჯერ კიდევ მაშინ ა. ნიკურაძე და ცნობილი გერმანელი ეკონომისტები, მათ შორის აღმოსავლეთის ეკონომიკური ინსტიტუტის დირექტორი ახმეტელი დარწმუნებულები იყვნენ, რომ საქართველო სამომავლოდ გახდებოდა ეკონომიკურად ყველაზე პოტენციური და მნიშვნელოვანი ხიდი ევროპისა და აზიის დამაკავშირებელი ტრანზიტული გზებისა, ვინაიდან ამის მთავარ განმაპირობებელ მიზეზად საქართველოს გეოგრაფიულად და გეოსტრატეგიულად ევროპისა და აზიის გზა-ჯვარედინზე მდებარეობას მიიჩნევდნენ.

გარდა ამისა, აღ. ნიკურაძე აქტიურად იყო ჩართული ქართული სათვისტომოს ღონისძიებებში და ქართველ ემიგრანტთა ანტისაბჭოთა მოძრაობებში. გერმანულ პოლიტიკურ ელიტასთან და გერმანიის ნაციონალ-სოციალისტურ პარტიასთან მჭიდრო კონტაქტების წყალობით, მან უამრავი ქართველი გადაარჩინა და იხსნა ნაცისტთა რისხვისაგან, ასევე, ეხმარებოდა ანტისაბჭოთა შეხედულებებით განმსჭვალულ ქართველ ემიგრანტებს და მფარველობდა მათ გერმანელთა ტყვეობაში ყოფნის დროს.

§ 3. ალექსანდრე ნიკურაძე პროპოლოგიის სათავეებთან

ალექსანდრე ნიკურაძე იყო ქართულ-ევროპული ურთიერთობების ერთ-ერთი ყველაზე კომპეტენტური მკვლევარი და კონტინენტური ევროპის კვლევა-ძიების ინსტიტუტის (Institute für Kontinental Europäische Forschung) დამაარსებელი და ხელმძღვანელი მიუნხენში. ეს ინსტიტუტი მსოფლიოში იყო ერთ-ერთი პირველი ევროპული და ევროინტეგრაციული იდეების სამკედლო, რომელთა ზარების რეკვა მთელი მსოფლიოს საგანმანათლებლო ტაძრებში ისმოდა. სწორედ ამის გამო, მიუნხენი ყოველთვის მსოფლიოს პოლიტიკური და მოწინავე სამეცნიერო წრეების ყურადღების ცენტრში იყო.

ალ. ნიკურაძე ფიზიკისა და პოლიტიკის გარდა, გატაცებული იყო ჰუმანიტარული მეცნიერების დარგებით, საქართველოს ისტორიით, ლიტერატურით, არქიტექტურით, არქეოლოგიით, იურისპრუდენციით და მთარგმნელობითი საქმიანობით. მას ხშირად იწვევდნენ მსოფლიოს წამყვან უნივერსიტეტებში ლექციების კურსის წასაკითხად.

ერთ-ერთი მიწვევის დროს 1951 წლის სექტემბერში ა. ნიკურაძემ პარიზის ქართულ სათვისტომოში წაიკითხა მოხსენება „ზოგადი სურათები ქართულ-ევროპული წარსულიდან“, რომელშიც გამოთქმულია ორიგინალური იდეები ქართულ და ევროპულ ურთიერთობათა შესახებ.

1952 წლის 22-24 სექტემბერს საფრანგეთში, ქ. კომპიენთან, ა. ნიკურაძის ინიციატივით „ლა ბრევიერის“ სასახლეში შედგა ევროპელ მეცნიერთა ყრილობა, რომელსაც დაესწრნენ მეცნიერები: საფრანგეთიდან, გერმანიიდან, იტალიიდან, ინგლისიდან, შვეციიდან, ნორვეგიიდან, თურქეთიდან

და კიდევ სხვა მრავალი ქვეყნიდან. კონგრესის საგანი იყო ევროპული საჭირობოროტო საკითხების წინ წამოწევა. კერძოდ, სხვა წინადადებათა შორის კონგრესმა მიიღო პროფესორ ალ. ნიკურაძის აზრი ცნება-ტერმინის „ევროპოლოგიის“ შემოღების შესახებ. „ევროპოლოგია“ იმთავითვე გულისხმობდა ევროპული სამეცნიერო დარგების თავმოყრას და ერთ სწავლებად ჩამოყალიბებას [41].

ასევე ერთ-ერთი კონფერენციის დროს, 1963 წლის 14 მაისში, იგი გამოვიდა ინიციატივით რომ შეიქმნას და ჩამოყალიბდეს ცალკე დარგი „Volkswirtschaft“ ეკონომიკა, სადაც შეეა ეკონომიკური სწავლების საკითხები. ვინაიდან თანამედროვე სამეცნიერო ტექნიკის განვითარებას მოაქვს განსხვავებული წინაპირობები ეკონომიკისთვის, ტრანსპორტისათვის და კიდევ სხვადასხვა დარგებისათვის [42]. მას შემდეგ ევროპოლოგია, პირველად, როგორც ცალკე დარგად „European Studies“ და „Volkswirtschaft“ ეკონომიკა, სამეცნიერო სწავლების მიმართულების შემოღება და დამკვიდრება ევროპის უმაღლეს სასწავლო დაწესებულებებში პროფესორ ალექსანდრე ნიკურაძის სახელს უკავშირდება.

ა. ნიკურაძის ამ მნიშვნელოვანმა ინიციატივამ 66 წლის მერე გამოიღო შედეგი, ვინაიდან დღეს მსოფლიოს და მათ შორის ევროპის თითქმის ყველა წამყვან უმაღლეს სასწავლებლებში ისწავლება „ევროპისმცოდნეობა“, რომელიც მაღალი ინტერდისციპლინარულობით ხასიათდება და იგი შეიძლება მოიცავდეს, სამართალმცოდნეობას, ეკონომიკას, პოლიტიკის მეცნიერებას, ფილოსოფიას, ისტორიას, სოციოლოგიას, კულტუროლოგიას და სხვა. თუმცა განსაკუთრებული ყურადღება მაინც ევროპული ინტეგრაციის საკითხებს ეთმობა. „ევროპისმცოდნეობა“ დღესდღეობით ახლი დარგია და მისი ჩამოყალიბება ევროპაში მიმდინარე ინტეგრაცი-

ის პროცესებმა განაპირობა. იგი სწავლობს ევროპულ საზოგადოებას, მისი ისტორიის, ფასეულობების, იდეების, ინსტიტუციური და სოციალური პროცესების თვალსაზრისით. აღნიშნული დისციპლინა განსაკუთრებით ფასეულია იმით, რომ პროგრამა შეიძლება აიგოს, როგორც საერთოევროპული, ისე ეროვნული, რეგიონულ და ადგილობრივი მიდგომებით. ეს პრინციპი საქართველოში დღეს ძალზე აქტუალურია, ვინაიდან საქართველოს ევროპასთან დაახლოების ფონზე ვითარდება საქართველოს პოლიტიკური და ეკონომიკური კავშირები ევროგაერთიანებასა და მის წევრ ან ასოცირებულ წევრებთან. ამ ფონზე დღეს საქართველოში ისე, როგორც ევროპის დანარჩენ ქვეყნებში ევროპისმცოდნეობის სწავლება უმაღლესი განათლების სამივე საფეხურზე წარმატებით ხორციელდება. ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ევროპისმცოდნეობის დარგის წარმოშობა და განვითარება ა. ნიკურაძის შრომის შედეგია, რომელიც წლების წინ ჩაუყარა საფუძველი ევროპაში, მაშინ, როცა ევროკავშირი ჯერ კიდევ სრულყოფილად ჩამოყალიბებული არ იყო. მაშ ასე, აქედან გამომდინარეობს ის ფაქტი, რომ ევროპოლოგიის, როგორც ინტერდისციპლინარული დარგის შექმნის იდეის ერთ-ერთი პირველი, თუ ყველაზე პირველი აპოლოგეტი მსოფლიოში ცნობილი ქართველი მეცნიერი ალექსანდრე ნიკურაძე იყო.

გარდა ამისა, ა. ნიკურაძის დამსახურებაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ იგი გერმანიის ყველა გავლენიან და უმაღლეს სახელმწიფო მოხელეებთან მეგობრობდა და ახლო კავშირები ჰქონდა იმდროინდელ პოლიტიკურ ელიტასთან, მას არასოდეს გამოუყენებია გერმანული კავშირები პირადი ინტერესებისათვის, პირიქით იგი ყოველთვის ცდილობდა, რომ მოეპოვებინა მათი კეთილგანწყობა კავკასიე-

ლებთან (საქართველოსთან) ურთიერთობაში, რაც უნდა ასახულიყო პოლიტიკურ სიტუაციაზე. მართალია ამან ვერ ჰპოვა სრული აღიარება, მაგრამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა იმდროინდელ ქართულ-გერმანულ ურთიერთობებში, ასევე, გერმანიაში მყოფი ქართველი ემიგრანტების ცხოვრებაშიც. ა. ნიკურაძეს სხვა დამსახურებებთან ერთად, უდიდესი წვლილი აქვს შეტანილი ქართველოლოგიის განვითარება-პოპულარიზაციაში გერმანიაში და ზოგადად მთელ ევროპაში. იგი ბრწყინვალედ ფლობდა ქართულ, რუსულ, გერმანულ, ინგლისურ და ფრანგულ ენებს. ქართულ ლიტერატურულ შედევრებს ხშირად თარგმნიდა და აქვეყნებდა გერმანულ ენაზე (და არა მარტო გერმანულ) ევროპის წამყვან ჟურნალ-გაზეთებში ქართული კულტურის პოპულარიზაციის მიზნით, ამით იგი ცდილობდა შორს გაეტანა საქართველოს სახელი.

მეხუთე თავი

ალექსანდრე ნიკურაძის შრომები ქართულ-ევროპული ურთიერთობებისა და პარალელების შესახებ

ალექსანდრე ნიკურაძემ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ქართულ-ევროპული ურთიერთობების ჩამოყალიბება-განვითარების თვალსაზრისით. იგი ყოველთვის ცდილობდა თავისი კალმით დაეკავშირებინა ორივე მხარე და შეეცა მათ შორის არსებული სიცარიელე. ამიტომაცაა, რომ მისი ნაშრომები მალევე იქცა ბესტსელერებად მთელ ევროპაში, სადაც იგი ღიად და პირველად საუბრობს ქართულ-ევროპულ პარალელებზე.

საფრანგეთში გამომავალ ჟურნალ „ქართლოსში“ (11; 12-3; 14-5; 1937წ.) თანმიმდევრულად დაბეჭდილია ალექსანდრე ნიკურაძის კვლევები „ევროპული კონტინენტალური პოლიტიკის განვითარებანი“: 1) „იაზონის მემკვიდრეობის გარშემო“; 2) „ხალხთა მიმდინარეობანი აღმოსავლეთ ევროპაში“; 3) „ევროპულ სახელმწიფოთა აღმავლობის საფუძვლები“; რომელიც გამოცემულია ა. სანდერსის ფსევდონიმით და სამივე ნაშრომი ქართულად თარგმნილია რევ ბეთანელის მიერ. ქართულ თარგმანს უცვლელად გთავაზობთ, გარდა უმნიშვნელო შესწორებებისა.

§ 1. იაზონის მემკვიდრეობის გარშემო

ალექსანდრე ნიკურაძე 1937 წელს აქვეყნებს თავის პირველ უმნიშვნელოვანეს გამოკვლევას, პარიზში გამოშვებულ ჟურნალ „ქართლოსის“ პირველ ნომერში „ევროპული კონტინენტური-პოლიტიკის განვითარებანი“-ის სერიიდან, „იაზონის მემკვიდრეობის გარშემო“. მსგავსი ფუნდამენტალური კვლევები ზემოაღნიშნული სათაურით მოთავსებულია ნაციონალ-სოციალისტური პარტიის მთავარ გაზეთ „ფოლკიშერ ბეობახტერ“-ში, პროფესორ სანდერსის ფსევდონიმით. მიუხედავად იმისა, რომ ნაშრომები ძალზედ საინტერესოა ქართული პოლიტიკის თვალსაზრისითაც და ზოგადად, იგი ხშირად ყოფილა საბჭოური პრესის, გაზეთების – „პრავდას“ და „იზვესტიას“ მკაცრი კრიტიკის ქარცეცხლში, ა. ნიკურაძეს მიზნად დაუსახავს ამ წერილით აჩვენოს ფართო საზოგადოებას გერმანიის პოლიტიკის მთავარი კურსი კავკასია-საქართველოსთან მიმართებაში. კვლევას თან ერთვის ისტორიული რუკები, მაგრამ იგი სამწუხაროდ ჩვენამდე არაა მოღწეული.

ა. ნიკურაძე თავის ნაშრომს „იაზონის მემკვიდრეობის გარშემო“ ასე იწყებს: „ერთა შორის, დავა ყოველთვის კულტურულ-პოლიტიკური, ხალხური და ეკონომიკური ძალებით არის გამოწვეული. ამის შედეგად ჩვენ ვხედავთ ისტორიაში დიდ სახელმწიფოთა ან სახელმწიფოთა სისტემის განმტკიცებას, ამაში მნიშვნელოვან როლს მდინარეთა გზები თამაშობდა. ზღვათა და მდინარეთა სისტემები ხალხთა დაახლოვების საშუალება იყო. ევროპის სახელმწიფოთა და კულტურული ცხოვრების განვითარების თვალსაზრისით, მდინარეთა სამი სისტემაა ერთი მეორისგან გასარჩევი: 1) ჩრდილოე-

თის ზღვა, აღმოსავლეთის ზღვა, შავი ზღვა, კასპიის ზღვა, ხმელთაშუა ზღვა და მათი მდინარენი. მის გარშემო ვხედავთ ევროპულ ხალხებს და მათი კულტურის განვითარებას, დაწყებული პელინიზმიდან დღემდე. ეს მხარე დაკავშირებული იყო ირანულ-ჰინდურ და შორეულ აღმოსავლეთის (იაპონურ და ჩინურ) სამეურნეო და კულტურულ წრესთან. 2) მე-15 საუკუნის დასასრულს აღმოჩენილი იქმნა ამერიკის კონტინენტი, ამან გამოიწვია ევროპის ცხოვრების ცვლილება, ატლანტიკური ოკეანე გახდა შემავრთებელი ზღვა. 3) უახლესი განვითარება ხალხთა ცხოვრებისა, განსაკუთრებით ამერიკისა, აზია და ავსტრალიას შორის ქმნის წყნარ (პასიფიკის) ოკეანეს მესამე დიდი ხიდიო. ჩვენ აქ პირველ რიგში ყურადღებას ვაქცევთ იმ ამბებს, რომელიც ევროპულ სივრცეში მოხდა. სუმერელების, რომელთა უდიდესი კულტურის ნაშთები გვიჩვენებენ, რომ ისინი ალბათ მეტად შორეულ წარსულში ინდო-გერმანულ ნათესავთაგან ჩამოშორებული იყვნენ. თუ საერთოდ ისინი თვით არ იყვნენ ინდო გერმანული შთამომავლობისა, შესანიშნავმა კულტურამ ზეგავლენა მოახდინა და გაანაყოფიერა შემდეგი კულტურის ფორმები ირანულ და მეზობელ (აგრეთვე ევროპულ) სივრცეზე, მეტად მჭიდროდ უნდა ყოფილიყვნენ დაკავშირებული სუმერული და ხეთური კულტურანი. ორივე ეს მნიშვნელოვანი უნდა ყოფილიყო ჰელინური კულტურისათვის. ხეთების სამეფო წარმოიშვა სუმერთა იმპერიის ერთ პროვინციისაგან, კულტურულად მაღლად მდგომი ამ სახელმწიფოს გაფურჩქვნა ქრისტეშობამდე მეორე ათასი წლის პირველ საუკუნეს ეკუთვნის. კოლხებმაც, რომელნიც ხეთების ჩრდილოეთ სივრცეზე ბინადრობდნენ, შექმნეს თავისი სახელმწიფო სუმერების იმპერიაში. კაპადოკიაში ნაპოვნი საბუთებიდან ჩანს, რომ შავი ზღვის ნაპირზე, კოლხეთში, მრავალი ევრცხლისა და სპილენძის

ნაკეთობები მუშავდებოდა, აქედან ეს ლითონი ყოველმხრივ იგზავნებოდა, ამ ლითონიდან აკეთებდნენ სუმერელები თავის ფულს (ქრისტეშობამდე მეშვიდე საუკუნეში), ორივე სახელმწიფო (ხეთებისა და კოლხების) საბერძნეთთან მჭიდრო ურთიერთობაში უნდა ყოფილიყო. ჰელინიზმში ეხედავთ ახლანდელი ევროპის სარკეს და პირიქით. ყველა იცნობს კლასიკურ საბერძნეთს ძვ.წ.მე-7,6,5,4 საუკუნისას, მაგრამ განსაკუთრებით საინტერესო არის წინა კლასიკური საბერძნეთი ილიადა-ოდისეისა, სადაც თანამედროვე კელევის მიხედვით მითოლოგიური ფიგურები ისტორიულ პიროვნებებად გვევლინებიან. ბერლინის უნივერსიტეტის პროფესორი თელის რომ, ევროპის კონტინენტალური სტრუქტურის სათავე ელინური ხანის პერიოდიდან მომდინარეობს და ამ საკითხს ისტორიულ ფონს უდებს საფუძვლად და მსოფლიოს ისტორიული განვითარებისა და ჩამოყალიბების ჭრილში განიხილავს მას, რაც საკმაოდ დამაჯერებელი და მეცნიერულად არგუმენტირებულია. იგი ამბობს, რომ ევროპის პირველი ფორმისა და შინაარსის ქმნა უეჭველად ელინური მსოფლიოს მუშაობის შედეგია, რომელიც იძლევა პირველ ხაზებს ევროპულ კონტინენტურ-პოლიტიკისას“.

ნიკურაძის აზრით, ბერძენთა წადილი და მისწრაფება გამოხატულია არგონავტების მითოსში და მათ მეტაურ იაზონში. მათი მიზანი იყო კოლხეთიდან (კავკასია) ოქრო გამოეტანათ. იაზონმა შეირთო კოლხეთის მეფის ასული მედეა და წამოიღო ოქრო. გაჯავრებული კოლხეთის მეფე აეტესი გამოეკიდა იაზონს და გადაუკეტა გზა ბოსფორისაკენ. იაზონი დაუძვრა კოლხებს ისტერზე (Don-Main-Rain-ის პრობლემა), იგი მოგზაურობს ატლანტიკური ოკეანის ირგვლივ და მოდის შინ, საბერძნეთში, პერკულესის კარების (გიბრალტარის) გავლით, არგონავტთა მითოსის მცოდნენი ამ-

ტკიცებენ, რომ მათი ექსპედიციის სარჩული იყო რეალური სავაჭრო-პოლიტიკური მოსაზრებები. თუმცა ელინისტური მსოფლიოს სავაჭრო გზა შორეული აღმოსავლეთისაკენ, ირანისა და ინდოეთისაკენ გადიოდა კავკასიაზე (კოლხეთი-იბერია) მდინარე ფაზისის ანუ რიონის და კვიროსის (მტკვარი, კურა) გასწვრივ კასპიის ზღვისაკენ. კოლხეთში მოდიოდნენ ბერძნები, რათა კავკასიის და აზიის საქონელი შეეძინათ და თავისი გაესაღებინათ, ბერძნებს საქონელი აქედან გაჰქონდათ ირანში, ინდოეთში და შორეულ აღმოსავლეთში. ქრ.შ. პირველ ათასეულ წლებში ბერძნული ფაქტორიები და კოლონიები დაარსებულ იქნა შავი ზღვის სანაპიროზე. ასეთი ახალშენები შავი ზღვის ჩრდილო ნაპირზე დასაყრდნობი ცენტრალურ და ჩრდილო ევროპასა და სკანდინავიასთან ურთიერთობაში მდინარეთა შემდეგი სისტემით ხდებოდა: რაინ-მაინ-დონი და დვინა-დნეპრ ან ვოლხოვ-დნეპრ. ამგვარად ძველმა მსოფლიომ შექმნა ურთიერთობათა სისტემა, რომელიც დასავლეთ და ჩრდილო ევროპიდან დნეპრის სივრცეზე შავი ზღვით, კავკასია ირანამდე, ინდოეთისაკენ და შორეულ აღმოსავლეთამდე აღწევდა. ეს სისტემა წარმოადგენდა ევროპული კონტინენტურ-პოლიტიკის არსებით მხარეს. ევროპული კონტინენტურ პოლიტიკის ცნებას უპირისპირდება „ზღვის გაღმა პოლიტიკის“ ცნება, იგი იწყება მე-15, 16 საუკუნის მიჯნაზე და ამერიკის აღმოჩენის შემდეგ პირველად მისი მნიშვნელობა იზრდება. ბერძნების კოლონიები შავი ზღვის ჩრდილო ნაპირზე იყვნენ სავაჭრო ცენტრები შავი ზღვის ჩრდილოეთით და დასავლეთ მხარეთა ვაჭართათვის, რომელიც სამხრეთიდან და აღმოსავლეთიდან მომავალ ვაჭრებს ხვდებოდნენ. ავტორი თვლის, რომ ქრისტეს შობის პირველ ათასწლეულში არგონავტების მითოსი ღებულობს რეალურ ფორმებს და შინაარსს და მას ბერძნული კლასი-

ციზმის ხანას უწოდებს, რომლისთვისაც ამ მოთხრობაში დამახასიათებელია ორი ინიციატივა. ეს არის კოლხი აეტესი და მეორე ბერძენი იაზონი, მაგრამ ვერც კოლხებმა და ვერც ბერძნებმა საკუთარ მიზანს ვერ მიაღწიეს. კოლხების პოლიტიკური თვალსაზრისი შემდეგში მდებარეობდა და სპარსელებმა შეითვისეს, ბერძნებისა კი – მაკედონელმა. მდებარეობდა ანუ იგივე მელიელნის სახელმწიფოს დაარსება ხდება ბერძნული კლასიციზმის დროს, სადაც მელიელთა და სპარსთა პოლიტიკური ძლიერების მნიშვნელობა იწყება დაახლოებით 700-იან წლებში ქრისტეს შობამდე. იმ საუკუნეში მდებარე ტომები ერთიანდებიან, სპარსელთა მეფე კიროსი იპყრობს მათ და აარსებს ძლიერ სპარსულ იმპერიას ქრისტეშობამდე 593-558 წლებში, კიროს-დარიუსის ბატონობა აღწევდა ჩინეთსა და ინდოეთამდე. ზოგი მათი ნაწილიც შედიოდა სპარსულ იმპერიაში. კოლხეთისა და შავი-ზღვის ჩრდილო ნაპირით ეს ქვეყანა სპარსეთი ჩრდილოეთ და დასავლეთ ევროპას უკავშირდებოდა. დარიუსის მისწრაფება შორს მიდიოდა – შავი ზღვის ჩრდილოეთისაკენ (ბრძოლები სკიითებთან) და ხმელთაშუაზღვისაკენ და იქით (ბრძოლები ბერძნებთან). ამ გეგმით დარიუსი შესდგა იმ გზაზე, რომელსაც იგი უნდა მიეყვანა ისეთ სახელმწიფოთა სისტემის შექმნისაკენ, რომელიც გადაჭიმული იქნებოდა დღევანდელი ევროპიდან ჩინეთ-ინდოეთამდე. სპარსული ფულის (დარიული დარიკის) ტრიალი უზარმაზარ სპარსეთის იმპერიას სცილდებოდა და შორს გადიოდა. კავკასიამ და შავმა ზღვამ გადააბა და დააკავშირა ეს სახელმწიფო ერთი მხრივ შავი ზღვის მდინარეთა სისტემის ქვეყნებთან, მაშასადამე, შუა, ჩრდილო და აღმოსავლეთ ევროპასთან და მეორე მხრივ ხმელთაშუაზღვის მონაპირე ქვეყნებთან. ამასთან, სპარსეთის სახელმწიფოს ჰქონდა მჭიდრო ურთიერთობა აღმოსავლეთის ქვეყნებ-

თან, იაპონია-ჩინურ და ჰინდურ მსოფლიოსთან. მალე, მეოთხე საუკუნეში, სპარსეთის იმპერია იცვლება ალექსანდრე დიდის იმპერიით, სადაც იმპერიის გული გადადის დასავლეთისაკენ. კირო-დარიუსის სახელმწიფო თითქმის იგივე იყო, რაც ალექსანდრე დიდის სახელმწიფო. იგი ისე ახალგაზრდა გარდაიცვალა, რომ თავისი წადილი ვერ შეასრულა და რომ „იაზონის მემკვიდრეობა“ საბოლოოდ ვერ დაისაკუთრა. ალექსანდრეს სიკვდილის შემდგომ მისი იმპერია დანაწილდა, მაგრამ სამეურნეო და კულტურული ურთიერთობა იქ მაინც იგივე დარჩა. ამ მსოფლიოს გაგრძელებად შავი ზღვის ჩრდილო ნაპირზე ჩაითვლება ელინური მონარქია ყირიმში (დედაქალაქი პანლტიკაპიე-კერჩ) და აღმოსავლეთის ნაპირზე კოლხ-იბერიელები, საიდანაც შემდეგ პონტოს სახელმწიფო მითრიდატისა წარმოიშვა. იმ ხანაში სელეუკიდების სახელმწიფოს (ალექსანდრე დიდის მემკვიდრეთა) დასუსტებისას, დაიწყო რომის მსოფლიო ბატონობის ხანა (264-133). პერგამონის მეფე ატტალუსის სიკვდილის შემდეგ რომი ფეხს იკიდებს ანატოლიაში და თავის ბატონობას განაგრცობს ალექსანდრე დიდის იმპერიაში. სულლას და პომპეუსის გამარჯვებულმა ომებმა პონტოს მეფე მითრიდატზე (88-63) და ივერიელთა მეფე არტაგზე (65 წ.) რომაულ სახელმწიფოს ურთიერთობის გზა გაუტკეპნა ცენტრალურ აზია, შორეულ აღმოსავლეთ, ინდოეთისაკენ, სახელდობრ შემდეგი გზით: შავი ზღვა-კავკასია-კასპიის ზღვა. ჩრდილოეთ და აღმოსავლეთ ევროპისაკენ მიმართულებისათვის კი რომმა დაიკავა შავი ზღვის ჩრდილო ნაპირი. მაშასადამე, ქრ.შ. პირველ საუკუნეში ძველ კიროს დარიუს- ალექსანდრე დიდის პოლიტიკის ხაზზე შესდგა რომი., იმპერიის გული დასავლეთით იყო გადატანილი და განვრცობილი. მაგრამ ირანულ სივრცეზე რომმა უშედეგოდ იბრძოლა, ალექსანდრეს შემდეგ

ირანში წარმოიშვა პართელთა სახელმწიფო, რომელიც რომს წინააღმდეგობას უწევდა. რომის იმპერიის დაცემამდე (180-395 წწ. ქრ. შ-შემდეგ) ევროპის სამხრეთ ნაწილმა შექმნა ეს დიდი სახელმწიფო რომი, რომელიც შორეულ აღმოსავლეთთან და ინდოეთთან ხშირ სამეურნეო და კულტურულ დამოკიდებულებაში იყო. ჩრდილო და აღმოსავლეთ ევროპა, კავკასიასთან ერთად, ამ სამხრეთ სახელმწიფოსთან მჭიდრო ურთიერთობაშია და ამით ისინიც ინდოეთ, ცენტრალურ აზია და შორეულ აღმოსავლეთთან კულტურულ და სამეურნეო საქონელთა გაცვლა-გამოცვლაში არიან. მასადაბე, უბეელესი დროიდან ევროპა გადაბმული იყო ინდოეთთან, ცენტრალურ აზიასთან და შორეულ აღმოსავლეთთან და სახელდობრ ხმელეთის „კონტინენტურ“ გზაზე მდინარეთა გზებით [43,4].

ამრიგად, ავტორი ხაზს უსვამს ქართულ-ევროპულ იდენტობას და მათ შორის პარალელებს, სადაც საქართველოს ისტორიული ფაქტები და მოვლენები განხილულია ისტორიულ-ფილოსოფიურ და ევროპის ისტორიის ჭრილში.

§ 2. ხალხთა მიმდინარეობანი აღმოსავლეთ ევროპაში

ხალხთა გადასახლების ისტორია ისეთივე ძველია, ვით კაცობრიობის, ამათთან ხალხთა გადასახლების დინამიკა ერთგვარად ორგანულია, იგი ყოველთვის არსებობს, განსაზღვრულ დროში გარკვეულ პირობების გამო იგი თავის სახეს იჩენს და სხვა და სხვა ზომით აშკარაედება. ნაწილობრივ მიმდინარეობათა გარდა, ევროპის სივრცეზე ორი დიდი გადასახლება შეიძლება აღინიშნოს: 1) ჩრდილოეთ – დასავლეთიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთისაკენ და პირიქით, 2) აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ და პირიქით. როგორც დიდ ოკეანეში მიმდინარეობს იქეთ და აქეთ ხალხთა ტალღები და თან მიმოაქვს თავისი კულტურული დოვლათი. საინტერესოა ამ ხალხთა მიმდინარეობებს ევროპის სივრცეზე დასაწყისიდანვე გაეყვეთ. პირველი ნაბიჯები ალბათ მრავალ ათასეულ წელთა უკან იქნა გადადგმული, დღეს გვაქვს საერთო სურათი იმისა, თუ ქრ. შობამდე პირველ ათასეულ წელში როგორი იყო ევროპის ხალხთა გაერცელება და განაწილება, მაგრამ ძნელია დანამდვილებით ითქვას, თუ ევროპა იმ მდგომარეობამდე როგორ მივიდა. ვიცით, მაგალითად, თუ სად სახლობდნენ ბერძნები, კოლხები, გერმანელები, კელტები, სკვითები, სარმატები და სხვა, ევროპის ეს სურათი უსათუოდ ნაყოფია ხალხთა გადასახლებისა და შეხლისა და ასეც უნდა განვიხილოთ იგი, მაგრამ როგორი იყო ამ გადასახლებათა მიმდინარეობის და შეხლა-შემოხლათა ტენდენციები, ამის ცნობა არ მოგვეპოვება. ქრ. შობამდე, დაახლოებით მე-5,6 საუკუნეში ეხედავთ ჩვენ დასავლეთ ევროპაში ორი პოლიტიკური ძლიერების დასაწყისს, ესაა რომი და

კელტები (იმ ხანად ბერძნები კელტებს ეძახდნენ აგრეთვე გერმანელებსაც). რომის განვითარების სვლა ყველასთვის ცნობილია, მაშინ, როცა ჩრდილოეთ-დასავლეთ ევროპის პოლიტიკური ძლიერების განვითარებას ჩვეულებრივ ნაკლები ყურადღება ექცევა. კელტების სამკვიდრებელი უნდა ყოფილიყო ტრანსალპური გალლეთი (გალია), ბრიტანულ კუნძულებთან ერთად. აქედან გავრცელდნენ ისინი და ბატონობდნენ ევროპის უდიდეს ნაწილზე. მათი განვითარების აყვავების ხანაში (300 წ. ქრისტეს წ.) ისინი ფლობდნენ ბრიტანეთს, დღევანდელი საფრანგეთის შუასა და ჩრდილოეთს, პირინეის ნახევარკუნძულის უდიდეს ნაწილს (აქ შეერივნენ ისინი იბერიელებს და წარმოიშვნენ კელტიბერები), ახლანდელ ბელგიას, ჰოლანდიას, დასავლეთ-სამხრეთ გერმანიას, შვეიცარიას, ჩრდილო იტალიას, დონაუს სივრცეს, შავი ზღვის ჩრდილოეთ ნაპირებს (მაგ. ახლანდელ დობრუჯას) და გალათიას (თანამედროვე ოსმალეთის შუა პროვინციები). ჩვენ ვხედავთ „კელტთა მიმდინარეობანი“ ხდებოდნენ იაზონის გზის გასწვრივ: რაინი-მაინ-დონაუ შავი ზღვა. კელტთა ტაღლები წარმოადგინდა ევროპის ჩრდილო-ჩრდილო დასავლეთიდან სამხრეთისაკენ, მიაწყდა შავ ზღვას შემოერთყა მის ჩრდილოეთ და სამხრეთ ნაპირებს, ალბათ იმიტომ „კიროს-დარიუსის“ იმპერიას რომ გადაბმოდა. დაახლოებით 500 წლის შემდეგ ხალხთა გადასახლების ეს მიმდინარეობა ევროპაში კვლავ განმეორდა, გერმანელები (გოტები, ვანდალები, ლანგობარდები, ზუევები და უფრო გვიან აგრეთვე ნორმანები) მოდიან ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ და სახელდობრ: იაზონის ორივე გზით: რაინ-მაინ-დონაუ და დეინა-დნეპრ ან ვოლგხოვ-დნეპრ-შავი ზღვისაკენ. გერმანთა ტაღლები მოაწყდა შავ ზღვას, შემოერთყა მის ნაპირებს კავკასიამდე და მაშინ წარმოიშვნენ მცნებანი: დასავლეთის გო-

ტები და აღმოსავლეთის გოტები (ვესტგოტები და ოსტგოტები). თუმცა გერმანთა დედული უფრო ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარეობდა, ეინემ კელტებისა, მაგრამ ისინი ნებით თუ უნებლიეთ, მათ ძალთა განვითარების დროს, არსებითად იმავე პოლიტიკურ მიზნებს ისახავდნენ, ვით კელტები. მესამე საუკუნეში უკვე გერმანთა სახელმწიფოების განმტკიცების პროცესს ვხედავთ. ევროპის ამ მოწყობისა და აღმშენებლობის მიდრეკილებათა წინააღმდეგ აღიმართნენ ხალხთა მიმდინარეობანი, რომელნიც აზიიდან წარმოიშვნენ. ეს ხალხები თავს იყრიდნენ ჩვეულებრივ კასპიის ზღვის ჩრდილო ნაპირის სივრცეზე, ურალისა და ეოლგის შუა. ეს სივრცე იყო ევროპის ნამდვილი დერეფანი (წინა სივრცე). დონის კულტურის წრეთა (წარმატების) და მეორე ხაზში აგრეთვე კავკასიის (ლეკების, ჩერქეზების) ამოცანა იყო: აღმოსავლეთიდან ამ მოწოლისათვის შესაფერისი წინააღმდეგი მიწოლა დაეხვედრებინათ. როცა ეოლგაზე ამ ძალთა წონასწორობა დაირღვა, მეოთხე საუკუნეში, ჰუნებმა გადმოლახეს ეოლგა. ამ მოვლენამ გამოიწვია საერთო წინწამოჭრა გერმანებისა სამხრეთ-დასავლეთისაკენ (375 წ.). ჰუნები შემოიჭრნენ (350-452 წწ.) აღმოსავლეთ ევროპასა და ჩრდილოეთ კავკასიაში იქ, სადაც ბინადრობენ სარმატები, სკვითები (დნეპრის სივრცეზე) და გერმანები. ატილლა შეიჭრა ჩრდილო იტალიაში, ემუქრება რომს (452 წ.), თავს ეცემა გალეთს (451 წ.), ანადგურებს მეტცს და იმარჯვებს მნიშვნელოვან ბრძოლაში კატალანიის ველებზე (451 წ.). ატილას სიკვდილთან ერთად (453 წ.) ჰუნების ძლიერებას ბოლო ედება. მათი მთავარი მასები დასახლდნენ გერმანთა და სარმატთა შორის. ჰუნების გამოჩენის 200 წლის შემდეგ მდ. დონის სივრცეზე, იგივე ადგილი დაიკავეს ავარელებმა (555 წ.). ამ უძველესმა აღტაურმა მოდგმამ ავარელებმა დონის არეზე შექ-

მნეს ავარელთა სახელმწიფო, რომელიც პირველად მხოლოდ ფრანკთა მეფე კარლმა და მისმა შვილმა პიპინმა გაანადგურეს. მეშვიდე საუკუნეში ვხედავთ ჩვენ აღმოსავლეთში უკვე ხაზარების სახელმწიფოს. ხაზარები შედგებოდნენ ალბათ ტურანული და უნგრო-ფინური ელემენტებისგან. ისინი გავრცელდნენ მდ. ბუგიდან მდ. დნეპრის სამხრეთით კასპიის ზღვამდე, მათ გადარეკეს ბულგარები ჩრდილოეთისაკენ და დაემუქრნენ მათ მეზობლებს დნეპრის სივრცეში და კავკასიაში. კიევის სახელმწიფომ (სვიატოსლავი, 965) უკანვე გარეკა, კიდევ მეტი, სჩანს, რომ უკრაინელებმა (კიევი) მაშინ ხაზარების ყველა მხარე აზოვის ზღვის აღმოსავლეთით ნავსადგურ ტამანამდე დაიპყრეს. ხაზარების დროსვე ევროპის დერეფნიდან უკვე გამოჩნდნენ მადიარები (უნგრო-ფინური ტომები), უცენ-კუმანები (რუსულად პოლოვცები, ტურანული ტომისა, დაახლოებით 750 წ. ქვემო ვოლგის სამხრეთით მობინადრენი) და პეჩენეგები (ქართულად პაჭანიკები). ტურანული ტომისა, რომელნიც მეცხრედან მეთერთმეტე საუკუნემდე ევროპის ყურადღებას იპყრობდნენ და მეთორმეტე საუკუნეში კი დონის სივრცეზე მადიარებში გაითქვიფნენ. უცენ-კუმანების ნაშთი ახლაც მოიპოვება უნგრეთში. პაჭანიკები 839 წ. თავს დაესხნენ ხაზართა სამეფოს და 867 წ. უკრაინის სახელმწიფოს. მათ დაამსხვრიეს ხაზარების და უნგარების შეერთებული ძალა, მანამ კი უნგრელები ხაზარების მორჩილნი იყვნენ. შემდეგ ხანაში პაჭანიკები ხშირად ბიზანტიას ესხმოდნენ თავს და აგრეთვე ჯვაროსანთა ომებშიც მონაწილეობას ღებულობენ. კუმანებმა მე-11 საუკუნეში დაამარცხეს პაჭანიკები და ხაზარები და დაიპყრეს მთელი მხარე შავი ზღვის ჩრდილო ნაპირისა მდ. დონაუს ქვემო მიმდინარეობამდე და კარპატების აღმოსავლეთით. მათი მთავარი ძალა განადგურებულ იქნა მონღოლთა მიერ (1223 წ.), რო-

მელნიც მე-13 საუკუნეში ევროპაში შემოიჭრნენ, მაგრამ უფრო კი აღმოსავლეთით ევროპაზე შეჩერდნენ. მაშასადამე, აღმოსავლეთ ევროპის სიერცე შეიძლება დანაწილებულ იქნას სხვადასხვა პოლიტიკური სიერცის ერთეულებად. კავკასიის სიერცეზე ბინადრობენ უძველესი დროიდან კავკასიელები. ქრისტიანობამდე ბოლო ათასწლეულში ტრანსკავკასია (ამიერ კავკასია) შედგებოდა შემდეგი ხალხური ფაქტორებისაგან: ტიბარენი, ლაზი, ტაოხი, მოსხი, კოლხი, იბერი, ალბანი და კასპი. ცისკავკასია (იმიერ კავკასია) შედგებოდა შემდეგი ხალხებისაგან: ტერკეტაე, ციხი, ჰენიოხი, აბასგი, ლეგაე. ყველა ეს კავკასიელი ერი ერთიმეორეს ნათესავია (ნ. მარი). ამ ძირითად ტომებს შემდეგში მოემატენ სპარსული და უფრო გვიან (დაახლოებით მე-9 დან მე-11-ე საუკუნეში ქრ.შ.) თურანული ელემენტები და შექმნეს შირვანი, განჯა, რომლიდანაც ახლანდელ დროში სახელმწიფო აზერბაიჯანი წარმოიშვა. დანარჩენი ამიერ-კავკასიისაგან წარმოშობილ იქნა პირველად კოლხ-იბერთა სახელმწიფო, რომელმაც ქრისტიანულ პერიოდში მთლიანი მცნება გეორგიენ (საქართველო) მიიღო. იმიერკავკასიაში ხალხებისაგან ცერკეტაე, ციხი, ჰენიოხი, აბასგი, დაიბადა ჩერქეზობა. ლესგებს ჩრდილოეთ პროვინციებში მიემატნენ ლტოლვილნი ხალხთა ახალი ელემენტებისაგან და დღეს დადესტანს წარმოადგენს. ჩრდილოეთ კავკასიის სხვა მხარეებმა დროთა განმავლობაში მიიღეს, შეითვისეს ახალი ელემენტები, ვინაიდან კავკასიას თვით აქვს ძლიერი გამთქეფელი ძალა (ასიმილაციის უნარი). კავკასიის მრავალ ადგილთა მიუყვალობამ თავდამსხმელთათვის, მეორე მხრივ, მოგვცა ის მოვლენა, რომ იქ შენახულია და დაცულია ხალხთა პირველყოფილი ფორმები და პირველადი ელემენტები. კავკასიამ განიცადა მოწოლა და თავდასხმა ხალხებისა ჩრდილოეთიდან და აგრეთვე სამ-

ხრეთიდან. მაგრამ თვით კავკასიაზე მისი გზით, დღემდე უცნობია ხალხთა რაიმე გადასახლება ყოფილიყოს. ეს დამოკიდებულია თავდამსხმელთა წინააღმდეგ არა მარტო თავდაცვითი პოზიციების ხელსაყრელი ვითარებისაგან, რომელსაც კავკასია განსაცვიფრებელი სისრულით გვიჩვენებს, არამედ იმისაგანაც, რომ კავკასია ბარის და ველთა ხალხებისათვის და ასეთები იყვნენ გაელით თავდამსხმელი ხალხები, რაღაც თავზარდამცემს წარმოადგენდა. რომ აქ გარკვეულიყვნენ, ორიენტაცია მოეხდინათ, ისინი დიდ დროს საჭიროებდნენ. კავკასიაში არსებობს ორი გზა, რომელიც ჩრდილოეთ მხარეს სამხრეთთან აკავშირებს: 1) დარიალის ხეობა, რომელიც შუა კავკასიას სჭრის და 2) გზა, რომელიც კასპიის ზღვის ნაპირს მოსდევს. ამ გზათა გამო კავკასიელებს სხვა ხალხებთან დიდი ბრძოლები ჰქონდათ. ხალხთა გადასახლების ტალღები შეეხნენ უმთავრესად კავკასიის ჩრდილოეთ ნაწილებს, კავკასიის სამხრეთით ამგვარი ხალხთა ტრიალი ცნობილი არაა. ამას ალბათ ხელი შეუშალა ირანულ სივრცეზე მტკიცე სახელმწიფოთა არსებობამ. ზემოთ ხსენებული მოკლედ შეიძლება ასე გამოიხატოს: კავკასიის პირველყოფილმა მოსახლეობამ ზოგიერთ ნაწილში ახალი ელემენტები შეითვისა და ისინი გარდაქმნა კავკასიელებად, რომელნიც ახლა ძველ კავკასიელებს წამოადგენენ. მდინარე დონის სივრცეზე სახლობენ სარმატები, ახალ არქეოლოგიური გათხრების აღმოჩენების მიხედვით, ორივე ხალხი სარმატები და კავკასიელები მეტად მჭიდრო ურთიერთობაში უნდა ყოფილიყვნენ. მეოთხე საუკუნიდან ქრ.შ. შემდეგ მათ შემატა ახალი ელემენტები. ამ პროცესის შედეგად ჩვენ დღეს ეხედავთ დონის ყაზახობას, ჩვენ უკვე ვნახეთ, თუ რომელმა ხალხებმა გადაიარეს ამ სივრცეში. მდინარე დნეპრის სივრცეზე ბინადრობდნენ სკვითები. აქ ჩვენ უნდა განვასხვაოთ

ქვემო, შუა და ზემო დნეპრი. ქვემო დნეპრი ანუ შავი ზღვის ჩრდილო ნაპირის სივრცე წარმოადგენდა ეელებს (სტეპ), მარილიანი ნიადაგით. წინაუქმოდ: შუა და ზემო-დნეპრის სივრცე ტყით იყო მოცული. ქვემო დნეპრი კი დასახლების მიზნებისათვის არახელსაყრელი იყო და ამის გარდა მტრის წინააღმდეგ არავითარ თავდაცვის საშუალებას არ იძლეოდა. პირიქით, შუა და ჩრდილო დნეპრის ტყიანი სივრცე, ნოყიერ ნიადაგით შემკული დასახლებისათვის ფრიად გამოსადეგი იყო. ქრისტეს შემდეგ პირველ საუკუნეში ჩვენ ვხდებით დნეპრის სივრცეში დრეველიანებს, პოლიანებს, სევერიანებს და სხვა, რომელნიც მეცხრე საუკუნეში კიევის მიერ გაერთიანებული იქმნენ და ამგვარად ახლანდელ უკრაინას საძირკველი ჩაეყარა. ამ მხარეში ხალხის შექმნის პროცესის დროს რომ ძველი სკვითები და სარმატები, რომელნიც ერთ ხანად დნეპრის სკვითებზე ბატონობდნენ, არსებით როლს თამაშობენ, თავისთავად ცხადია. ქვემო-დნეპრის და ქვემო-დონის მხარე წარმოადგენდა ხალხთა დიდ შარაგზას, რომელზეც აზიიდან ევროპისაკენ მიმავალმა ხალხებმა გაიარეს (ჰუნები, ავარები, ხაზარები, პაჭანიგები და სხვა) სრულიად დაუცველი ქვემო დნეპრის სივრცე ისეთ შთაბეჭდილებას ტოვებს, თითქოს ეს მხარე არავისი იყოს, ვინაიდან მას ასე მრავალი ხალხი ფლობდა, მაგრამ თითოეული ხალხი რჩებოდა აქ მხოლოდ მოკლე დროით. შუა და ჩრდილო-დნეპრის ტყე დაცულ იყო მტრული თავდასხმებისაგან. უკრაინელები, დნეპრის გასწვრივ შავ ზღვამდე, მთელი ზონით დაინტერესებული იყვნენ, რათა შავი ზღვის სისტემას გადაბმოდნენ. მაგრამ საშიშ ქვემო-დნეპრის მხარეზე უარი სთქვეს. დნეპრის სივრცის ჩრდილო-აღმოსავლეთით არის ვოლგის სივრცე, რომელსაც უგრო-ფინური სივრცე და მე-14 საუკუნიდან მოსკოვის სივრცე შეიძლება ვუწოდოთ. ჩვენ გვესმის

ამით სივრცე, დაწყებული ზემო-ვოლგის მხარეებიდან თეთრ ზღვამდე. უკვე პირველ საუკუნეში ჩვენ ვხდებით აქ უგრო-ფინურ მოსახლეობას. ვოლგის მხარის ამ უგრო-ფინურ ძირითად მოსახლეობას შემდინარენ სხვა ხალხთა ტომები. ამ მხარის ხალხის სახე დროთა განმავლობაში გამოიცვალა. მაგ. ბულგარები, რომელნიც ცხოვრობდნენ დონსა და ვოლგას შუა, აკვარელების მიერ იქმნენ დაპყრობილი (558წ). მათ გაითავისუფლეს თავი (635წ) ერთი ნაწილი დასახლდა მაშინ შავი ზღვის მხარეში ნესტრისა და დონას შუა (608წ) და შეერივნენ აქ მცხოვრებ სლავებს, რომელთაგან ენაც შეითვისეს. მაგრამ ბულგართა უდიდესი ნაწილი ხაზარებმა ჩრდილოეთისაკენ გადარეკეს. ხაზართა ძლიერება შემდეგ ვოლგის მხარემდე აღწევდა. ჩრდილო ვოლგის, უფის და ყაზანის მხარეში უგრო-ფინური ხალხები აქა-იქ დღემდე შერჩენილი არიან. მდინარე კამა და ვოლგის შესართავთან ბულგარელებმა დაარსეს სახელმწიფო. მეათე საუკუნიდან ბულგარელები გამაჰმადიანდნენ. პირველად მე-11 და მე-12 საუკუნეებში გამოჩნდნენ აქ სლავები ნოვგოროდიდან და კიევიდან და მე-13 საუკუნეში კი მონღოლები. ყაზანელი თათრები არიან ბულგარელების შთამომავალი. მონღოლთა ბატონობის დროს დაარსდა მოსკოვის სამთაურო (კნიაჟესტვო), რომელიც მონღოლთა დაცემის შემდეგ გახდა ხალხის შექმნის პროცესის თესლად იმ ახალი პროცესის, რომელმაც მოსკოვური რუსეთი წარმოშვა. ჩვენ ვხედავთ, მაშასადამე, რომ კიროს-დარიუს-ალექსანდრეს სახელმწიფოთა მისწრაფებებს დასავლეთი და ჩრდილო ევროპა ასრულებს. პირველად კელტები (მე-5-დან მე-3 საუკუნემდე ქრისტიმდე) იწყებენ, შემდეგ გერმანები (მე-2 საუკუნე. ქრ. შ) განაგრძობენ ევროპის ამ ნაწილების მოწყობას, ორგანიზაციას. აზიიდან ხალხთა მდინარეებანი უკუაგდებენ გერმანებს სამხრეთ-დასა-

ლეთ ევროპისაკენ. დნეპრის სივრცეში, სკვითების-სარმატების საფუძველზე აღმოცენდება ახალი ხალხი -უკრაინელები. ეს იღებს ხელში შავ ზღვამდე დნეპრის გზის უზრუნველყოფას. აზიიდან მოსული ხალხების მოწოლა მე-8 და მე-9 საუკუნეებში განსაკუთრებით საგრძნობია. რომ წარმატებით თავდაცვითი ბრძოლა ნაწარმოებ იქმნას აუცილებელი ხდება მტკიცედ მოწყობილი სახელმწიფოს შექმნა დნეპრის მხარეში. დაარსებულ იქნა კიევის სახელმწიფო, რომელმაც დნეპრის მხარეში გზა შავ ზღვამდე ახალად აღადგინა. შუა საუკუნეებში გერმანები იჩენენ მიდრეკილებას დასახლდნენ აღმოსავლეთის სივრცეში, მაგრამ ეს მისწრაფება უკუქცეულ იქნა. მე-18 და მე-19 საუკუნეში ეს ცდა განმეორდა. დონაუს მხარე უკრაინა, ვოლგის მხარე შეიცავს გერმანულ ახალშენებს. გერმანელ ხალხის დასახლების რუკა გვიჩვენებს დღეს მე-18 და მე-19 საუკუნეთა შედეგებს. ეს არ იყო გეგმით ნაწარმოები პოლიტიკის შედეგი. არამედ ნაყოფი, რომელიც ინსტიქტის მიმართულებამ მოგვცა. სახელმწიფოებრივი მფარველობისა და გეგმის გარეშე შესრულდა გერმანელ ხალხის ელემენტების განაწილება ევროპის აღმოსავლეთში. აშკარაა, ეს ბუნებრივი მოთხოვნილება იყო. მე-20 საუკუნეში ეს მიდრეკილება კვლავ მარცხდება, ამის გამოწვევია საბჭოთა მოსკოვი (ვოლგის გერმანელების დევნა) [44].

ამრიგად, ალექსანდრე ნიკურაძე საუბრობს ევროპის ხალხთა განაწილებისა და განსახლების შესახებ, სადაც ისტორიული თვალსაზრისით განხილულია ჯერ კიდევ უძველესი დროიდან თანამედროვე პერიოდამდე ევროპის ხალხთა გაერცვლება აღმოსავლეთ ევროპაში, რომელიც ძალიან საინტერესო ისტორიული არგუმენტებითაა წარმოდგენილი და ეს ავტორის ისტორიკოსობაზეც მიუთითებს. იგი საუბ-

რობს, ასევე, ევროპის კონტინენტზე ორი დიდი გადასახლების შესახებ 1) ჩრდილოეთ – დასავლეთიდან სამხრეთ- აღმოსავლეთისაკენ 2) აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ და პირიქით, სადაც ევროპის სივრცეში არსებული ხალხთა მიმდინარეობის განვრცობა და მათი ევოლუციური პროცესები გამოიწვია ხალხთა განსახლების კულტურის განვითარების მოთხოვნილებამ და ისტორიულმა კანონზომიერებამ.

ავტორი გარდა იმისა, რომ აქ განიხილავს ხალხთა მიმდინარეობას აღმოსავლეთ ევროპაში, იგი არ კმაყოფილდება ამით, და უფრო შორს მიდის და მეცნიერულად ხსნის იმ მრავალმხრივ კულტურულ დამოკიდებულებას, რომელიც არსებობს დღევანდელ აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებს შორის, ამათგან გამოვარჩევი მეტად მნიშვნელოვან ფაქტს, რომელიც უშუალოდ ბმაშია წინამდებარე ნაშრომთან, სადაც ჩვენამდე მოღწეულია უთარილო ხელით ნაწერი ავტორის მიერ „აღმოსავლეთ ევროპა“-ს ნაწილი სათაურით, „საეკლესიო არქიტექტურა კიევის დიდ სამთავროში“, სადაც განხილულია კიევის მოსაზღვრე და მეზობელ ქვეყნებთან, მრავალმხრივი კულტურული დამოკიდებულება, მათ შორის საეკლესიო არქიტექტურის და მხატვრობის მიმართულებით, კერძოდ, შავი ზღვის დასავლეთ ნაწილი ბიზანტია და ბულგარეთი, აღმოსავლეთის მხრიდან საქართველო, ხოლო ბალტიისპირეთის-გერმანია და სკანდინავიის ქვეყნები, რამაც გამოიწვია საეკლესიო არქიტექტურის სამი ცენტრის გაჩენა: კიევი, ჩერნიგოვი და ნოვგოროდი. იგი ხაზს უსვამს უძველესი ატინაიას (Jatinnajakirche) ეკლესიის არქიტექტურას, რომელიც აშენებული იქნა 989/990 წლებში ვლადიმირის მიერ, ასევე, ჩერნიგოვის მაცხოვრის ტაძრის ხელოვნებას (1014.წ) და დასავლეთ საქართველოს, აფხაზეთის მოქვის ეკლესიის (975 წ.) არქიტექტურას და მხატვრობას. ავტორი ამბობს,

რომ აღნიშნული ეკლესიების ცხოვრება და საეკლესიო დამოკიდებულების საფუძვლები მეტნაკლებად ერთმანეთისაგან გამომდინარეობს და მათი პერიოდული პარალელები აშკარად ჩანს საერთო თვალსაზრისით. ამით იგი მიგვანიშნებს, რომ კიევი საეკლესიო და სამხატვრო არქიტექტურით ახლოს დგას დანარჩენ აღმოსავლეთ ქვეყნების კულტურასთან. ქართული ეკლესია, ამ შემთხვევაში „მოქეი“, მაინც ძირეულია, თუმცა ქართულ-აფხაზური ეკლესია ბიზანტიური პერიოდის პარალელებს და გავლენას მაინც ინარჩუნებს [45,10]. ამით ავტორმა აჩვენა არა, ზოგადი დამოკიდებულება და ისტორიული კავშირი საქართველოსა და აღმოსავლეთ ევროპას შორის, არამედ ქართული კულტურული და სულიერი თანხვედრა დანარჩენ ცივილიზებული ევროპის სამყაროსთან

§ 3. ევროპულ სახელმწიფოთა აღმავლობის საფუძვლავი

წინა წერილში განხილული იყო, სხვათა შორის, ევროპულ სივრცეში ხალხთა დინამიკის საკითხი, ამჟამად ჩვენ შევეხებით ხალხთა სტატიურ ვითარებას, ესე იგი ხალხთა გადასახლების შემდეგ, თუ როგორი იყო ხალხთა მოსახლეობის განაწილება. აღმოსავლეთ ევროპაში ჩვენ ვხდებით ევნდებს (სლავებს), სარმატებს, რომელთაც იმ ხანად მდინარე დნეპრის გარემოს მკვიდრნი სკვითები დაამარცხეს და ეოლგის სივრცის ჩრდილოეთსა და შუაში უგრო-ფინურ ხალხებსა და შემდეგ კავკასიელებს. ხალხთა გადასახლებამ აღმოსავლეთ ევროპის ხალხურ შემადგენლობაზე მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა. სკვითებისა და სარმატების სახელები სავსებით გაჰქრა. უნგრო-ფინურ ნიადაგზე პატარა ხალხები წარმოიშვნენ, მათ მიემატა ტურანული ხალხური ელემენტები, ეს ხალხი აზიიდან ახლად მოწოლილი ტაღლების მიერ გადარეკილ იქმნენ სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ. მდინარე დნეპრის სივრცეზე ახალი ხალხის შექმნის პროცესი იწყება და კიევის სახელმწიფოსთან უკრაინელობა იქმნება. კავკასია არ განიცდის რაიმე ხალხურ მნიშვნელოვან ცვლილებას. ჩრდილოეთი ევროპა ამავე დროს მეცხრე, მეთორმეტე საუკუნემდე ქრ.შ-მდე ჰქმნის ჰანზის ქალაქების პოლიტიკას. ხმელთაშუა ზღვის სივრცეზე იქმნება გენუის პოლიტიკა, ორივე გადაბმულია ბიზანტია და კავკასიასთან. აქედან ძველი სავაჭრო გზა მიემართება ინდოეთ-შორეულ აღმოსავლეთისაკენ. წინა წერილში ჩვენ ვნახეთ, თუ ევროპას რამდენად სურდა კავშირი ინდოეთთან და შუა-აზიასთან შეენარჩუნებინა. გერმანები აარსებენ მეორე საუ-

კუნეში შავი ზღვის ჩრდილოეთ ნაპირზე ოსტგოთების სახელმწიფოს. ამ სახელმწიფოს შემწეობით შავ ზღვასთან მისავალი და ირან-ინდოეთთან გაბმული კავშირი უზრუნველყოფილი იყო. ჰუნები ხელს უშლიან ამ მუშაობას. მაგრამ შემდეგში ოსტგოთების მოვალეობას კისრულობენ პოლიანები, დრემიანები, სევერიანები, რომელთაგან 864 წ. ასკოლდისა და დირის მიერ შექმნილ იქნა კიევის სახელმწიფო. ამ სახელმწიფოს ამოცანა იყო, დიდ ევროპულ სისტემაში მდინარის გზა, დნეპრზე შავ ზღვამდე ნორმალური მიმოსვლისათვის დაეცვა და უზრუნველყო. „ქარვის გზას“ არ უნდა დაეკარგა სავაჭრო ურთიერთობა ერთი მხრივ აზიასა და ევროპას შორის და მეორე მხრივ, ჩრდილოეთ ევროპასა და ბიზანტიას შორის. მდინარე დნეპრით მოდიოდა „ვარიანების გზა“ შავი-ზღვისაკენ. თუმცა დროგამოშვებით დნეპრის ქვემო მხარე ხაზარების, პაჭანიკების ხელში იმყოფებოდა ხოლმე. მაინც კიევის სახელმწიფოს დაწოლით. თითქმის ყოველთვის იძულებული ხდებოდნენ დნეპრის გზა თავისუფალი გაეხადათ. ასკოლდი და დირი 865 წ. ოლეგი 907 წ. იგორი 941 წ. ილაშქრებენ კონსტანტინეპოლამდე, რათა დნეპრ-შავი ზღვის სავაჭრო გზაზე ნორმალური პირობები შეექმნათ. მე-9-12 საუკუნეებში დნეპრის ქვემო მხარე კიევის სახელმწიფოს არ ეკუთვნოდა, იქ იყვნენ მაშინ პაჭანიკები, რომელთაც იმ დროს იქიდან ხაზარები გარეკეს, მაგრამ დნეპრის მდინარე-გზა შავ ზღვამდე კიევის სახელმწიფოს დაცვა-კონტროლში იმყოფებოდა. ჩრდილოეთ, აღმოსავლეთ ზღვის (ნორდზეე, ოსტზეე) და დნეპრის სივრცეზე განვითარდა ჰანზის ქალაქთა პოლიტიკა და ხმელთაშუაზღვის სივრცეზე გენუელთა პოლიტიკა. ორივე ხვდებოდა ერთმანეთს შავ ზღვაზე და ერთად მიდიოდა ძველი გზით კავკასიაზე და კასპიის ზღვით ირან-ინდოეთისა და შორეულ აღმოსავლეთისა-

კენ. საქსონელთა პერცოგი ვიდუკინდი იყო წარმომადგენელი ჩრდილო-გერმანული თაობისა, რომელმაც თავის გამოხატულება პანზის ქალაქთა პოლიტიკაში ჰპოვა. ვიკინგები მიმოდრიოდნენ ჩრდილოეთის ზღვის ნაპირებიდან დნეპრის სისტემით შავ ზღვამდე მერვე-მეათე საუკუნეებში. ეს სავაჭრო გზა შემდეგში პანზის ქალაქთა კავშირმა განაგრძო. ცნობილია ინგლისური საბუთებით, რომ პანზის ქალაქებს იქ, ინგლისში, ახალშენები ჰქონდათ, ქალაქი კოელნი კისრულობს თაოსნობას და ხდება გერმანიის და დასავლეთის ვაჭრობის ცენტრი. კოელნის ვაჭრობის მიერ დაარსებულ შტაალჰოფს ურთიერთობა ჰქონდა ფლანდრიის და ვესტფალიის ქალაქებთან და მეორე მხრივ ლუბეკთან. ვისლი გოტლანდზე იყო გამოსავალი წერტილი აღმოსავლეთის და სკანდინავიის სივრცისათვის. განსაკუთრებულ როლს აღმოსავლეთის სივრცის პოლიტიკისათვის თამაშობდა ჰამბურგი და ლუბეკი. 1241 წ. მათ მიაღწიეს და უზრუნველყვეს ჩრდილოეთის ზღვისა და აღმოსავლეთის ზღვის -ნორდზე და ოსტზეეს შორის მიმოსვლა. 1285 წელს ლუბეკმა შეიერთა ვენდების ქალაქები ვისმარი, როშტოკი, გვიან შტრალზუნდი და გრაიპსვალდი და მცირე პომერული და მერკული ქალაქები, როგორიცაა დემნანი, ანკლამი, სტარგარდი, შტენდალი, ზალცვედელი, ბრანდენბურგი, ბერლინ-კიოლნი, ფრანკფურტი ოდერზე. ჰამბურგის გარეშემო შეჯგუფებული იყო ქვემო საქსონიური ქალაქები: კიოლნი, დორტმუნდი, ზოესტი, მუენსტერი, ჰერფოლდი, მინდენი. ასე მტკიცედ აღეშენა სავაჭრო პოლიტიკის არარატი ქვეყნის შიგნით, აგრეთვე თორნი, კულმი, დაცინგი, ბრესლაუ ეკუთვნოდა მათ. უკვე ადრე, შვედებმა და დენმარკელებმა გამოიჩინეს ინტერესი აღმოსავლეთის ზღვის მხარეებზე (ლივლანდი, ესტლანდი და კურლანდი). აღმოსავლეთ ზღვის მხარეთა (ბალტიკუმი)

დაკავშირება ევროპასთან მოხდა ქალაქ ლუბეკის აღმოსავლეთის სივრცის პოლიტიკით, რომლის გზა მიდიოდა უმთავრესად დენის ვისლის შესართავით (1160წ), გერმანულმა ორდენმა (ხმლის ძმები 1207 წ) დიდხანს შეინახა გერმანელ ადამიანთა ეს გასასვლელი გზა აღმოსავლეთის სივრცისაკენ. რიგა, დორპატი და რევალი ყვარდნენ ჰანზის ქალაქებთან კავშირში. შემდეგი განმტკიცება ამ პოლიტიკამ მიიღო „კოელნური კონფედერაციით“ 1367 წელს. ჰანზის ქალაქთა პოლიტიკა აღმოსავლეთის არეზე მალე დიდი შედეგებს აღწევს. ამის გამო იკვეთება საჭიროება გაიკაფოს აგრეთვე სავაჭრო გზა ვოლგის სივრცეზე აღმოსავლეთისაკენ. უცხო მხარეებში (უგრო-ფინური) ვაჭართათვის დასაყრდენი წერტილები შექმნეს. ერთი ადგილიდან მეორე ადგილამდე ვაჭრებს მიაცილებდნენ დამცველნი (დრუჟინა). „დრუჟინებს“ ადგენდნენ უმთავრესად სლავურ ენაზე მოლაპარაკე პირებისაგან, ნოვეგოროდიდან და კიევიდან. ეს დასაყრდენი წერტილები, რომელთაგან შემდგომ ქალაქები წარმოიშვნენ, გასლავიანებულ იქმნენ. ნოვეგოროდ , მოსკოვთან ერთად გაშენდნენ ქალაქები ვოლგის მხარეში, როგორც მაგალითად როსტოვი, სუზდალი და სხვა. ჰანზის ქალაქთა პოლიტიკისათვის აღმოსავლეთის სივრცეში დასაყრდენი წერტილი იყო ნოვეგოროდი, რომელსაც გერმანელი ჰანზიატები „ნაუგარტს“ ეძახდნენ. აქედან გერმანული პოლიტიკის სხივები სწვდებოდა ურალამდე და შავ ზღვამდე. 1206 წელს მონღოლთა საერთო ყრილობაზე თემუჩინი ჩინგიზ ხანად (სრულყოფილ გმირად) იქნა გამოცხადებული. აქ იწყება მონღოლთა ტალღა, რომელმაც მეცამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში „ეევროპული ფრონტი“ გადალახა და შიგ ევროპაში შეიჭრა. ქართველებისა და უკრაინელების ბრძოლები მონღოლთა წინააღმდეგ არსებითად იგივე იყო, როგორც

ბრძოლა ლიგნიცთან 1241 წლის 9 აპრილს. და ყველა ეს
 ბრძოლა წარმოადგენდა ევროპის ბრძოლას აღმოსავლეთის
 წინააღმდეგ. მონღოლებმა აღმოსავლეთის სივრცეში ევრო-
 პა სასტიკად დაასუსტეს. მონღოლებისა და ალექსანდრე
 ნევესკის წამოწყებული ბრძოლა შემდეგში მოსკოვის მიერ
 ნაყოფიერად იქნა გაგრძელებული. ბრძოლა სომალი-ზღვა-
 ზე (1502წ) ორდენის უფროს ვალტერ ფონ პლეტენბერგის
 (1494-1535წწ.) მოსკოველების წინააღმდეგ იყო ევროპის
 ბრძოლა „აღმოსავლეთ სივრცეში ღია კარებისათვის“, რო-
 მელიც დაახლოებით ჯერ 50 წლის მერე ნაწილობრივ და მე-
 რე მე-18 საუკუნეში საბოლოოდ დაკარგულ იქნა. ოსმალთა
 გაბატონებით შაჰი ზღვის მხარეებში ევროპული პოლიტიკის
 გზები აღმოსავლეთისაკენ საბოლოოდ გადაღობილი იქნა.
 განვითარებისა და წინსვლის აღმავლობის ხანიდან ევროპა
 უკან წავიდა, მისი გზა აღმოსავლეთ სივრცისაკენ დაიკეტა,
 იგი იძულებული გახდა ახალი შესაძლებლობანი მოეძებნა.
 ქალაქ ბიზან-ზე გამარჯვება გენუისა ნიშნავდა ხმელთაშუაზ-
 ლვის დასავლეთ ნაწილში გენუის მარტოდ ბატონობას და
 ვენეციაზე გამარჯვება კი აღმოსავლეთ ნაწილზე ბატონო-
 ბას (1257-1381წწ). ბიზანტიის კეისართა სახელმწიფოს აღ-
 დგენა (1261წ) ხდება გენუელთა ბატონობის აყვავების ხანა-
 ში, მათ მიიღეს ახალი დასაყრდენი წერტილები აღმოსავ-
 ლეთში გალათა და პერა (კონსტანტინეპოლის გარეუბნები),
 ბაუისაგან თავისუფლება ყველა ბიზანტიურ მხარეში და თა-
 ვისუფალი ნაოსნობა ზღვებზე. სულ მალე ამის შემდგომ გე-
 ნუელებმა განიმტკიცეს პოზიციები შავ ზღვაზე, დაიკავეს
 ყირიმი და აზოვი და აღადგინეს ურთიერთობა იმ ქვეყნებ-
 თან, რომელიც შავსა და კასპიისზღვის ნაპირებზე იმყოფე-
 ბიან. მათ მოიპოვეს კუნძული ლესბოსი და ხიოსი (1346წ.),
 ფამაგუსტა კიპრზე (1383წ.) და გაიკაფეს გზა სამხრეთისა-

კენ. თემურ ლენგმა დაასუსტა გენუელები აზოვსა და ყირიმში. ოსმალებმა კი განდევნეს ისინი ხიოს და ლესბოსიდან (1400წ.), ფამაგუსტიდან (1464წ.), აზოვიდან (1471წ.) და კაფიდან (1475წ.). ამის მიუხედავად შავ და კასპიის ზღვის ქვეყნებთან სავაჭრო ურთიერთობა ხშირი იყო, სანამ ოსმალებმა ევროპაში საბოლოოდ არ გაიმარჯვეს და ეს გზები არ დაკეტეს. მონღოლთა, და გვიან, ოსმალთა მიერ ევროპული კონტინენტალ პოლიტიკის სიცოცხლისუნარიანობა დარღვეულ იქნა. დასავლეთ ევროპაში დიდი მნიშვნელობა მოიხვეჭეს განაპირა სახელმწიფოებმა, მაშასადამე, ესპანეთმა, პორტუგალიამ, საფრანგეთმა, ინგლისმა, ჰოლანდიამ, რომელთაც ევროპის კონტინენტალ პოლიტიკის გზა მიატოვეს. ისინი ეძებდნენ და იპოვეს წყალზე ახალი იმავე აღმოსავლეთისაკენ (სპარსეთ-ინდოეთ-ჩინეთისაკენ), რომელთანაც ადრე ევროპული კონტინენტალ პოლიტიკით იყვნენ დაკავშირებული. ამ განვითარების მსვლელობაში აღმოჩენილ იქმნა ამერიკა, გამოიძებნა ახალი წყლის გზა, რომლითაც მოხდა ევროპულ-ამერიკული კულტურულ-პოლიტიკური და ეკონომიკური განვითარება. ამ დროიდან ევროპის კონტინენტალური პოლიტიკა დასავლეთ ევროპის მიერ უყურადღებოდ მიტოვებულ იქმნა, რითაც ზარალდებოდა ევროპის აღმოსავლეთ ნაწილი (შვეცია, ბალტიის ქვეყნები, პოლონეთ , უკრაინა, კავკასია) და შუა ევროპაში ძალთა თავმოყრა და განმტკიცება გვიანდებოდა. ახალი პერსპექტივების გამო ამერიკაში და აზიურ ნაწილებში ძალები განაპირა ქვეყნებისა, რომელიც ამერიკასთან, აღმოსავლეთ და სამხრეთ აზიასთან ზღვის გზით ხელსაყრელად გადაბმული იყვნენ, სავსებით დაკავებული იყო. ეს ახალი ევროპა ივიწყებს, რომ ევროპული კონტინენტური პოლიტიკა მთელი ევროპისთვისაა საჭირო, განაპირა სახელმწიფოები ამ პოლიტიკაზე დამოკიდებულნი არ

იყვნენ და შეეძლოთ მასზე უარი ეთქვათ. მოლიანი ევროპის ერთიანობა კულტურულ და ეკონომიკურ მისწრაფებაში ამით დარღვეულ იქნა. სამი ათასი წლის ძველი პოლიტიკა ევროპის მე-16 საუკუნეში ახლით შეიცვალა. ხოლო ამ ახალ, ზღვის გაღმა პოლიტიკაში მონაწილეობის მიღება შეეძლოთ მხოლოდ განაპირა ქვეყნებს: ესპანეთი, პორტუგალია, საფრანგეთი, ინგლისი და ნაყოფი ევროპის ამ პოლიტიკისა არის ბრიტანეთის იმპერია. მეორე მხრივ აღმოცენდა ახალი კონტინენტალური ძალა: რუსეთი აღმოსავლეთ ევროპაში (უმთავრესად ბალტიის მხარე, პოლონეთი, თეთრი რუსეთი, უკრაინა და კავკასია), რომელიც სავსებით კონტინენტალურ პოლიტიკაზე იყო დამოკიდებული, დიდ ხანს იბრძოდნენ მის შესანარჩუნებლად ან აღსადგენად. მე-16 დან მეოცე საუკუნემდეც ხდება ეს ბრძოლა აღმოსავლეთ ევროპაში. ამ ბრძოლით დაქანცული მიმართავენ შემწეობისათვის, მაგრამ შუა და დასავლეთ ევროპისათვის მათი ძახილი გაუგებელი დარჩა. მაგალითისთვის აღვნიშნავთ მე-17 საუკუნეში ქართველ ელჩს სულხან – საბა ორბელიანს, იგი ეწვია რომს, პარიზს (ლუი მე-14-ს), ბერლინს, მაგრამ დასავლეთში მან ვერავითარი გამოძახილი ვერ ჰპოვა, უფრო ნაკლები შემწეობა. კიევიდან მიიჩქაროდნენ ელჩები დასავლეთისაკენ, რათა დახმარება და გამაგრება მოეპოვებინათ. ყველა ბრუნდება იმავე შედეგით, როგორც თავადი სულხან-საბა ორბელიანი. მე-17, მე-18 და მე-19 საუკუნეებში ხალხთა გადასახლება იწყება ევროპული სივრციდან ამერიკულში. შედეგი: ამჟამად ამერიკაში ცხოვრობს 200 მილიონამდე ევროპელი. ამერიკა რომ არ აღმოჩენილიყო, როგორი დინამიკა იქნებოდა შინაური მიწოლისა აღმოსავლეთისაკენ ევროპაში მთელი იმ ხანაში და დღესაც? ამ დროის განმავლობაში, როცა ევროპამ ზღვის გაღმა პოლიტიკით კონტინენტალურ პოლიტიკას თავი მია-

ნება, იზრდებოდა მოსკოვის კნიაჟესტვო, მას შედმევ, რაც განთქმულ მონღოლთა უზარმაზარი სახელმწიფო დაინგრა. მოსკოვის კნიაჟესტვო დაარსდა მე-13 საუკუნეში მონღოლთა ბატონობის ქვეშ. სიტყვა მოსკოვი (მოსკვა) არის ფინური და ეს ქალაქი ფინური სოფლიდან წარმოიშვა. მოსკოვის ისტორია გვიჩვენებს, თუ როგორი სისწრაფით ვრცელდებოდა ამ მხარის საზღვრები. ეს ზრდა თანადროულია ამერიკის აღმოჩენასთან და წარმოშობილია მონღოლთა სახელმწიფოს ნანგრევებიდან. შვეციის, ბალტიის ქვეყანათა, უკრაინისა და კავკასიის მოქმედება-ბრძოლა პირველად მონღოლთა და შემდეგ თავისი მეზობლის მოსკოვის წინააღმდეგ „ევროპის“ შესანარჩუნებლად აღმოსავლეთში, უკვე გაუგებარი შეიქმნა ამ საუკუნეებში შუა და დასავლეთ ევროპისათვის. მრავალი მაგალითიდან შევჩერდებით მხოლოდ ერთზე: დასავლეთ და შუა ევროპაში ვერ შეიგნეს, რომ ბრძოლა პოლტავასთან მოსკოვსა (პეტრე დიდი) ერთის მხრივ და შვეციასა და უკრაინას შორის (კარლოს მე-12 და მაზეპა) მეორე მხრივ, იყო ბრძოლა ევროპისა და მოსკოვის სახელმწიფოს შორის. ევროპამ აქ იგემა გადამწყვეტი დამარცხება, რომლითაც ევროპულ-კონტინენტალურ პოლიტიკის ნაშთის მომავალი განვითარება ევროპის საზიანო გავლენაში მოხდა. მის შედეგად ევროპა კარგავს თანდათანობით უკრაინას, ბალტიის ზღვის ნაპირებს ანუ ბალტიკუმს, პოლონეთს, კავკასიას და მე-19 საუკუნეში მოსკოვი (პეტერბურგი) ევროპის შინაურ საქმეებშიც კი ერევა და მისი უმაღლესი მსაჯული ხდება (ალექსანდრე პირველი). როცა რუსეთი 1905 წელს იაპონიასთან ომობდა, პრინციპულად არსებობდა შესაძლებლობა, გერმანიას ხელსაყრელი ვითარებით ესარგებლა, რომ ბალტიკის მხარე მაინც, რომელიც პეტრე დიდმა ევროპას წაართვა, ევროპისათვის დაებრუნებინა. უკრაინისა და საქართველოს

დამოუკიდებლობა 1918 წელს უკან აბრუნებდა იმ მხარეებს, რომელსაც ალექსანდრე დიდი, შემდეგ რომი და ბოლოს რუსთა სახელმწიფო ხმარობდა, როგორც გამოსავალ და დასაყრდენ წერტილს, აღმოსავლეთის პოლიტიკის ხელახლა შესაქმნელად. ევროპის ეს აღმოსავლეთი ფრონტი, უკრაინა და კავკასია (წამოწეული წვერო ევროპულ კონტინენტალური პოლიტიკისა) ცოცხალი მატარებელნი ევროპულ-კონტინენტალური პოლიტიკის ტრადიციებისა, მზად იყვნენ ემუშავათ, როგორც წინამდგომ დიდი ხნის ნანატრ კონტინენტური ხაზის აღსადგენად, როცა ევროპის შუაგულში ნგრევა მოხდა. ამით შეწყდა ეს განვითარება, რომელიც მთელი ევროპის და ასევე შორეული აღმოსავლეთის სახელმწიფოთა ინტერესს წარმოადგენდა. აქედან სჩანს, რომ სავსებით შესაძლებელია და აუცილებელიც ევროპასა და აღმოსავლეთ აზიას (ჩინურ-იაპონური კულტურ-წრე) შორის შეთანხმება განხორციელდეს, რათა ამით საღი და პატიოსანი ურთიერთობები ხელახლა დამყარდეს დედამიწის ამ ნაწილთა შორის [46].

ამრიგად, ქართველი მეცნიერის ა. ნიკურაძის როლი, როგორც ქართულ ისე გერმანულ პოლიტიკურ ცხოვრებაში უაღრესად დიდია. რა თქმა უნდა, აქ წარმოდგენილი ნაშრომები სრულად ვერ ასახავს ა. ნიკურაძის მთელი შემოქმედების არსს, თუმცა მნიშვნელოვნად წარმოაჩენს მის როლს ევროინტეგრაციის და ევროპოლოგიის შექმნისა და ჩამოყალიბების საქმეში.

გფიქრობთ, რომ ა. ნიკურაძის შემოქმედება კიდევ არაერთხელ გახდება სამეცნიერო კვლევის საგანი, ვინაიდან სრულიად შეუსწავლელია მისი შემოქმედების მრავალწახნაგა მხარეები, მათ შორის, როგორც ფიზიკოსის, ისტორიკოსის, არქეოლოგის და ქართველი ემიგრანტი ინტელექტუალის ცხოვრება. ჩვენ აქ შევეცადეთ წარმოგვეჩინა ა. ნიკურა-

ძის მხოლოდ პოლიტიკური პორტრეტი და მის როლი ევრო-ინტეგრაციასთან მიმართებაში. მიგვაჩნია რომ ეს მომავალში აუცილებლად გახდება საფუძველი მომავალი მკვლევართათვის, მათი ინტერესის საგანი, ვინაიდან ა. ნიკურაძის ფენომენი დროის ცვლილების მიუხედავად, არასოდეს დაკარგავს კვლევის მნიშვნელობას.

დასკვნა

თანამედროვე საქართველოში განსაკუთრებული აქტუალობა შეიძინა და ჩვენი ქვეყნის მთავარი ამოსავალი პრინციპი გახდა ევროპულ სტრუქტურებთან ინტეგრაცია და დასავლური ორიენტაციის პრაქტიკული სახით განხორციელება. ბუნებრივია, დასახული მიზნის მიღწევა მარტივ საკითხს არ წარმოადგენს და მნიშვნელოვანია გეგმაზომიერი ნაბიჯების გადადგმა, როგორც პოლიტიკური თუ სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების გააზრება, ასევე ისტორიული გამოცდილების სრულყოფილი ცოდნა და საქართველოს სამომავლო განვითარების გზაზე მის საკეთილდღეოდ გამოყენება. ამ ფონზე მნიშვნელოვნად მივიჩნიეთ ისეთ პიროვნებათა მოღვაწეობის შეფასება და ფართო აუდიტორიისთვის გაცნობა, როგორიცაა მიხეილ მუსხელიშვილი და ალექსანდრე ნიკურაძე. ნაშრომში წარმოდგენილი მასალის შეფასება და ანალიზი, მხოლოდ ზემოთხსენებულ პიროვნებათა ცხოვრებისა და მოღვაწეობის განხილვას კი არ ისახავდა მიზნად, არამედ ქართულ-ევროპული ურთიერთობის ისტორიული გამოცდილების სააშკარაოზე გამოტანას და რაც მთავარია, სამომავლო კავშირის განმტკიცების პროცესში არსებული მონაპოვრის შენარჩუნებას და ახალი გზების დასახვას. ერთი სიტყვით, საარქივო და დოკუმენტური მასალების ძირეულმა დამუშავებამ და საფუძვლიანმა ანალიზმა შემდეგი დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობა მომცა:

1948 წელს, მიხეილ მუსხელიშვილმა ფრანგ კონსტიტუციონალისტთან გასტონ სტეფანთან ერთად დაწერა ევროპის ფედერალიზმის კონსტიტუციის პროექტი, რომლის მნიშვნელოვანი დებულებანი საფუძვლად დაედო შემდგომ

თანამედროვე ევროპული კავშირის სამართალს, კონსტიტუციის ფუნდამენტური პრინციპები დღესაც ფართოდ გამოიყენება ევროპის სამართალში.

მიხეილ მუსხელიშვილი სხვა თანამებრძოლებთან ერთად იყო ევროპის საზღვრების მოშლის ერთ-ერთი პირველი ინიციატორი, რომელმაც ევროპის 8 ქვეყნის 300-ზე მეტ სტუდენტთან ერთად და სამი სხვა მომხრე პროფესორის თანხლებით, 1950 წელს მოშალა საფრანგეთ-გერმანიის სასაზღვრო ინფრასტრუქტურა და აღმართა ერთიანი ევროპის დროშა. „ევროპის საზღვრების მოშლის კონცეფცია“ მაშინვე გულისხმობდა ევროპის ქვეყნების ტერიტორიაზე თავისუფლად „უვიზოდ“ გადაადგილებას, რაც მოგვიანებით განხორციელდა ე.წ. შენგენის ვიზის სახით, რამაც ევროკავშირში ფაქტობრივად საზღვრები საბოლოოდ მოშალა.

სტრასბურგის არქივებში დაცული დოკუმენტების მიხედვით, მიხეილ მუსხელიშვილი „ევროპის საბჭოს საკონსულტაციო ასამბლეის წარმომადგენლის მანდატს ფლობდა, რომელიც დათარიღებულია 1952 წლით, ხოლო აღნიშნული საბჭო შეიქმნა 1949 წლის 5 მაის ლონდონში დასავლეთ ევროპის ათი სახელმწიფოს მიერ, რომლის შტაბბინა სტრასბურგში მდებარეობს. დღეისათვის ამ ფაქტს ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს საქართველოსთვის, როგორც პოლიტიკური, ასევე დიპლომატიური თვალსაზრისით. ვინაიდან ევროპაში, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, პირველმა სწორედ, რომ ევროპის საბჭომ დაიწყო ადამიანის უფლებების და თავისუფლების დაცვის საკონსულტაციო სერვისის მიწოდება-იმპლემენტაცია. განსაკუთრებით ყურადსაღებია ის ფაქტი, რომ ევროპის ფუნდამენტური ფასეულობების და ღირებულებების განვითარება-განმტკიცებაში საქართველოც მაშინვე იღებდა მონაწილეობას. ქართველი ევროპო-

ლიტიკოსის მიერ შეტანილი წელიწადი ევროპის საბჭოს ფორმირებაში და მის განვითარებაში უდაოდ დიდია, თუმცა რა დოზით და რა ფორმით ეს შემდგომი კვლევის საგანია.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ჯერ კიდევ მაშინ მიხეილ მუსხელიშვილი ბრიუსელში გამოდიოდა ინიციატივით ევროპის საერთაშორისო ტრიბუნებზე ერთიანი ევროპული ბაზრის შექმნის აუცილებლობის და ევროგაერთიანების ინსტიტუციების დაარსების შესახებ, რაც მერე განხორციელდა ევროპარლამენტის, ევროკომისიის, ევროკავშირის საბჭოს და სხვათა შექმნით. ასევე ტრიესტის კონგრესზე მთავარმა მომხსენებელმა მიხეილ მუსხელიშვილმა მიმართა მსოფლიოს ცივილიზებული სამყაროს მესვეურებს: ახლა დადგა დრო ევროპელთა ინტელექტუალური და კულტურული ერთობის გაერთიანების შესახებ, რაც შინაარსობრივად გულისხმობდა ევროპულ საგანმანათლებლო სივრცის მოდერნიზაციას და ევროპულ საგანმანათლებლო სისტემების და პროგრამების ჰარმონიზაციას, რაც „შემდგომ მოგვიანებით განხორციელდა ე.წ. „ბოლონიის პროცესის“ სახით და ა.შ. აღნიშნული ინიციატივა მაშინვე გულისხმობდა დღევანდელი ბოლონიის პროცესთან მიახლოებულ პროექტს, ევროპის ინტელექტუალური მასის მობილობისა და ნიჭიერი ახალგაზრდების ერთმანეთთან დაახლოების პერსპექტივებს, ევროპის საგანმანათლებლო პროგრამების სრულ ჰარმონიზაციას. აღნიშნული ინიციატივები საინტერესო და გამორჩეულია იმით, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენიდან 25 წლის შემდეგ, მიხეილ მუსხელიშვილის ინიციატივამ „ევროპის საზღვრების მოშლის კონცეფცია“ „ვიზალიბერალიზაციის“ სახით ნაყოფიერი შედეგი 2017 წლის თებერვალში გამოიღო. ასოცირების ხელშეკრულების საფუძველზე საქართველომ ევროპის ქვეყნებში მიიღო თავი-

სუფლად გადაადგილების უფლება, რასაც მან საამისოდ ბრიუსელში ჩაუყარა საფუძველი: ევროპული იდეების დამუშავებას და ევროპული სამართლის ფუნდამენტურ საფუძვლებს – ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვის გარანტიას. საქართველოს ევროკავშირთან უვიზო მიმოსვლა ეს არის კიდევ ერთი წინ გადადგმული ისტორიული ნაბიჯი საქართველოსთვის ევროპულ ოჯახში საბოლოოდ ინტეგრაციისა. საქართველოს ევროატლანტიკურ სტრუქტურებში ინტეგრაციის კურსი და ქვეყნის მოსახლეობაში ჩვენამდე მოღწეული ქართულ-ევროპული ურთიერთობების პროპაგანდა აქტიურად უნდა გაგრძელდეს. ქვეყანამ არ უნდა გადაუხვიოს დემოკრატიული განვითარების გზას და დროულად დაისახოს სამომავლო გეგმები ევროკავშირში საბოლოოდ შესვლისათვის, ვინაიდან აღმოსავლეთ პარტნიორობის პროგრამამ თავისი რესურსი უკვე ამოწურა „ვიზალიბერალიზაციის“ სახით. თუმცა მნიშვნელოვან გამოწვევად რჩება ეკონომიკური ინტეგრაციის გაღრმავება და ევროკავშირში სამუშაო ძალის თავისუფალი გადაადგილების უფლების მიღება. მეორე გამოწვევად კვლავ ნატოში ინტეგრაცია რჩება, თუმცა საქართველომ აქტიურად უნდა ითანამშრომლოს როგორც აშშ-სთან, ასევე, ევროკავშირის ამჟამინდელ და მომავალ სამხედრო ინსტიტუტებთან, რათა მოხდეს ქვეყნის სამხედრო სერვისების და თავდაცვითი უსაფრთხოების ინსტიტუციონალური გაუმჯობესება.

მიხეილ მუსხელიშვილის ინიციატივების გარდა, ძალზედ საინტერესოა ასევე ბერლინის უნივერსიტეტის პროფესორის ალექსანდრე ნიკურაძის მიერ შეტანილი ქართული წვლილი ევროინტეგრაციისა და ევროპოლოგიის-როგორც ინტერდისციპლინარული დარგის ჩამოყალიბება-განვითარების საქმეში. ალექსანდრე ნიკურაძის ინიციატივით 1952

წლის სექტემბერში საფრანგეთში, ქ. კომპიენტან ახლოს „ლაბრევიერის“ სასახლეში შედგა ევროპელ მეცნიერთა ყრილობა, რომლის საგანი იყო ევროპული საჭირობო საკითხების წინ წამოწევა. კერძოდ, სხვა წინადადებათა შორის კონგრესმა მიიღო მისი აზრი ცნება-ტერმინის „ევროპოლოგიის“, „European Studies“ შემოღების შესახებ, რომელიც იმთავითვე გულისხმობდა ევროპული სამეცნიერო დარგების თავმოყრას და ერთ სწავლებად ჩამოყალიბებას. ასევე, ინიციატივას, შეიქმნას და ჩამოყალიბდეს ცალკე დარგი „Volkswirtschaft“ ეკონომიკა, სადაც შევა მხოლოდ ეკონომიკური სწავლების საკითხები. მას შემდეგ ევროპოლოგიის „European Studies“ და „Volkswirtschaft“ ეკონომიკის, სამეცნიერო სწავლების მიმართულების შემოღება და მათი დამკვიდრება ევროპის უმაღლეს სასწავლო დაწესებულებებში პროფესორ ალექსანდრე ნიკურადის სახელს უკავშირდება. ა. ნიკურადის ამ მნიშვნელოვანმა ინიციატივამ 66 წლის მერე გამოიღო შედეგი, რომელიც წლების წინ ჩაუყარა საფუძველი ევროპაში, მაშინ, როცა ევროკავშირი ჯერ კიდევ სრულყოფილად ჩამოყალიბებული არ იყო. მაშ ასე, ევროპოლოგიის, როგორც ინტერდისციპლინარული დარგის შექმნის იდეის ერთ-ერთი პირველი, თუ ყველაზე პირველი აპოლოგეტი მსოფლიოში ცნობილი ქართველი მეცნიერი ალექსანდრე ნიკურაძე იყო.

ჩვენი კვლევის არეალში სწორედ ამიტომ მოექცა ქართველი ემიგრანტი მეცნიერების მიხეილ მუსხელიშვილის და ალექსანდრე ნიკურადის მნიშვნელოვანი ხედვები ქართულ-ევროპული ურთიერთობების და პარალელების შესახებ. ასევე მათ მიერ შეტანილი წვლილის წარმოჩენა ევროინტეგრაციისა და ევროპოლოგიის განვითარებაში და მათი შრომის შედეგები „ვიზალიზერალიზაციის“ და „ევროპოლოგიის“

სახით, რომელიც ნათელ შუქს ჰფენს იმ ფაქტს, რომ საქართველო ევროპაში ცარიელი ხელებით კი არ შედის, არამედ გარკვეული კულტურულ-საგანმანათლებლო მარაგით, რომელიც მას დაუბრუნდება თავისი ხანგრძლივი ისტორიული განვითარების მანძილზე.

გამოყენებული წყაროებისა და ლიტერატურის სია

1. სოციალურ და პოლიტიკურ ტერმინთა ლექსიკონი-ცნობარი
<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=4449>
2. ვიკიპედია,
https://en.wikipedia.org/wiki/European_integration
3. ვიკიპედია, <https://en.wikipedia.org/wiki/Europeanism>
4. შუბითიძე ვ., ევროპეიზაცია და ქართული პოლიტიკური აზროვნება (საქართველოს ევროპული იდენტობა), სახელმძღვანელო. იურისტების სამყარო, თბ., 2013.
5. Journal Officiel de la Republique Francaise № 73. 1944 წლის 31 აგვისტო
6. ჟურნ. „ბედი ქართლისა“, №23, 1957 წლის იანვარი
7. ჟურნ. „კავკასიონი“, X ტ., პარიზი, 1965
8. საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან. ევროპისა და ამერიკის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი, ტ. 1, მეცნიერება, 1994
9. ჟურნ. „ბედი ქართლისა“ №17, 1954
10. ჟურნ. „ბედი ქართლისა“ Revue de Kartvelologie. Paris, № 45/46
11. Le Monde, , Paris 14, 07, 1964
12. Figaro, 12.08, 1965
13. გაზ. „ფიგარო“, 2.ÍÍÍ. 1965
14. La Taurillon-ევრომოქალაქის ჟურნალი. მიშელ მუსხელი. კონფედერაცია და ფედერაცია: ანტითეზა. 2012. 20 ივნისი. სტატიის ავტორი ჯონათან ლევეგლი.

15. Spiege der Sudpfalz, Thema am Samstag, revolution fur Europa in St. Germanshof, Samstag, 5 August, 2006
16. ჟურნ. „ბედი ქართლისა“, №28-29, ევროპელ პროფესორთა ასოციაციის კონგრესი, 1958 წლის ივნისი
17. ჟურნ. „ბედი ქართლისა“ №21-22, 1956 წლის აპრილი
18. ჟურნ. „ბედი ქართლისა“ №15, 1953 წლის სექტემბერი.
19. კავკასიის კონფედერაციის პაქტი. გაზეთი, დამოუკიდებელი საქართველო №103, 1934 წ.
20. მიხეილ მუსხელიშვილი, კონფედერაციაში შესულ სახელმწიფოთა სუვერენობა გაზეთი, „დამოუკიდებელი საქართველო“ N76, 1932 წ; პარიზი.
21. მიხეილ მუსხელიშვილი, „სახელმწიფოთა კონფედერაციული და ფედერაციული კავშირი“ გაზეთი, დამოუკიდებელი საქართველო N51, 1930 წ; პარიზი.
22. მიხეილ მუსხელიშვილი, „სახელმწიფოთა კონფედერაცია და ფედერაციული სახელმწიფო“, გაზეთი, დამოუკიდებელი საქართველო N52, 1930 წ; პარიზი.
23. მიხეილ მუსხელიშვილი, „ფედერალური სახელმწიფო“, გაზეთი, დამოუკიდებელი საქართველო N56, 1930 წ; პარიზი.
24. მიხეილ მუსხელიშვილი, საქართველო და ევროპა, 1953, პარიზი,
25. Berdiev, Les sources et le sens du communism russe, 1950;
26. Preface au livre de G.Jorre, L'URSS, la terre et les homes, 1946;
27. Ils'agit de la terminologie de Sir Harold Mackinder, Democratic Ideals and Reality;
28. მიხეილ მუსხელიშვილი, რუსეთი არ არის ევროპა, ჟურნ. ბედი ქართლისა №20, 1955წ;

29. მიხეილ მუსხელიშვილი, „ერთა თვით-გამორკევის უფლებისათვის” ჟ. „ბედი ქართლისა”, №18. 1954 წ;
30. მიხეილ მუსხელიშვილი, „დამონებულ ერთა წარმომადგენლობისათვის”, ჟ. „ბედი ქართლისა”, №24-25, 1957 წ;
31. უკანასკნელად გადამოწმებულია 21. 20. 2017, EU-Georgia Visa Dialouge, Action plan on visa liberalization, <http://migration.commission.ge/files/vlap-eng.pdf>
32. უკანასკნელად გადამოწმებულია 19.10.2017. <https://sputnik-georgia.com/politics/20170328/235365217/premieri-dastudentebi-evropaSi-gaemgzavmen.html>
33. საქართველოს 2016-20120 წლების მიგრაციის სტრატეგია, მიგრაციის საკითხთა სამთავრობო კომისია, 2015 წლის ნოემბერი.
34. შარაძე გ., უცხოეთის ცის ქვეშ, წიგნი პირველი, მერანი, თბ., 1991
35. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, (ა. ნიკურაძის არქივი დამუშავების პროცესშია, დროებითი) №48, 1960
36. ჯობაძე. გ., ჩემი თავგადასავალი, თბ., 2009
37. ნიკურაძე ა. არქივი, დროებითი №54. 1957
38. ნიკურაძის არქივი, დროებითი №33, 1957
39. ნიკურაძე ა., არქივი, დროებითი, №32. 1963
40. დაუშვილის რ. ინტერვიუ, „პოლიტიკური ემიგრაცია საფრანგეთში დასახლდა, გერმანიაში მცხოვრები ქართველები კი ინტელექტუალები იყვნენ”, 2011 28 ივნისი. უკანასკნელად გადამოწმებულია 19.10.2017; <http://www.kvirispalitra.ge/history/8782-politikuri-emigracia-safrangethshi-dasakhlda-germaniashi-mckhovrebi-qarthvelebi-ki-inteleqtualebi-iyvnen.html>

41. ჟურნ. „ბედი ქართლისა“, პროფესორი აღ. ნიკურაძე პარიზში, №10, 1951
42. ნიკურაძე ალექსანდრე, არქივი, დროებითი, №32. 1963
43. ნიკურაძე ალექსანდრე, „იაზონის მემკვიდრეობის გარშემო“, ჟურნალი „ქართლოსი“ 11; 1937 წ;
44. ნიკურაძე ალექსანდრე, „ხალხთა მიმდინარეობანი აღმოსავლეთ ევროპაში“; ჟურნალი „ქართლოსი“ 12-3; 1937 წ;
45. ნიკურაძე ა. არქივი, დროებითი №33, 1957
46. ნიკურაძე ალექსანდრე, „ევროპულ სახელმწიფოთა აღმავლობის საფუძვლები“; ჟურნალი „ქართლოსი“ 14-5; 1937 წ;
47. სარაღიძე ლელა, დასავლურ-დემოკრატიული ღირებულებები და ქართული ემიგრაცია, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები №1(3) თბილისი 2008, გამომცემლობა უნივერსალი.
48. სარაღიძე ლელა, საქართველოს ემიგრაციული მთავრობის მოღვაწეობის ისტორიიდან (1921-1922წწ.), კრებული, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები №1(5) თბილისი 2009, გამომცემლობა უნივერსალი.
49. დაუშვილი რუსუდან, ქართული ემიგრაციის კავკასიური პოლიტიკა (1921-1930-იან წლებში), კრებული, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები №1(5) თბილისი 2009.
50. შუბითიძე ვაჟა, ევროპეიზაცია და ქართული პოლიტიკური აზროვნება (საქართველოს ევროპული იდენტობა). სახელმძღვანელო. იურისტების სამყარო. თბილისი, 2013.
51. ვაჟა შუბითიძე, ევროინტეგრაცია და საქართველო. შრომების კრებული III, წმ. გრიგოლ ფერაძის თბილისი

- სის სასწავლო უნივერსიტეტი. უნივერსალი. 2010. გვ. 62/77.
52. ვაჟა შუბითიძე, ევროინტეგრაცია და საქართველო. სეპტემბერი 1999, ინტერდისციპლინარული სამეცნიერო კრებული. არტანუჯი. 2008, გვ. 152/55
 53. ვაჟა შუბითიძე, ევროინტეგრაცია და საქართველო. თანამედროვე აქტუალური სამეცნიერო საკითხები. მეორე საერთაშორისო კონფერენცია. სუბიშვილის უნივერსიტეტი. გორი. უნივერსალი. 2010. გვ.429/39
 54. კეესელავა ი. ემიგრაცია. ჟურნალი საისტორიო ვერტიკალები №27
 55. კეესელავა ი. საქართველოს უახლესი ისტორიის ქრონიკები. წიგნი II. თბილისი. 2007
 56. ეკა ასათიანი, ინტერვიუ ისტორიის დოქტორ ლელა სარალიძესთან – „მიხეილ მუსხელიშვილი ევროკავშირის შექმნასა და ევროპულ ქვეყნებს შორის საზღვრების წაშლას ქადაგებდა“, გაზ. „კვირის პალიტრა“, № 51. 2010
 57. ქართული უნივერსიტეტი № 62. 2010
 58. გურამ შარაძე, ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია ტ. 8,10. გვ. 342
 59. შარაძე გ. უცხოეთის ცის ქვეშ, წიგნი მესამე. თბილისი. მერანი. 1993.
 60. შარაძე გ. ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია, ტ. 1
 61. საისტორიო მაცნე XVII, შრომების კრებული. ბათუმის შ. რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. 2009.
 62. შრომების კრებული III, წმ. გრიგოლ ფერაძის თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტი. უნივერსალი. 2010.

63. წელიწდეული. პირველი საერთაშორისო სამეცნიერო კრებული. ი. ჭავჭავაძის სახელობის ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკა. ქუთაისი, 2009
64. სვანეთი ÍÍÍ, ინტერდისციპლინარული სამეცნიერო კრებული, არტანუჯი, 2008
65. თანამედროვე აქტუალური სამეცნიერო საკითხები. მეორე საერთაშორისო კონფერენცია, სუხიშვილის უნივერსიტეტი. უნივერსალი. 2010.
66. პარკაძე ვ., მოგონებები ქართველ მეცნიერებზე, მეცნიერება, თბ., 1994
67. ბაქრაძე ლაშა. საჯარო ლექციები. საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. 2009.
68. საქართველოს ურთიერთობა ევროპასა და ამერიკის ქვეყნებთან. ევროპისა და ამერიკის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი. ტ.4-5, მეცნიერება. 1999.
69. კრებული, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები ტ. 1(9), უნივერსალი. 2011
70. დაუშვილი რ. ქართველები უცხოეთში წიგნი 1, 2012.
71. ავალიშვილი ზ. საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-21 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში. წიგნი Í. მოგონებანი ნარკვევები. თბილისი. ნიამორი 1990.

პერიოდული გამოცემები საქართველოში:

72. ჟურნ. „განთიადი“ №1-2, ეფრემიძე თ., „უცნობი მასალები ივანე ნიკურაძის შესახებ“, ქუთაისი, 1996;
73. ჟურნალი „ქართლოსი“ №4, 1937;
74. ჟურნ. „ისტორიანი“. ქართველი შინდლერი. № 3. 2011, მარტი;
75. ჟურნ. „თბილისელები“, №21 (543) პაიჭაძე დავით, რატომ უნდა იდგეს 26 მაისს რუსთაველის მოედანზე გერმანიის ელჩი ყველაზე საპატიო ადგილზე“. ინტერნეტ გამოცემა ინტერვიურერი კატო ჟღენტი, 2011;
76. გაზ. „კვირის პალიტრა“ №50/51, ეკა ასათიანი, მიხეილ მუსხელიშვილი ევროკავშირის შექმნასა და ევროპულ ქვეყნებს შორის საზღვრების წაშლას ქადაგებდა, 2010;
77. გაზ. „ტაბულა“ №9, 2010 ;
78. გაზ. „პრაიმ ტაიმი“ №4, 2011;
79. გაზ. გუშაგი, ქართული ემიგრაციის ბიულეტენი №1. 2006
80. გაზ. ახალი სხივი № 1. 1910;
81. გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა № 131, თამაზ ებანოიძე, ჯერ კიდევ როდის, 2012;
82. გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა № 236, თამაზ ებანოიძე, ქართველი კაცი, სახელ განსმენილი ევროპელი, 2010
83. გაზ. „სახალხო განათლება“ 1989.9, 1, 2. შარაძე გ „არდავიწყება მოყვრისა“;
84. გაზ., საისტორიო მოამბე №73/74, ლილუაშვილი მ. სამშობლოს დაშორებით, „ივანე ნიკურაძის წერილები“, 2001;

85. გაზ. „ივერია ექსპრესი“ №63, ლილუაშვილი მ. „ივანე ნიკურაძე“ 1993
86. გაზ. „თბილისი“ №44 (19312) 2000;
87. გაზ. დამოუკიდებელი საქართველო, № 27. პარიზი, 1928
88. გაზ. დამოუკიდებელი საქართველო, № 35
89. გაზ. დამოუკიდებელი საქართველო, № 49
90. გაზ. დამოუკიდებელი საქართველო, № 75
91. გაზ. დამოუკიდებელი საქართველო, № 77
92. გაზ. დამოუკიდებელი საქართველო, № 79
93. გაზ. დამოუკიდებელი საქართველო, № 80
94. გაზ. დამოუკიდებელი საქართველო, № 82
95. გაზ. დამოუკიდებელი საქართველო, № 83
96. გაზ. დამოუკიდებელი საქართველო, № 85
97. გაზ. დამოუკიდებელი საქართველო, № 88
98. გაზ. დამოუკიდებელი საქართველო, № 89
99. გაზ. „დამოუკიდებელი საქართველო“ № 90
100. გაზ. „დამოუკიდებელი საქართველო“ № 91
101. გაზ. „დამოუკიდებელი საქართველო“ №108
102. გაზ. „დამოუკიდებელი საქართველო“ №151
103. გაზ. „დამოუკიდებელი საქართველო“ № 158
104. გაზ. „მამული“ № 4, 1951 წ, პარიზი
105. გაზ. „მამული“ № 5, 1952 წ, პარიზი
106. გაზ. „მამული“ № 6, 1953 წ, პარიზი
107. „კავკასიონი“, ტ.10 1965 წ, პარიზი
108. ლტოლვილთა საძვალენი. 1971 წ, პარიზი.
109. Nouvelles Breves, 1964, პარიზი
110. Sanders Alexsander, OSTEUROPA in Kontinentaleuropaeischer Schau. München.Hoheneichen-Verlag.1942;

111. Sanders Aleksander, KAUKASIEN, Nordkaukasien, Aserbeidschan, Armenien, Georgien Geschichtlicher Umriss. München. Hoheneichen-Verlag. 1942;
112. Sanders Aleksander, UM DAS ERBE GROßBRITANIENS zur Wandlung der Politischen Struktur der Übersee. München. Hoheneichen-Verlag. 1942;

საარქივო ფონდები:

113. საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი. ლევილისა და ჰარვარდის კოლექცია. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის საქმეთა მმართველობის ფონდი: სსცა. №1861, აღწერა 3. №397, 381, 415.
114. დემოკრატიული რესპუბლიკის არქივის ჰარვარდის ბიბლიოთეკის ფონდის მიკროფირები, №1048
115. ლევილისა და ჰარვარდის კოლექცია, ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია №53, ლევილი 1984.
116. ლევილისა და ჰარვარდის კოლექცია, ივ. ზურაბიშვილი, საქართველოს საერთაშორისო მდგომარეობა, პარიზი 1936
117. ლევილისა და ჰარვარდის კოლექცია, კავკასიის კონფედერაცია (აქტები და კომენტარები) ლევილი 1937
118. სსცა. აკაკი ჩხენკელის ფონდი, №1831, №147, 148, 149. საისტორიო არქივი, „ლევილისა და ჰარვარდის კოლექცია
119. სსცა, ნოე ჟორდანის ფონდი, №2113, №119, 120, 160. საისტორიო არქივი, „ლევილისა და ჰარვარდის კოლექცია
120. სპირიდონ კედიას პირადი არქივიდან, მე-20 საუკუნის შემსწავლელი სამეცნიერო კვლევითი ცენტრი, უცხო-

ეთში მცხოვრებ თანამემამულეთა კულტურული კავში-
რის საქართველოს საზოგადოება. თბ., 2007

121. სუიცსა, ფონ. 2000, აღწ.1, საქ. 66 ფურც.2/3, გერმნ. ენაზე
122. სუიცსა, ფონ. 471, აღწ.1, საქ.71, ფურც.2-2 II, დედანი, გერმნ. ენაზე
123. სუიცსა, ფონ. 2000 აღწ.1, საქ.67, ფურც. 3, დედანი, გერმ. ენაზე
124. საქართველოს სახელმწიფო უშიშროების სამინისტროს არქივი, სისხლის სამართლის საქმე №23894-61, ფურც.187-190
125. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფონდი14, აღწ. 2, საქმე 40, ფურც. 165
126. საქართველოს კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული დოკუმენტები: (ა. ნიკურაძის არქივი დამუშავების პროცესშია. მინიჭებული აქვს დროებითი ნუმერაცია). ა. ნიკურაძის საქმე №105 ფურც1, საქმე №104 ფურც. 4, საქმე №22 ფურც.10, პარიზი 1952 წელი, საქმე №32, ფურც 56, საქმე 19, ფურც. 97, 1962 წლის 6 ივნისი., საქმე №55, ფურც.141., საქმე № 33, ფურც. 31., საქმე № 63, ფურც.1., საქმე №69 ფურც. 40., საქმე №70 ფურც. 10.
127. ქართული ემიგრაციის მუზეუმში დაცული გ. შარაძის კოლექცია „ა. ნიკურაძე“, და „მ. მუსხელიშვილის საქმე“.
128. ინტერნეტ რესურსი უკანასკნელად გადამოწმებული იქნა: 29.03.2014 <https://sputnik-georgia.com/politics/20170328/235365217/premieri-dastudentebi-evropaSi-gaemgzavmen.html>
129. <http://www.kvirispalitra.ge/public/6053-mikheil-muskhelishvili-evrokavshiris-sheqmnasa-da-evropul-qveynebs-shoris-sazghvrebis-tsashlas-qadagebda.html>

130. <http://www.nplg.gov.ge/emigrants/ka/00000041/>
131. http://for.ge/view.php?for_id=10582&cat=12
132. http://diaspora.gov.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=166&info_id=2480
133. http://en.wikipedia.org/wiki/Michel_Mouskhely
134. <http://manuscript.ge/index.php?m=361>
135. <http://worldcat.org/identities/lccn-n2012071034/>
136. <http://archive.is/Kb6Mp>
ინტერნეტ რესურსი უკანასკნელად გადამოწმებული
იქნა 27.03.2014
137. <http://matiane.wordpress.com/2009/08/31/bakradze-georgians-on-german-side-ww2/>
138. <http://www.nplg.gov.ge/emigrants/ka/00000072/>
139. http://www.diaspora.gov.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=166&info_id=2537
140. http://rveuli.ge/dir/view_break.php?page=biography&id=461&cat=9
141. <http://www.georoyal.ge/?MTID=5&TID=89&id=1751>
142. <http://www.kvirispalitra.ge/history/6976-qqarthveli-shindleriq.html>
143. <http://www.newposts.ge/?id=12089>
144. <http://burusi.wordpress.com/2012/06/21/urushadze-5/>
145. http://for.ge/view.php?for_id=10582&cat=12
146. http://www.geoarmy.ge/index.php?option=com_content&view=article&id=240%3A55-qartuli-legioni&catid=42%3A2011-09-12-08-53-35&Itemid=122&lang=ka
147. <http://www.useug.com/cnobk/llcnobili/4760.html>
148. http://tbiliso.ge/index.php?showtopic=394&mode=threaded&p_id=21046
149. <http://www.manuscript.ge/index.php?m=401>

150. http://ptpress.ge/index.php?magazine_id=-1&topic_id=3583№.UzRzVaiSzII
151. <http://7days.ge/index2.php?newsid=9626>
152. [http://www.thefullwiki.org/Alexander Nikuradse](http://www.thefullwiki.org/Alexander_Nikuradse)
153. <http://planeta.ge/topic/4760>

SUMMARY

Integration with the European structures and practical implementation of western orientation became the main starting point and obtained a special actuality in modern Georgia. It's natural that achieving the set goal is not a simple matter and it's important to make the measurable steps, considering the political or social-economical processes, as well complete knowledge of historical experience and using them on the way of future development of Georgia. On this background we think it's important to evaluate the activity of such persons and introduce to the wide audience, such are Mikheil Muskhelishvili and Aleksandre Nikuradze. Goal of evaluating and analyzing of the material, provided in this work, is not only discussion of life and activity of the above-mentioned persons, but to expose the historical experience of Georgian-European relation and what is the main, to maintain the existing offset during the process of strengthening the future relations and to outline the new ways. In a word, thorough processing of archive and documentary materials and detailed analysis gave me the possibility to make the following conclusions:

In 1948 Mikheil Muskhelishvili, along with the French constitutionalist Gaston Stephan, wrote the constitution project of European federalism, important provisions of which became the basis for the future modern law of European Union, fundamental principles of the constitution are widely used even today in European jurisprudence.

Along with other companions Mikheil Muskhelishvili was one of the first initiators of disrupting the European borders, who with more than 300 students of 8 countries of Europe and accompanying three other supporter professors, disrupted French-Germany border infrastructure in 1950 and set the flag of united Europe. "Concept of

European border disruption” from the beginning meant movement on the territories of European countries freely, “without visa”, which was later implemented in the form of so called Schengen Visa, actually broking the borders in European Union finally.

According to the documents from Strasburg archive, Mikheil Muskhelishvili owned the mandate of the representative of “Consultation Assembly of European Council”, dated in 1952, and this council was created on May 5th 1949 in London, by ten states of the Western Europe, headquarters of which is located in Strasburg. For today this fact has a great importance for Georgia from the political as well from the diplomatic point of view. As in Europe, after the World War II, European Council was just the first, which began delivery-implementation of protecting the human rights and freedom. That fact is especially considerable that in development-improvement of European fundamental values Georgia took part from the very beginning. Contribution of Georgian Euro-politicians in formation of European Council and in its development is undoubtedly great, though to what extent and form, is the subject of future research.

One fact is remarkable that yet that time Mikheil Muskhelishvili declared his initiative on European International Tribune in Brussels about necessity of creating the unified European market and establishing the Euro union Institutions, which was later implemented by European Parliament, European Commissions, EU Council and others. A major speaker on Trieste Congress, Mikheil Muskhelishvili addressed the officials of the civilized world: now it’s time o integrate the Europeans” intellect and culture, what with its content meant modernization of European educational space and harmonization of European educational systems and programs, which was later implemented in the form of so called “Bologna Process” and so on. This initiative meant the project, approximated

to the current Bologna process, mobility of European intellectual mass and perspectives of getting closer of clever young people to each other and a full harmonization of European educational programs. These initiatives are interesting and distinguished with the fact, that after 25 years of restoring Georgian Independence, Mikheil Muskhelishvili's initiative in the form of "concept of disrupting the European borders" and "Visa liberalization" had its fertile result in February 2017. On the basis of Associate Agreement Georgia was granted the right of free moving in European countries, laying the groundwork in Brussels: processing of European ideas and fundamental basis of European jurisprudence – guarantee for protecting the human rights and freedom. Visa-free traveling of Georgia in European Union is one historical step forward for Georgia to be finally integrated in European family. Integration course of Georgia in Euro-Atlantic structures and propaganda of Georgian-European relation in the country population must be actively continued. The country must not leave the way of democratic development and make the future plans in a timely manner for entering the EU finally, as the Eastern Partnership Program has already exhausted its resource in the form of "visa liberalization". Though, deepening the economic integration and obtaining the right of free movement of the working force in EU is still an important challenge. The second challenge is still integration in NATO, but Georgia must actively collaborate with USA, as well with current and future institutions of EU, to improve the military services and defense safety of the country in an institutional manner.

Besides Mikheil Muskhelishvili's initiatives, Georgian contribution of the Berlin University Professor Aleksandre Nikuradze's is also very interesting in the matter of Euro integration and formation of European Studies – as interdisciplinary field. In France, near the City of Compiegne, in "Labrevier" Palace, in

September 1952, by Aleksandre Nikuradze's initiative, the congress of European scientist was held, subject of which was to focus on European troublesome issues. Namely, among other suggestions, the congress approved his idea about introducing "European Studies", which at the same time meant gathering the European scientific fields and forming them as the single study. Also, initiative about creating and forming a separate field "Volkswirtschaft" (Economic study) economy, where only economic issues would be taught. After this to introduce directions of economy and scientific studies of "European Studies" and "Volkswirtschaft" (Economic Study) and establishing them in higher education institutions of Europe is related to the name of Professor Aleksandre Nikuradze. A. Nikuradze's this important initiative had its result after 66 years, which was launched several years ago in Europe, when the EU was not completely formed. So, one of the first apologists of the idea about creating the European Studies as the interdisciplinary field, was Aleksandre Nikuradze, famous Georgian scientist of the world.

Within our research, important ideas of Georgian emigrant scientists Mikheil Muskhelishvili and Aleksandre Nikuradze about Georgian-European relations and parallels turned out in our research area. Also displaying their contribution in development of Euro integration and European studies and results of their work in the form of "visa liberalization" and "European studies", which makes the fact clear, that Georgia is not entering the Europe with empty hands, but with important cultural-educational reserve, which it has gathered during its long historical development.

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0186, ა. პოლიბავსაძის №4. ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversal@gmail.com

